

ARTS

ISSN 0044-9008

ARS 1/2016

ARTS

49, 2016, 1

Časopis Ústavu dejín umenia
Slovenskej akadémie vied
*Journal of the Institute of Art History
of the Slovak Academy of Sciences*

ars 2016

Ročník / Volume 49

Číslo / Number 1

Časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied
Journal of the Institute of Art History of the Slovak Academy of Sciences

VÝKONNÝ REDAKTOR / EDITORIAL ASSISTANT:

Veronika Kucharská

REDAKČNÝ KRUH / EDITORIAL BOARD:

Barbara Balážová, Dana Bořutová, Ingrid Ciulisová, Ivan Gerát, Jozef Medvecký

RADA PORADCOV / ADVISORY BOARD:

Prof. Dr. Wojciech Balus (Jagellonian University, Krakow), Prof. Dr. László Beke (Hungarian Academy of Sciences, Budapest), Prof. Dr. Heinrich Dilly (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg), Dr. Marina Dmitrieva (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig), Prof. James Elkins (School of the Art Institute of Chicago and University College Cork), Prof. Robert Gibbs (University of Glasgow), Prof. Dr. Thomas DaCosta Kaufmann (Princeton University), Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc. (Charles University in Prague), Prof. Dr. Sergiusz Michalski (Eberhard Karls Universität Tübingen), Dr. Milan Pelc (Institute of Art History, Zagreb), Prof. Dr. Piotr Piotrowski (Adam Mickiewicz University, Poznan), Prof. Dr. Michael Viktor Schwarz (Universität Wien), Prof. Paul Stirton (The Bard Graduate Center for Studies in the Decorative Arts, Design, and Culture, New York), Prof. Dr. Viktor I. Stoichita (Université de Fribourg), Prof. Dr. Wolf Tegethoff (Zentralinstitut für Kunstgeschichte, München)

ADRESA REDAKCIE / ADDRESS OF EDITOR'S OFFICE:

Ústav dejín umenia SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4, IČO: 00 228 061. Tel./Fax: 0421-2-54793895
veronika.kucharska@savba.sk, http://www.dejum.sav.sk

TEXTY / TEXTS ©

Michal Bada, Giorgio Caselli, Eva Frimmová,
Ivana Kvetánová, Margaréta Musilová, Eva Stopková 2016

PREKLADY / TRANSLATIONS ©

Autori/Authors, Jana Jurečková 2016

JAZYKOVÁ KOREKTÚRA:

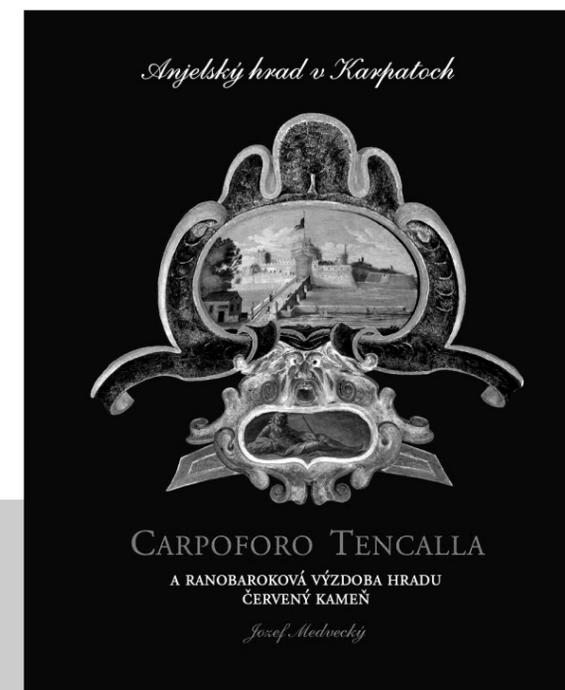
Autori/Authors, Veronika Kucharská

Za reprodukčné práva obrazových materiálov zodpovedajú autori príspevkov.
All rights of the producers of the pictures reproduced are reserved by authors of contributions.

Časopis je evidovaný v databázach / The journal is indexed in Avery Index to Architectural Periodicals,
Bibliography of the History of Art, EBSCO, ERIH, Ulrich's Periodicals Directory.

NA OBÁLKE / ON THE COVER:

Freska Bratislavy na Michelozzovom nádvorí v Palazzo Vecchio vo Florencii (1565) /
The fresco of Bratislava in the Cortile di Michelozzo, Palazzo Vecchio, Florence (1565)

Jozef MEDVECKÝ
**ANJELSKÝ HRAD V KARPATÁCH.
CARPOFORO TENCALLA
A RANOBAROKOVÁ VÝZDOBA
HRADU ČERVENÝ KAMEŇ**
[The Angel Castle in the Carpathians.
Carpofoforo Tencalla and the Early Baroque
Decoration of the Red Stone Castle]

Bratislava : Societas historiae artium a Ústav dejín umenia SAV,
2015, 187 pp., 180 fig. ISBN 978-80-970304-4-5

The book is devoted to interpretation and presentation of artworks of the important Italian baroque painter Carpofoforo Tencalla (1623 – 1684). His frescoes at Červený Kameň Castle anchored in the tradition of Italian Seicento. Their iconographic program of the decoration in the unique *salla terrena* has been interpreted as a typical sign of the change of taste in the mid-17th century. A detailed examination of these issues and systematic work on the project resulted in a comprehensive assessment of the artist's work, who utilized the lessons gained in the pivotal artistic centers and met the needs of his Central European customers.

Obsah / Contents

EDITORIÁL / EDITORIAL

Margaréta MUSILOVÁ (3)

ŠTÚDIE / ARTICLES

I.

Eva FRIMMOVÁ

Bratislava koncom 15. a začiatkom 16. storočia vo svetle habsburskej politiky (6)

Bratislava in the Late 15th and Early 16th Century in the Light of Habsburg Policy

Ivana KVETÁNOVÁ

Veduta Possonie – Bratislava v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej ukrytý príbeh (20)

The Veduta of Possonia/ Bratislava at the Palazzo Vecchio in Florence and its Hidden Story

Michal BADA

Historický kontext a obsahové súvislosti niektorých detailov veduty Bratislavy vo florentskom Palazzo Vecchio (42)

The Historic Context of Some Details of the Veduta of Bratislava at the Palazzo Vecchio in Florence

Margaréta MUSILOVÁ

Znovuobjavená Rybárska brána a jej gotické predbránie na freske Possonia vo Florencii (50)

The Rediscovered Fisherman's Gate and Gothic Fore-gate in the Possonia Mural Painting in Florence

II.

Eva STOPKOVÁ

Porovnanie veduty Bratislavy na freske v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej hypotetickej predlohy pomocou priestorovej transformácie (68)

A Comparison of the Veduta of Bratislava in the Fresco in Palazzo Vecchio (Florence) and its Hypothetical Model Using Spatial Transformation

Giorgio CASELLI

La veduta di Bratislava nel Cortile di Michelozzo in Palazzo Vecchio (82)

Veduta Bratislavy na Michelozzovom nádvorí v Palazzo Vecchio

Primátor Florencie
Dario Nardella

Primátor Bratislavy
Ivo Nesrovnal

Zvláštne poďakovanie patrí Teijimu Yoshimurovi (Genten) z Florencie za finančný príspevok na zreštaurovanie fresky Bratislavy.

ARS BRATISLAVENSIS

Editoriál/Editorial

Margaréta MUSILOVÁ

Keď som v máji roku 2003 preberala v Bruseli ocenenie Europa Nostra za archeologický výskum a prezentáciu predbránia Rybárskej brány v Bratislave, ešte som netušila, že jej najstaršiu maľovanú podobu objavím o rok neskôr vo Florencii, na freske Possonia (Bratislava) z roku 1565 v Cortille di Michelozzo v Palazzo Vecchio. V januári 2004 som vycestovala do Talianska na štvorročný pobyt s manželom, diplomatom. Florenciu som navštívila už aj skôr, o vedute Bratislavy som vedela, ale nikdy predtým som sa na ňu nepozerala očami bádateľa, ktorý objavil a mal možnosť preskúmať stredoveké pozostatky jednej zo štyroch mestských brán. V roku 2004 bola freska Possonie vo veľmi zlom stave. Okrem zvyšku stredovekého mesta s hradbami nebolo na nej veľmi čo vidieť. Čo však bolo veľmi dobre viditeľné, bola Rybárska brána s predbráním s dvomi gotickými štíhlymi polkruhovitými vežicami v popredí a most vedúci cez priekopu (Obr.1 a-b). Zajasala som, pretože takúto podobu som dovtedy poznala len z letáku Hansa Mayera, zachytávajúceho korunováciu Maximiliána II. z roku 1563 v hnedočiernom prevedení.¹ Vďaka môjmu manželovi sa podarilo rozpútať diplomatickú ofenzívu na záchranu

In May 2003, while receiving the award Europa Nostra in Brussels for the archaeological survey and presentation of the Fisherman's Gate in Bratislava, I did not imagine that a year later I would discover the eldest depiction of the Gate in Florence, namely in the 1565 fresco titled "Possonia" (Bratislava) in the Cortille di Michelozzo at the Palazzo Vecchio. My husband is a diplomat, and in January 2004 we left for Italy, where we stayed for the next four years. I had been to Florence before, so I knew about the *veduta* of Bratislava; however, this was the first time I have had an opportunity to look at it as a researcher who had been lucky enough to discover and examine the medieval remnants of one of four defensive city gates. In 2004, the Possonia fresco was in a very poor condition. Apart from the remains of medieval town with fortification, there was nothing much to see. Yet, what was well visible was the Fisherman's Gate with two slender semicircular Gothic towers and the bridge over the moat (Fig. 1 a-b). I was excited, as I had only known this image from the leaflet by Hans Mayer, depicting the coronation of Maximilian II in 1563 in brown and black.¹ With the assistance and support of my husband, a diplomatic

¹ Leták v hnedočiernej verzii a s nemeckým textom sa nachádza v majetku Galérie mesta Bratislavy (sign. C 7196). Farebná verzia s textom v latinčine v Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien (OAW, Inv. Nr.A-V(Bi):OE/Hun 8). KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Possonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzée*, 2016, č. 2, s. 57-62. Na súvislosť predlohy fresky s letákom upozornila už K. Zavadová vo svojej knihe *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí*. Bratislava 1974, s. 32.

¹ The brown and black leaflet with a German text is part of the Bratislava City Gallery collections (sign. C 7196). A colour version with a Latin text is preserved at the Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien (OAW, Inv. Nr.A-V(Bi):OE/Hun 8). KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Possonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzée*, 2016, no. 2, pp. 57-62. The connection between the template of the fresco and the leaflet has already been pointed out by Katarína Zavadová in her book *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí*. Bratislava 1974, p. 32.

1a: Pohľad na vedutu Possonia vo Florencii (Palazzo Vecchio), pred jej reštaurovaním v roku 2005. V popredí Rybárska brána s predbránim / View of the Possonia fresco in Florence (Palazzo Vecchio), before its restoration in 2005. In the foreground the Fisherman's Gate with fore-gate. Foto/Photo: P. Horanský.

fresky a už v roku 2005 nám bolo vďaka Comune di Firenze² a námestníkovi pre kultúru E. Gianimu, umožnené urobiť veľmi detailné fotografie stavu, v ktorom sa freska nachádzala.

Zámer obnovy síce v čase nášho pôsobenia v zahraničí nevyšiel, ale naše snahy nevyšli nazmar. Archeologička Ivana Kvetánová sa podujala v rokoch 2014 – 2015 v rámci štipendia Slovenského historického ústavu v Ríme preskúmať historické pozadie vzniku veduty. Bádala vo Florencii aj vo Viedni a podarilo sa jej získať zaujímavé informácie, ktoré sú predmetom jej príspevku v tomto časopise. V máji roku 2015 bolo reštaurovanie fresky Possonia dokončené talianskymi reštaurátormi pod vedením Giorgia Caselliho, vedúceho oddelenia pre technické služby v Palazzo Vecchio vo Florencii. Práce boli financované japonským podnikateľom Teijim Yoshimurom, ktorého na bezútešný stav veduty Possonia upozornil práve Eugenio Giani, ako som sa dozvedela v máji t. r. priamo od neho.

Bolo to 4. mája 2016, čo sa zavŕšilo úsilie zviditeľniť a zachrániť fresku. Ideu Ivany Kvetánovej zorganizovať konferenciu o vzniku veduty vo Flo-

rencii, ktorá by mala byť prvým krokom k iniciatíve na zachránenie fresky, bola v roku 2005 umožnená vďaka Comune di Firenze² a vice-námestníkovi pre kultúru E. Gianimu, ktorý bol zameraný na dokumentáciu stavu fresky a na jej reštaurovanie.

Although we failed to initiate the restoration during our stay, our efforts did not go in vain. In 2014 – 2015, as a part of the scholarship granted by the Slovak Historical Institute in Rome, the archaeologist Ivana Kvetánová started to explore the historic background of the origin of the veduta. She studied in Florence and Vienna, and succeeded in obtaining valuable information (see her paper in this journal). The restoration of the Possonia fresco was completed in May 2015. It was conducted by Italian conservators led by Giorgio Caselli, head of the department of technical services of the Palazzo Vecchio in Florence. It should be added that the restoration project was funded by a Japanese businessman Teiji Yoshimuro, who had been notified of the poor condition of the Possonia fresco by Eugenio Giani. The efforts to restore the fresco and make it visible once again to the public culminated on May 4, 2016.

² V rokoch 2004 – 2008 pôsobil na poste námestníka pre kultúru a zahraničné vzťahy Eugenio Giani, ktorý bol zámeru reštaurovania fresky od začiatku naklonený.

² In the period of 2004 – 2008, the position of vice-chairman for culture and international affairs was held by Eugenio Giani, who, from the very beginning, gave the restoration project his support.

1b: Poblád na vedutu Possonia vo Florencii (Palazzo Vecchio), pred jej reštaurovaním v roku 2005. V popredí Rybárska brána s predbráním / View of the Possonia fresco in Florence (Palazzo Vecchio), before its restoration in 2005. In the foreground the Fisherman's Gate with fore-gate. Foto/Photo: P. Horanský.

rencii aj v Bratislave sa podarilo zrealizovať vďaka spoločnému úsiliu Magistrátu Hl. mesta Bratislavy, konkrétne námestníčky p. Ivety Plšekovej, Comune di Firenze, Talianskemu kultúrnemu inštitútu, Veľvyslanectvu SR a Slovenskému inštitútu v Ríme, Mestskému ústavu ochrany pamiatok v Bratislave, Slovenskému historickému ústavu v Ríme a Bratislava Tourist Board. V tento deň sa konalo vo Florencii pod záštitou Predsedníctva SR v Rade EÚ otvorenie výstavy, konferencia a slávnostná večera na počesť zreštaurovania fresky Bratislavy ako prvej zo 14 vedút miest bývalej Habsburskej monarchie, čím Hlavné mesto SR Bratislava vyjadrilo oficiálne poďakovanie Florencii za snahu jej predstaviteľov podniknúť kroky na záchranu fresky.³ Prostredníctvom rôznych informačných kanálov sa o tom dozvedela Ingrid Ciulisová, členka redakčného kruhu časopisu Ústavu dejín umenia ARS, ktorá s nadšením uvítala zreštaurovanie fresky, ako aj konferenciu s výstavou, a navrhla autorom konferenčných príspevkov publikovať svoje texty v časopise ARS. Naše vrelé poďakovanie preto patrí aj Ingrid Ciulisevej a Ústavu dejín umenia SAV.

³ 23. novembra 2016 sa uskutočnila recipročná konferencia v Primaciálnom paláci v Bratislave. Za florentských reštaurátorov prišli predniesť svoje príspevky Dott. Cristiana Conti a za Comune di Firenze architekt Paolo Ferrara.

Ivana Kvetánová's idea to organise a conference on the history of the *veduta* in Florence and Bratislava was realized due to the joint efforts of the Municipal Government of the capital of SR, namely Iveta Plšeková, Comune di Firenze, Italian Cultural Institute, Embassy of the SR and the Slovak Institute in Rome, Municipal Monument Preservation Institute in Bratislava, Slovak Historical Institute in Rome, and Bratislava Tourist Board. On the occasion of a successful completion of the restoration project, the exhibition opening, conference and banquet were held in Florence under the auspices of the Slovak Presidency of the Council of the EU. In this way the capital of the SR Bratislava formally expressed its thanks to the representatives of Florence for their labours to restore the fresco of Bratislava.³ Through different information channels, the information reached Ingrid Ciulisová, a member of an editorial board of the journal of the Institute of Art History of the Slovak Academy of Sciences, ARS. She warmly welcomed the restoration project, the conference and the exhibition, and invited the conference participants to publish their papers in ARS. Therefore, my thanks have to be directed also to her and to the Institute of Art History of SAS in Bratislava.

³ On November 23, 2016 a reciprocal conference was held in the Primate's Palace in Bratislava. Dott. Cristiana Conti for the Florentine conservators and architect Paolo Ferrara for Comune di Firenze came to present their contributions.

Bratislava koncom 15. a začiatkom 16. storočia vo svetle habsburskej politiky*

Eva FRIMMOVÁ

Slobodné kráľovské mesto Bratislava (Prešporok, Posonium) napriek tomu, že malo mimoriadne výhodnú strategickú polohu a disponovalo mnohými možnosťami i atribútmi hlavného mesta, tento štatút v stredovekom Uhorsku nikdy nedosiahlo. Jeho mestské privilégia potvrdil uhorský kráľ Ondrej III. v roku 1291¹ a odvtedy jeho hospodársky, politický i spoločenský význam postupne vzrastal. Sídlili tu významné inštitúcie s bohatými duchovnými a kultúrnymi tradíciami; doboví súčasníci chválili polohu i krásu mesta. Nové dimenzie nadobudlo mesto za vlády cisára Žigmunda Luxemburského, ktorý v roku 1405 vydal dôležité nariadenie *Decretum minus*,² čím posilnil význam a ochranu miest v kráľovstve, ako aj ich hospodársku politiku. Takto chcel vytvoriť z miest na kráľovskej pôde jednotný mestský stav. Mal dokonca v zámere ustanoviť ho za hlavné mesto krajiny.³ Zriadil si tu osobnú

rezidenciu, mestu udelil viaceré privilégia, napr. na sneme konanom v Bratislave v roku 1435 prijal väčší dekrét *Decretum maius* týkajúci sa súdництва a župnej správy so zámerom posilniť postavenie strednej a nižšej šľachty, alebo o rok neskôr vydal pre mesto erbovú listinu za verné služby a za zásluhy v boji proti husitom.⁴ V tomto zmysle mala veľký význam pre mesto aj *Zlatá bula pre Bratislavu* z 27. mája 1464, kde Matej Korvín potvrdil všetky jeho predošlé privilégia.⁵ (obr. 1)

Výrazné posilnenie významu a vplyvu Bratislavy nastalo od druhej polovice 15. storočia, čo sa navonok prejavilo zvýšeným počtom žiadostí o udelenie mestského privilégia a prílivom prisťahovalcov, najmä z Čiech a Dolného Rakúska. Bratislava mala koncom 15. storočia okolo osemtisíc obyvateľov.⁶ V intraviláne žilo v roku 1503 štyritisíc dvesto až štyritisíc sedemsto obyvateľov.⁷ Je to relatívne hod-

* Štúdiá vznikla v rámci projektu Vega v Historickom ústave SAV v Bratislave *Ponímanie a koncepcie novovekej historiografie* č. 2/20062/15.

¹ Uhorský kráľ Ondrej III. udelil Bratislave mestské výsady dňa 2. decembra 1291.

² BARTL, J. a kol.: *Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov* V. Bratislava 2001, s. 127-135.

³ BARTL, J.: Preßburg im politischen Ringen in der Zeit des Übergangs vom 14. zum 15. Jahrhundert. In: MARSINA, R. (ed.): *Städte im Donauraum. Bratislava – Pressburg 1291 – 1991*. Bratislava 1993, s. 173-183; HOENSCH, J. K.: König/Kaiser Sigismund von Luxemburg und die Slowakei. In: *Studia Historica Nitriensia*, 9, 2001, s. 69-87; ŠPIESZ, A.: *Bratislava v stredoveku*. Bratislava 2008, s. 211-133.

⁴ BARTL 2001 (ako pozn. 2), s. 252-264, 281-282.

⁵ Bratislava: Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB) – *Zlatá bula kráľa Mateja*; 27. mája 1464 (sign. Lad. 33. No. 4698; Lad. 19. No. 1862); HORVÁTH, V. (ed.): *Zlatá bula bratislavská*. Bratislava 1991.

⁶ HORVÁTH, V.: *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava 1990, s. 45.

⁷ BODNÁROVÁ, M.: Zásady výpočtu obyvateľstva stredovekých miest a demografická štruktúra mestského obyvateľstva so zameraním na Košice v 16. storočí. In: KÓNIA, P. – MATLOVIČ, R. (ed.): *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny*. Prešov 1997, s. 11-21.

Obr. 1: Braun, Georg – Hohenberg, Franz. Bratislava. *Contrafractur und Beschreibung von den vornehmsten Statten der Welt*. Cöln: Bei Bertram Büchbolz in Verlegung Francisci Hohenbergers, 1590, s. 44. Rytina: Franz Hogenberg (?), cca 1588. © Bratislava, Univerzitná knižnica, sign. 21AA 403.

noverný údaj vzhľadom na to, že sa v intraviláne nachádzalo približne 217 domov.⁸ Iný údaj uvádza 650 domov, ale zrejme aj s prímestskými budovami.⁹ (obr. 1a) Bratislava sa stala miestom stretnutí významných osobností z domáceho i zahraničného prostredia, taktiež bola častým miestom zasadnutí uhorských snemov. Zdržiavali sa tu králi, či už išlo o Žigmunda Luxemburského a jeho ovdovelú dcéru Alžbetu s deťmi, Mateja Korvína s manželkou Beatrix Aragónskou alebo o kráľovnú Máriu, vdovu po Ľudovítovi II. Jagelovskom. Pre Bratislavu bolo dôležité obdobie Korvínovej vlády (1458 – 1490). O kultúrno-politickej atmosfére v Bratislave veľa napovedá vzťah kráľa Mateja a jeho neapolskej man-

želky princeznej Beatrix Aragónskej. Ide o obdobie prvého vplyvu talianskej renesancie a humanizmu v Uhorsku. Šírenie nových myšlienkových prúdov v spoločnosti ju pomaly pretváralo a prinášalo pozvoľna jej nový životný štýl. Renesančná dvorská kultúra, ktorá sa vyprofilovala predovšetkým na talianskych kráľovských a kniežacích dvoroch, sa v 15. storočí začínala pomaly formovať aj v stredoeurópskych podmienkach. Bol to práve tento kráľovský manželský pár, ktorý preniesol „nový spôsob života“ aj do Bratislavy. Pozoruhodné sú Korvínove kultúrne aktivity, ktorých humanistické počiatky sa črtali už v jeho mladosti. Jeho pričinením, ale neskôr aj vďaka manželke Beatrix, pôsobili na

⁸ Bratislava: AMB – *Topografia historického jadra Bratislavy v 14. – 16. storočí*. Pozostalost' Vendelína Jankoviča.

⁹ KOVÁCS, F.: *Pressburger Grundbuchführung und Liegenschaftsrecht im Mittelalter*. Eine einleitende Studie zur Herausgabe des Grund- und Satzbuches 1439 – 1517. In:

Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung, 40, 1914, s. 23; JANKOVIČOVÁ, E. – JANKOVIČ, V.: *Dejiny Bratislavy, jeho ekonomická, spoločenská činnosť v Bratislave 1934 – 1608*. In: ŠIMONČÍK, J. (ed.): *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Trnava 1996, s. 249-280.

Obr. 1a: Marquartov plán Bratislavy z roku 1765. Mestský archív Bratislava.

jeho kráľovskom dvore v Budíne známe osobnosti, akými boli Antonius Bonfini, Peter Ransanus, Marsilio Ficinus, Marzio Galeotti a i. Pozoruhodná bola jeho knižnica obsahujúca takmer 2 500 zväzkov iluminovaných kódexov vyhotovených zväčša na objednávku, čiastočne boli medzi nimi prvé tlačené knihy, inkunábuly, zväčša s erbami kráľovského páru.¹⁰ V duchovnej oblasti sa Korvín sústredil na dva významné počiny. Podnecovaný pápežom Pavlom

II.¹¹ proti českému kráľovi Jurajovi Podebradskému¹² a heretickým Čechám sa rozhodol založiť univerzitu v Uhorsku, aby záujemci získali možnosť študovať na domácej pôde. Od 13. storočia odchádzali totiž študenti z územia Slovenska na zahraničné univerzity, najmä do Bologne, Padovy a blízkej Viedne, neskôr i do Prahy a Krakova. Okrem toho pokračoval Korvín v reformovaní dominikánskej rehole, jej členovia sa veľmi angažovali pri založení a fungo-

¹⁰ CSAPODI, Cs. – CSAPODINÉ Gárdonyi, K.: *Bibliotheca Corviniana. [Második, javított kiadás]. A Corvina könyvtár története.* Budapest 1976.

¹¹ Pavol II. (Pietro Barbo), 1464 – 1471 rímsky pápež.

¹² Juraj Podebradský, 1458 – 1471 český kráľ. Pápež Pavol II. ho exkomunikoval a zbavil trónu 31. marca 1468. Porovn.

BARTL, J. a kol.: *Lexikón slovenských dejín.* Bratislava 1997, s. 55; „Matthiam eo tempore, ad facinora quaeque clarissima accomodatissimum, ac non tam natum, quam a Deo sibi datum reputabat, cuius ductu et auspiciis profanum aeque haereticum protereret. Georgium, Boemium regem exsecrabilis haereseos plane convictum, publico gravique edicto, regno ac dignitate privaverat.“ BONFINI, A.: *Rerum Hungaricarum decades libris XLV. Editio septima.* BEL, C. A. (Ed.). Lipsiae 1771, s. 561.

vaní univerzity Istropolitany (1465/1467 – 1490).¹³ V týchto súvislostiach sa javí založenie Istropolitany v Bratislave ako výsostne politický krok, ktorého dosah mal byť významný pre ďalší spoločenský, vzdelanostný i duchovný rozvoj krajiny.

Načrtávajúc kultúrno-spoločenský profil mesta pripomeňme si politickú situáciu v krajine, resp. nepretržité súperenie dvoch dynastických rodov v snáhach získať uhorský trón. Habsburgovci s Jagelovcami sa v tomto ohľade doslova pretekali a aj napriek ich rodinným väzbám držal žezlo sporadicky raz jeden, inokedy druhý rod. Dcéra Žigmunda Luxemburského Alžbeta († 17. 12. 1442) bola manželkou Albrechta Habsburského,¹⁴ ktorý ako prvý legálne spojil tri krajiny Rakúsko/Austriu, Uhorsko a Česko pod svoju vládu. Trvala síce len necelé dva roky, ale v tejto politike úspešne pokračovali neskôr ďalší následníci habsburského rodu. Po jeho predčasnej smrti a aj na základe jeho testamentu si Alžbeta zvolila za svoje sídlo Bratislavu. Ich syn, Ladislav Pohrobok¹⁵ zostal však viac-menej nútene na dvore svojho tótora Fridricha III. vo Viedni, ktorý mal od čias jeho korunovácie v ochrane aj uhorskú korunu. Po náhlom Ladislavovom úmrtí 23. 11. 1457 bol zvolený Matej Korvín 24. januára 1458 za uhorského kráľa, ale kvôli ambivalentnej politike Juraja Podebradského bol vo februári 1459 zvolený aj cisár Fridrich III. V konečnom dôsledku sa pápež Pius II.¹⁶ priklonil ku Korvínovi vidiac v ňom vhodného bojovníka v ne-

ustále hroziacom protitureckom ťažení.¹⁷ Napriek tomu napísal Fridrich v marci 1459 bratislavskému senátu, že bol časťou uhorských magnátov zvolený za uhorského kráľa a že ich pozýva na korunováciu.¹⁸ Korvín sa o šesť dní obrátil listom z Budína na Bratislavčanov apelujúc, aby mu zostali verní, aj keď niektorí uhorskí buriči dali svoj hlas vo voľbe Fridrichovi.¹⁹ On sám bol vo veľmi dobrom vzťahu s bratislavským senátom a mešťania vtedy skutočne podržali Korvína, aj keď dostali krátko predtým od Fridricha III. právo voľne obchodovať v Rakúsku.²⁰ Korvín bol síce uhorským kráľom, ale bez koruny. Preto vynaložil veľké úsilie, aby ju získal naspäť do krajiny. Koruna ako symbol kráľovstva a moci mala od počiatku uhorského štátu pre celý mnohonárodnostný útvar magickú a zjednocujúcu moc. Pojem „*kráľovská koruna – corona regni*“ sa vyvinul ako právny pojem stredovekého štátneho práva a možno bližšie špecifikovať jej význam, keďže je prepojená s prísahou kráľa zachovať práva krajiny a národa; takto sa stala už v 13. storočí v očiach národa reprezentantom krajiny a štátnej moci, symbolom vlády.²¹ Korvínovi sa podarilo ju získať od Fridricha III. až v roku 1464, t. j. po 25 rokoch²² a to vďaka veľkým ústupkom, napr. vyplatil cisárovi 60 000 zlatých.²³ Až potom, 29. marca 1464, mohol byť Korvín korunovaný, aj keď bol riadne zvolený uhorský kráľ už 24. januára 1458. Zmluva z roku 1464²⁴ uzatvorená v Stoličnom Belehrade medzi Fridrichom III., Maximiliánom

¹³ FRIMMOVÁ, E.: Právo a poriadok na Istropolitane v Bratislave. In: ČÍČAJ, V. a kol.: *Sociálna disciplinizácia a zrod modernej spoločnosti: „...z prjysnostu a wssu ostromu zakazuzugeme“*. Bratislava 2013, s. 149-165.

¹⁴ Albrecht V. Habsburský, 1437 – 1439 uhorský a český kráľ, 1438 – 1439 nemecký kráľ.

¹⁵ Ladislav V. Habsburský Pohrobok (1440 – 1457); 1440 (1453) – 1457 uhorský kráľ, 1453 – 1457 český kráľ.

¹⁶ Pius II. (Enea Silvio Piccolomini), 1458 – 1464 rímsky pápež.

¹⁷ ŠMAHEL, F.: Jiří z Poděbrad. In: RYANTOVÁ, M. – VOREL, P. (ed.): *Čestí králové*. Praha – Litomyšl 2008, s. 268-269.

¹⁸ Bratislava: AMB – Listina cisára Fridricha. Viedenské Nové Mesto, 6. marec 1459 (sign. Lad. 19. No. 1806).

¹⁹ Bratislava: AMB – Listina kráľa Mateja. Budín, 12. marec 1459 (sign. Lad. 19. No. 1807).

²⁰ Bratislava: AMB – Listina cisára Fridricha. Viedeň, 23. jún 1451 (sign. Lad. 17. No. 1474) a Listina cisára Fridricha. Viedeň, 10. október 1458 (sign. Lad. 19. No. 1792).

²¹ KARPAT, J.: *Corona Regni Hungariae v dobe Arpádovskej (Corona Regni Hungariae im Zeitalter der Arpáden)*. Bratislava 1937, s. 3-5, 10-15.

²² REVAI, P.: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis commentarius*. Augustae Vindelicorum 1613, s. 41-43.

²³ O tejto transakcii sa zachovala zmluva z roku 1463. KOLLAR, A. F.: *Ursini Velii De bello Pannonico libri decem, ex codicibus manu exaratis caesareis nunc primum in lucem prolati, et adnotationibus necessariis, diplomatibus, litteris etc. ex tabulis authenticis fide et diligentia maxima excerptis illustrati*. Viennae 1762, s. 204-236.

²⁴ *Tractatus concordiae inter Fridericum imperatorem et dominum Matthiam, Hungariae regem, super successione in eodem regno conclusus. Datum anno 1464, [S. I.] 1486. 6 l.*

Obr. 1b: Johann Azelt: Vladislav II. Jagellovský (1456 – 1516); český a uhorský král. Rytina. © ÖNB Wien, sign. 512.328.

a Matejom Korvínom obsahovala aj klauzulu o prenechaní uhorského trónu Habsburgovcom v prípade nezanechania legitímneho kráľovského dediča.

Poľsko-litovský jagellovský rod bol významným súperom Habsburgovcov pri ich aspiráciách na uhorský i český trón. Po krátkej vláde Vladislava I. Jagellovského (1440 – 1444), získal český aj uhorský

trón Vladislav II. Jagellovský.²⁵ V zmluve z roku 1478, v tzv. „Olomouckom mieri“ medzi Matejom Korvínom a Vladislavom II. Jagellovským²⁶ sa obom panovníkom priznával kráľovský titul – Korvínovi Morava, Sliezske a obidve Lužice, Vladislavovi Čechy. K tejto dohode došlo po smrti Juraja Podebradského († 1471), keď budúci uhorský kráľ Vladislav II. získal českú korunu voľbou na sneme českých stavov. V zmluve sa hovorilo, že v prípade Korvínovho úmrtia bez zákonného dediča má kráľovi Vladislavovi pripadnúť uhorský trón s podmienkou vyplatenia 400 000 zlatých splatných uhorskej korune, pretože podľa dokumentu sa uvedené krajiny Českého kráľovstva považovali za jeho záloh.²⁷ Po druhýkrát získali Jagellovci uhorskú korunu v roku 1490 tak, že Vladislav II., v poradí siedmy panovník poľsko-litovskej dynastie a po matke z habsbursko-luxemburskej dynastie, si vzal za rozpačitých okolností za manželku vdovu po Matejovi Korvínovi Beatrix Aragónsku. (obr. 1b)

V slede zmlúv, ktoré ovplyvňovali Habsburgovci, bol mimoriadne dôležitý Bratislavský mier zo 7. novembra 1491,²⁸ ktorý uzatvorili Habsburgovci a uhorský kráľ Vladislav II. po smrti Mateja Korvína. Následne ju podpísalo osem prelátov a sedem magnátov a Vladislav ju ratifikoval 6. decembra toho istého roku. Podľa nej Vladislav sľúbil vrátiť Rakúsku všetky Korvínom získané krajiny a zaplatiť vysoké odškodné za spôsobené vojnové ujmy a straty; z 300 000 zlatých bolo v skutočnosti vyplatených 118 000 zlatých. Zároveň sa zaviazal, že ak nebude mať riadneho dediča, uhorský aj český trón pripadne Habsburgovcom. Túto zmluvu v Uhorsku hodnotili ako „hanebnú“, dokonca ju muselo neskôr podpísať ešte 130 osobností pred habsburskými poslami, aby potvrdili jej platnosť a uznanie.²⁹ O dva roky neskôr ju ratifikoval uhorský snem. V roku 1490 – 1491

²⁵ Vladislav II. Jagellovský (1456 – 13. 3. 1516); 1471 český kráľ, 1490 uhorský kráľ.

²⁶ FÜGEDI, E.: Das Königreich Ungarn (1458 – 1541). In: *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458 - 1541*. Wien 1982, s. 17-31.

²⁷ ČORNEJ, P.: Vladislav II. Jagellovský, In: RYANTOVÁ, M. – VOREL, P. (ed.): *Českí králové*. Praha – Litomyšl 2008, s. 279; KALOUS, A.: *Matyáš Korvín (1143 – 1490). Uhorský a český kráľ*. České Budejovice 2009, s. 179-185.

²⁸ *Tabulae concordiae inter Fridericum III. imperatorem et Maximilianum regem ab una, et Vladislaum, Hungariae et Boemiae regem ab altera parte sancitae his legibus*. Posonii die 7. Novembris anno 1491; KOLLAR 1762 (ako pozn. 23), 1762, s. 238-260.

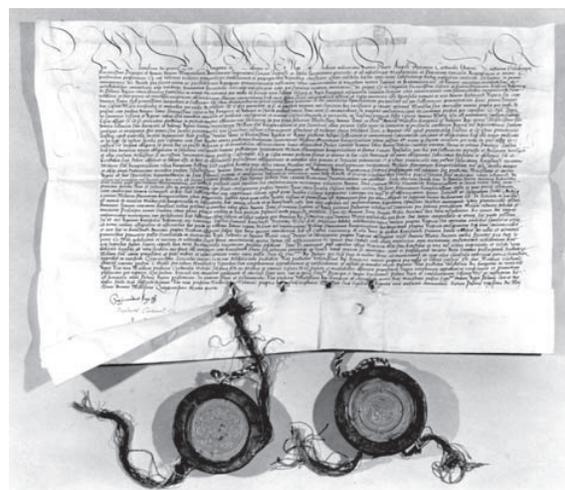
²⁹ WIESFLECKER, H.: Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag (1490/91). In: *Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*. R. Oldenbourg – München, XVIII, 1959, s. 26-75; MRVA, I.: Die Bestrebungen der Habsburger um die Erwerbung der ungarischen Krone und Preßburg

zvít'azili teda Jagelovci, Vladislav II. už českú korunu vlastnil a uhorskú získal vďaka neprehradnej svadbe s vdovou po Korvínovi Betrix a veľkým ústupkom Habsburgovcom, ktorí navyše mohli používať titul uhorského kráľa. Vladislav II. sa v roku 1502 oženil po tretíkrát s Annou z Foix, ktorá mu porodila dve deti Annu (1503) a Ľudovíta (1506). Po ich narodení Maximilián úplne zmenil svoju taktiku a rozvinul svoju excelentnú sobášnu politiku, v ktorej tento rod zvlášť vynikal. Usiloval sa získať ich ako budúcich partnerov pre svoje vnúčatá Máriu (1505), Ferdinanda (1503) alebo Karola (1500). Začal posielat' do Budína ku kráľovi Vladislavovi svojho vyslanca Jána Kuspiniána, ktorý, podľa jeho vlastných slov, išiel sám do Budína dvadsaťštyrikrát, čoho výsledkom boli priebežne uzatvárané predbežné zmluvy, ako napr. tajná dohoda z Wiener Neustadtu z 20. marca 1506.³⁰

Začiatkom 16. storočia vystupujú do popredia dva dátumy, ktoré mimoriadne ovplyvnili život v Bratislave. Habsburgovci zasahovali do ich priebehu svojím spôsobom:

- Jedným bol rok 1515, kedy došlo k významnej politickej, ale i kultúrno-spoločenskej udalosti, ukončenej 22. júla t. r. vo Viedni.
- Druhým bol rok 1526, kedy po bitke pri Moháči zaniklo stredoveké Uhorské kráľovstvo.

V roku 1515 žila Bratislava v znamení politických rokovaní známych ako „Prvý viedenský kongres“. Na sneme, ktorý prebiehal počas štyroch mesiacov v Bratislave (obr. 2), sa pripravovala svadba cisárových vnúčat Ferdinanda a Márie s jagelovskými potomkami Ľudovítom a Annou, avšak zásnuby sa oficiálne potvrdili až v nedeľu 22. júla 1515 vo Vied-

Obr. 2: Zmluva o budúcich svadbách cisárskych a kráľovských potomkov podpísaná na Bratislavskom brade dňa 20. mája 1515. Pergamen. © HHS&A, Wien, sign. FU 974A 1515. V. 20.

ni. Zavŕšili sa svadbou v roku 1521 v Linci³¹ (obr. 3) a o rok neskôr v Budíne.³² Význam a dosah tejto medzinárodnej udalosti bol nesmierny, pretože sa mali položiť základy pevnej a rozsiahlej ríše posilujúcej kresťanstvo a odolávajúcej vonkajším nepriateľom, predovšetkým Turkom. Isteže sa toto všetko malo udiat' aj so zámerom osláviť habsburský panovnícky rod a ukázať svetu jeho moc a vplyv. Snemu sa zúčastnili cisár Maximilián I. Habsburský,³³ ktorého v Bratislave zastupoval gurský biskup Matúš Lang³⁴ (obr. 3a) s cisárskym diplomatom Jánom Kuspiniánom³⁵ a traja králi z rodu Jagelovcov – uhorský a český kráľ Vladislav II. a jeho syn Ľudovít II., ako aj jeho brat poľský kráľ Žigmund I. Starý.³⁶ Nakoniec sa 20.

(Bratislava). In: MARSINA, R. (ed.): *Städte im Donauraum. Bratislava – Preßburg 1291 – 1991*. Bratislava 1993, s. 223-226.

³⁰ FRIMMOVÁ, E: *Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartolímio diela Odeporicon)*. Bratislava 2015, s. 76-78.

³¹ Princezná Anna Jagelovská a arcivojvoda Ferdinand Habsburský sa zobrali 2. mája 1521 v Linci. Podľa niektorých prameňov však ešte roku 1515 nebolo rozhodnuté, či sa princezná dostane do habsburského domu ako manželka Ferdinanda, jeho brata Karola alebo dokonca aj samotného starého otca cisára Maximiliána.

³² Princezná Mária Habsburská a český a uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelovský sa zobrali 13. januára 1522 v Budíne.

³³ Maximilián I. Habsburský (1459 – 1519), 1508 rímsky cisár.

³⁴ Matúš Lang z Wellenburgu (1468 – 1540), 1513 gurský biskup a kardinál, 1519 salzburský arcibiskup, miestodržiteľ Rakúska.

³⁵ Ján Kuspinián/Cuspinianus = Johann Spießheimer (1473 – 1529), humanista, lekár, historik, 1502 rektor Viedenskej univerzity, diplomat v službách cisára Maximiliána I.

³⁶ Žigmund I. Starý Jagelovský (1467 – 1548); 1506 poľský kráľ.

Obr. 3: Anna Jagelovská (1503 – 1547), manželka Ferdinanda I. Habsburskeho, rímskeho cisára. Drevozrez. © ÖNB Wien, sign. NB 503.534.

mája potvrdili na Bratislavskom hrade dve svadobné zmluvy medzi cisárom Maximiliánom a uhorským kráľom Vladislavom podpísané v zastúpení gurským biskupom a poľským kráľom Žigmundom, druhú ako jej ratifikáciu podpísal kráľ Žigmund a jeho sekretár Krištof Šidlovický.³⁷ Obidve sa doplnili ďalšou verziou podpísanou cisárom Maximiliánom a kráľom Vladislavom vo Viedni v čase zásnub.³⁸

³⁷ Wien: Hof-Haus-Staatsarchiv – FU (Familienurkunden) 974A a 975A. 1515. V. 20 – *Vertrag zwischen Kaiser Maximilian I. und König Wladislaw II. von Ungarn und Böhmen*. Bratislava, 20. V. 1515; *Ratifikation König Sigismund I. von Polen Doppelhochzeit der Enkel Kaiser Maximilians I. mit den Kindern des Königs Wladislaw II. von Ungarn und Böhmen* (Ferdinand und Maria von Österreich und Anna und Ludwig von Ungarn – Böhmen). Bratislava, 20. V. 1515.

³⁸ *Contractus matrimoniorum regalium. Viennae, 22. Julii 1515*. In: BONFINI, A. – SAMBUCUS, J.: *Historia Pannonica, sive Hungaricarum*

Obr. 3a: Georg Walch: Matúš Lang († 1540); gurský biskup, kardinál, salzburský arcibiskup. Rytina. © ÖNB Wien, sign. NB 510.050.

Tieto i nasledovné aktivity boli výsledkom náročných diplomatických rokovaní. O ich politickom dosahu svedčia konečné riešenia závažných problémov až konfliktov vrátane neustáleho záujmu a súperenia Habsburgovcov a Jagelovcov o uhorský trón od čias Albrechta a Vladislava I.,³⁹ ktoré sústavne pretrvávalo napriek ich rodinnej previazanosti. Skonsolidovali sa rozličné vnútorné napätia v krajinách a urovnali

rerum decades IV. et dimidia libris XLV. comprehensae... Accedunt tractatus aliquot, seu appendices variorum auctorum et rerum, una cum priscorum regum Hungariae decretis et constitutionibus. Coloniae Agrippinae 1690, s. 539-542; FRIMMOVÁ, E.: *Cisársko-kráľovská svadobná zmluva z roku 1515*. In: BAĎURÍK, J. – SLÁDEK, J. (ed.): *Politický zrad novovekej strednej Európy: 500. výročie narodenia Ferdinanda I. – zakladateľa habsburskej monarchie*. Bratislava 2005, s. 62-73.

³⁹ Vladislav I. Jagelovský, 1440 – 1444 uhorský kráľ, matka Vladislava I. pochádzala z rodu Habsburgovcov.

Obr. 3b: Albrecht Dürer: Ľudovít II. Jagelovský, uhorský kráľ (1506 – 1526) a jeho manželka Mária Habsburská, rakúska vojvodkyňa († 1558). Drevozrez, medailové zobrazenie. © ÖNB Wien, sign. 532.724.

sa cisárovi vztáhy s pápežskou kúriou,⁴⁰ najmä po nástupe nového pápeža Leva X.⁴¹ v roku 1513. Nový pápež si veľmi dobre uvedomoval význam Uhorska v protitureckom ťažení, a preto apoštolská kúria protežovala dvojíťú svadbu a aj ju dôsledne pomáhala realizovať prostredníctvom svojich vyslancov a aj kardinála Matúša Langa. Doriešila sa tzv. poľská otázka vzhľadom na vojnu a nepokoje medzi cisárom a Žigmundom Jagelovským v rokoch 1511 – 1514 a došlo k ich uzmierneniu⁴² vo veci sporu o zvrchované práva v Prusku a vplyvu v Uhorsku. Žigmund dosiahol potvrdenie práv z Torunského mieru, upustil od podporovania tzv. národnej strany v Uhorsku⁴³ a nakoniec súhlasil so svadbou i s cisárovým ttorstvom mladého Ľudovíta Jagelovského. Zmiernili sa reakcie

a odpor domácej uhorskej šľachty voči Habsburgovcom, i keď najvážnejším protikandidátom na uhorskú korunu a uchádzačom o ruku princeznej Anny stále zostával Ján Zápoľský.⁴⁴ Navyše Zápoľský bol v rodinnom zväzku s kráľom Žigmundom,⁴⁵ nehovoriac o jeho mimoriadnych zásluhách pre uhorského kráľa, a to v boji proti Turkom a v protiseldiackom povstaní v roku 1514. Diplomatickým rokováním sa dosiahli úspechy z hľadiska cisára, jeho pápežského zástupcu kardinála Matúša Langa a Jána Kuspiniána, ale aj jagelovského kráľa Vladislava, pretože sa nakoniec podarilo získať na stranu Habsburgovcov poľského kráľa Žigmunda Jagelovského, ako aj záujmy časti uhorskej šľachty. Zároveň sa úplne bagatelizovali požiadavky a nároky Jána Zápoľského. (obr. 3b)

⁴⁰ Maximilián I. s francúzskym kráľom Ľudovítom XII. vytvorili koalíciu proti pápežovi Júliovi II. TIMKO, J.: *Dejiny pápežov*. Banská Bystrica 1944, s. 315-316.

⁴¹ Lev X. (Iohannes de Medici), 1513 – 1521 rímsky pápež.

⁴² Konfliktom predchádzala vojna s Moskvou 1507 – 1508 a s Moldavskom 1509, taktiež habsbursko-moskovské spojenectvo proti kráľovi Žigmundovi.

⁴³ Jej hlavným predstaviteľom bol Ján Zápoľský, ale spočiatku aj ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc a bratislavský župan a kapitán bratislavského i budínskeho hradu Ján Bornemisa.

⁴⁴ Ján Zápoľský (1487 – 1540); spišský gróf, 1511 sedmohradský vojvoda, od roku 1505 podporovaný tzv. „národnou stranou“ ako aspirant na uhorský trón v prípade nezanechania dediča kráľom Vladislavom Jagelovským; dňa 13. 10. 1505 bol na sneme na Rákošskom poli schválený zákon o neprijatí cudzincov za uhorského kráľa. Záujmu o trón sa Zápoľský nevzdal ani v roku 1515, keď sa usiloval získať ruku Vladislavovej dcéry Anny. Zvolený časťou šľachty za uhorského kráľa a korunovaný 11. 11. 1526.

⁴⁵ Zápoľského sestra Barbora bola poľskou kráľovnou, manželkou Žigmunda I. Jagelovského. V roku 1539 sa stala Žigmundova dcéra Izabela manželkou Jána Zápoľského.

Obr. 4: BARTHOLINUS, Riccardus: *Odeporicon*. Viennae: Hieronymus Vietor impensis Iohannis Videman Augustensis, 13. IX. 1515. 40. 68 l. pergamen. Foto: © HAB, Wolfenbüttel, sign. 92.17. Hist.

Lesk a nádhera dvorského života sa naplno prejavili v Bratislave v čase záverečných rokovaní v roku 1515. Odhliadnuc od politických rokovaní viaceré dobové dokumenty približujú atmosféru, aká panovala v tom čase v Bratislave. Spomedzi ich autorov možno uviesť predovšetkým priamych účastníkov Richarda Bartoliniho,⁴⁶ Jána Kuspiniána a Eberharda Ferbera alebo Petra Tomického,⁴⁷ pričom každý bol v službách inej zúčastnenej strany. Z hľadiska najsúvislejšieho a literárne najhodnotnejšieho spracovania témy možno na prvom mieste uviesť Richarda Bartoliniho, ktorý vo svojom diele *Odeporicon*⁴⁸ po-

núkol čitateľovi opis cesty gurského biskupa Matúša Langa so všetkými charakteristikami renesančného žánru. (obr. 4) Na druhej strane prezentoval snahu zachovať významnú udalosť z cisársko-kráľovského prostredia v zmysle stredovekých slávnych činov „gesta memorabilia“ s cieľom osláviť panovnícky rod a zachovať informácie o ich činoch pre budúce pokolenia. Ako humanistický vzdelanec sa snažil dávať všetko do vzájomných súvislostí a ako básnik mal zase dar neobyčajne pútavo a živo svoje myšlienky podať. Richard Bartolini sa celým svojím dielom, ale najmä výpravnou poéziou zapísal do literatúry ako jedinečný autor prvého renesančného eposu severne od Álp.⁴⁹ V *Odeporicone* ide v podstate o sklbenie viacerých literárnych žánrov, kde dominuje cestopis, t. j. opis cesty gurského biskupa so sprievodom v počte sto päťdesiat, rozšíreného na štyristo ľudí, ktorá sa začala 11. februára 1515 v Augsburgu; do Bratislavy prišli asi v polovici marca.

Na základe tohto dokumentu možno poskladať mozaikovitý, ale mimoriadne zaujímavý obraz o spoločensko-duchovnom zázemí rokovaní, ako aj o ceste účastníkov na snem. Jeho neoddeliteľnou súčasťou boli príležitostné obrady vrátane slávnostných omší, spoločenské akcie – hostiny, tance, pasovanie na rytierov Zlatej ostrohy, odovzdávanie darov, hry, konské preteky a rytierske turnaje. (obr. 4a) Snemu sa zúčastnili okrem troch jagelovských kráľov cirkevní hodnostári, zástupcovia provincií a vyslanci iných krajín, spolu cca 6240 osôb. Pri rytieroch treba pripočítať ešte troch až piatich pomocníkov – zbrojnoša alebo štítonoša, panoša alebo páža a ľahkoodenca alebo pešiaka, ktorí spolu tvorili základnú jednotku kopiju „lancea“, „gleve“⁵⁰ a sluhu, príp. spoločný servis, ktorí sa zvykol prevážať spolu so zásobami, stanmi, výzbrojou na vozoch. Čiže v Bratislave mohli byť po dobu 3 – 4 mesiacov asi 13 200 hostí; jazdci bezpochyby bývali v stanoch

⁴⁶ Richard Bartolini Perusinus (cca 1470 – 1529), básnik a kanonik v Dóme v Perugia, dvorný kaplán kardinála Matúša Langa v Gurku. V roku 1519 ho cisár Maximilián I. korunoval za básnika *poeta caesareus laureatus*.

⁴⁷ Peter Tomicki, 1514 – 1520 vicekancelár poľského kráľa Žigmunda a biskup v Přemysli.

⁴⁸ BARTHOLINUS, R.: *Odeporicon, id est itinerarium reverendissimi in Christo patris et domini domini Mathei sancti Angeli cardinalis*

Gurcensis coadiutoris Saltzburgensis generalisque imperii locumtenentis, quaeque in conventu Maximiliani caesaris augusti serenissimorumque regum Vladislai, Sigismundi ac Ludovici, memoratu digna gesta sunt. Viennae 1515. 68 l.

⁴⁹ FÜSSEL, S.: *Deutsche Dichter der Früher Neuzeit (1450 – 1600): Ihr Leben und Werk*, Berlin 1993, s. 208.

⁵⁰ SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Vojenstvo v stredovekom Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava 2004, s. 27.

Obr. 4a: Rytierske hry vo Viedni v roku 1560. (Podľa: *Wir sind Helden. Habsburgische Feste in der Renaissance*. Ed. Elisabeth Scheider. Innsbruck 2005, s. 82).

v blízkosti Bratislavy: na ubočí Malých Karpát, aj vo vinohradoch, alebo v Petržalke, na druhej strane Dunaja. (obr. 5)

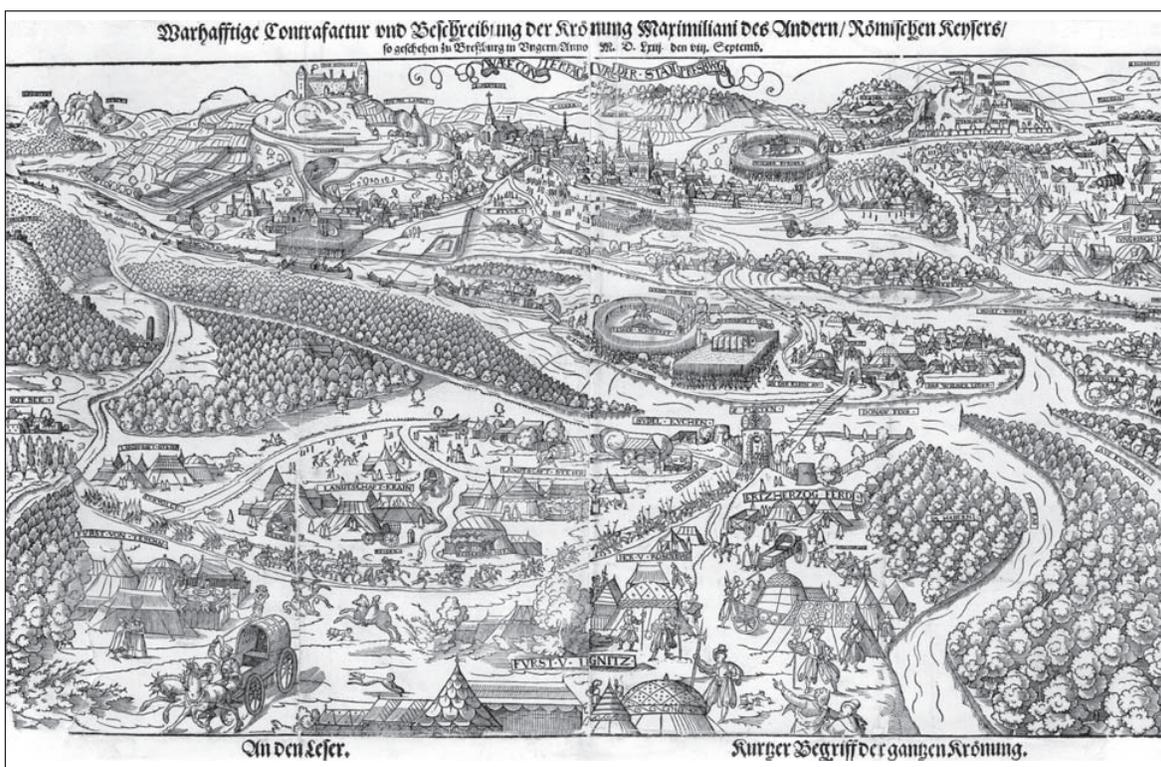
Pri najrozmanitejších stretnutiach sa mimoriadne striktno dodržiaval ceremoniál, ktorý bol predpísaný osobitne pre pápežských legátov, kardinálov, biskupov, kráľov, vyslancov a pod. Bartolini expresívne popísal, ako vstupovali do mesta hostia, napr. príchod ostrihomského arcibiskupa⁵¹ Tomáša Bakóca cez Vydrickú bránu, kadiaľ bol vstup do mesta zo strany Dunaja a z mesta na hrad: „Kráľ aj gurský biskup teda dlho čakali pred bránou na príchod ostrihomského arcibiskupa. Ostro fúkal severný vietor. Konečne prišiel, ako som mohol odhadnúť, sprevádzaný štyristo jazdcami. Pri bráne ho očakávali kňazi s dáždnikom. Napokon sa vyslanec pozdržal, aby

nepredišiel prítomného gurského biskupa aj kráľa. Poradie bolo takéto: vyslanec vstúpil do mesta tak, že bol uprostred, po pravej strane mal kráľa a po ľavej gurského biskupa.“⁵² (obr. 6) Keď prišiel, vívalo ho celé mesto, aj niekoľko hodín v nečase: „Medzitým oznámili príchod ostrihomského kardinála. Gurský biskup a český kráľ Ľudovít mu šli oproti pred bránu s mnohými tisíckami ľudí. Vpredu pochodoval nesmierny počet Sarmatov podľa zvyku ľahkoodencov s krátkučkými štípmi a dlhými kopijami. Ich kone vedia veľmi rýchlo bežať, ako keby pochádzali z Tesálie, Mýzie a skýtskeho Krymu, hoci sa rodia v Litve a iných končinách Sarmatska. Mnohé kniežatá, vojvodcovia a tí, ktorých volajú barónmi, kráčali v zlatých rúchach, ozdobení purpurovými pruhmi. Niektorí boli ovešaní nesmierne ťažkými zlatými

⁵¹ Tomáš Bakóc z Erdödu, 1497 – 1521 ostrihomský arcibiskup a kardinál, pápežský legát.

⁵² „Diu itaque extra portam et Gurcensis et rex cardinalis adventum, aquilone satis acri flante, expectaverunt. Venit tandem quadrigentis equis, ut conicere potui, comitatus ad portam

sacerdotes cum umbella expectabant. Caeterum, legatus tum propter cardinalis Gurcensis tum regis praesentiam quominus subiret, abstinuit. Ordo talis fuit, legatus medius, dextera regem, sinistra Gurcensem habens urbem ingressus est.“ FRIMMOVÁ, E. (ed. a prekl.): *Riccardus Bartholinus: Odeporicon*. Bratislava 2014, s. 94-97.

Obr. 5: Hans Mayr: *Warhafftige Contrafactur und Beschreibung der Krönung des Andern / Römischen Keyseris/ so geschehen zu Pressburg in Ungern. Anno M.D.L.xiii. Septembris (Poblad na Bratislavu pri príležitosti korunovácie cisára Maximiliána v roku 1563). Drevozrez/papier (knibitlač Caspar Stainbofer), 43,0 × 63,6 cm, 1563-1564, © Galéria mesta Bratislavy, Archív GMB, inv. č. C 7196.*

reľazami, iní sa ligotali toľkými drahokamami, že naše, t. j. italské odevy, sa zdali v porovnaní s nimi úplne biedne.⁵³

Panovníkov i prelátov sprevádzali vynikajúce a známe osobnosti „viri litterati“, ktorých považovali ostatní prítomní aj za svojich mecénov, pred-

všetkým gurského biskupa Matúša Langa a v Bratislavského biskupa Jána Turzu.⁵⁴ Jemu napísal pochvalný list Ursinus Velius, ktorý sa zachoval v Bartoliniho *Odoeporicone*. Okrem Jána Kuspiniána a Richarda Bartoliniho tvorili okruh vzdelancov v Bratislave Jodocus Eudovít Decius,⁵⁵ Gašpar Ursinus Velius,⁵⁶

⁵³ „Interea adventus cardinalis Strigoniensis significatur, Gurensis Ludovicusque, Boemiae rex, cum multis hominum milibus extra portam obviam profecti sunt. Sarmatarum ingens numerus velutum more clipeis breviusculis lanceisque praelongis praecurrebat. Nam eorum equi ad cursum velocissimi sunt, utpote qui ex Thessalia Mysiaque et Chersonesso Taurica, quanquam et in Lithuania et aliis Sarmatiae partibus nascuntur, veniant. Principes, duces et quos barones vocant, multi aureis vestibis latisque clavis ornatissimi incedebant, quidam torques ingentis ponderis ex auro deferebant, alii tot gemmis micabant, ut nostratia, id est, Italica prae iis omnino sordescant.“ FRIMMOVÁ 2014 (ako pozn. 52), 2014, s. 92-95.

⁵⁴ Ján Turzo z Betlanoviec (1466 – 1520), v Bratislavský biskup.

⁵⁵ Jodocus Eudovít Decius, sekretár poľského kráľa Žigmunda.

⁵⁶ Gašpar Ursinus Velius (cca 1493 – 1539); dvorný historiograf Ferdinanda I. a vychovávateľ Maximiliána II., po roku 1509 na odporúčanie Jána Turzu v službách gurského biskupa Matúša Langa ako sekretár.

Obr. 6: Karol Fresch: Vydričská brána, Bratislava. Kresba.

Hieronym Balbus,⁵⁷ Joachim Vadianus,⁵⁸ Ján Dantišek,⁵⁹ Jakub Piso,⁶⁰ Ján Stabius,⁶¹ Angelus Cospus⁶² a mnohí ďalší. Viacerí z nich boli profesormi na Viedenskej univerzite, členmi spoločnosti *Sodalitas scientiarum Danubiana*, ale aj ovenčení titulom *poeta laureatus caesareus*, boli vychovávateľmi kráľovských potomkov, radci a vyslanci kráľov. Títo známi humanisti prispeli svojou mierou k úspešným rokovaniam, ale aj k príjemnému a kultivovanému prostrediu. Ku koncu bratislavských rokovaní dňa 30. apríla vypukol v meste požiar, ktorý ochromil život v meste na dlhú dobu. Zhorela totiž tretina mesta a aj kráľovský palác. Kráľ Vladislav i jeho syn vydali spolu 14 listín, aby zmiernili nešťastie v meste; medzi nimi sa na základe privilégia Ľudovíta II. z 27. augusta 1516 povolilo mešťanom stavať si domy v podhradí, suburbii, na úpätí hradného kopca.

Mesto sa z požiaru ešte nestihlo vystrábiť, keď prišla nová pohroma v podobe moháčskej porážky v roku 1526. V Bratislave sa na niekoľko rokov úplne ochromilo pokračovanie priaznivého kultúrno-spoločenského trendu, ktorý sa veľmi sľubne rozvíjal práve za vlády Mateja Korvína a aký poznáme z čias rokovaní o veľkej cisársko-kráľovskej svadobnej

zmluve roku 1515. Zmluvy uzatvorené v rokoch 1490/91 a 1515 v Bratislave sa stali východiskom a právnym podkladom pre dedičné nároky Habsburgovcov na uhorský a český trón po tureckej porážke Ľudovíta II. Jagelovského dňa 29. augusta 1526 pri Moháči. Ďalej sa postupovalo podľa domáceho zvykového práva: 10. novembra 1526 zvolila časť uhorskej tzv. „pronárodnej“ strany v Stoličnom Belehrade Ján Zápoľský za uhorského kráľa a 11. novembra ho nitriansky biskup Štefan Podmanický korunoval. Bolo to aj v súlade s uvedeným zákonom z roku 1505 o nesúhlase s cudzincami na tróne v prípade vymretia jagelovského rodu. Avšak popri Zápoľskom, ktorý postupoval podľa uhorského práva založenom na voľbe, ašpiroval na trón aj rakúsky arcivojvoda Ferdinand Habsburský. Odvolávajúc sa na dedičné právo podľa uvedených zmlúv a ako manžel korunnej princeznej Anny Jagelovskej maximálne rozohral všetky svoje možnosti, aby dosiahol uhorskú korunu. Uchádzal sa o trón aj voľbou, aby postupoval podľa uhorského práva. Výrazne ho v tomto smere podporila sestra kráľovná Mária, ktorá sa v tom čase až do októbra 1528 zdržiavala s celým svojím dvorom v Bratislave a vytvorila tu významné mocenské zázemie pre Habsburgovcov. Dala sem preniesť pokladnicu a kráľovské poklady z Budína, čo možno považovať za určitý signál, že sa počítalo s tým, že sa Bratislava stane v budúcnosti hlavným mestom Uhorska. Máriinho brata Ferdinanda zvolila časť uhorskej šľachty za uhorského kráľa na sneme v Bratislave 17. decembra 1526⁶³ a ona sa stala v roku 1530 miestodržiteľkou Nizozemska po svojej nedávno zomrelej tete Margaréte.⁶⁴

Definitívne sa zmenila vnútorná i vonkajšia politika krajiny. Podstatná časť udalostí okolo tejto

⁵⁷ Hieronym Balbus (cca 60. roky 15. stor. – cca 1535); taliansky humanista, básnik, v službách uhorského kráľa Vladislava II. Jagelovského ako vychovávateľ jeho detí, 1514 – 1522 prepošť kapituly v Bratislave, vyslanec kráľa Vladislava, 1519 gurský biskup.

⁵⁸ Joachim Vadianus/Watt Helvetius (1484 – 1518), humanista, básnik a rečník, profesor poetiky na Viedenskej univerzite.

⁵⁹ Ján Dantišek/Dantiscus (1483 – 1548), humanista, básnik, v službách poľského kráľa Žigmunda.

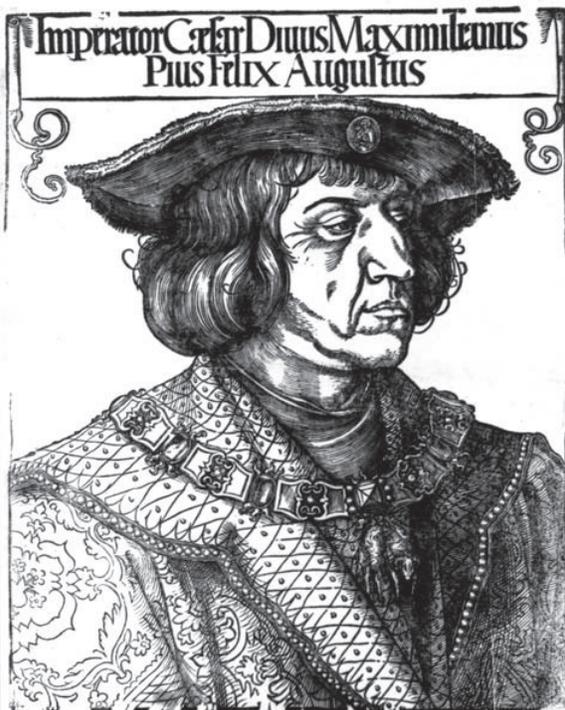
⁶⁰ Jakub Piso († 1527), humanista, právnik, cirkevný hodnosť, vychovávateľ Ľudovíta II.

⁶¹ Ján Stabius Banissus († 1522), kozmograf, matematik, básnik, astrológ, cisársky historiograf.

⁶² Angelus Cospus, profesor poetiky na Viedenskej univerzite pred Joachimom Vadianom.

⁶³ Ferdinand I. Habsburský (1526 – 1564) bol korunovaný za uhorského kráľa 3. novembra 1527, protikráľ Jánovi Zápoľskému.

⁶⁴ HAMANN, B. (ed.): *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon.* Wien – München 2001, s. 283-285.

Obr. 7: Albrecht Dürer: Maximilián I. Habsburský, rímsky cisár († 1519). Drevorez, 41,3 × 32,1 cm, ca 1518. © ÖNB Wien, sign. NB 503.755.

veľkej medzinárodnej politiky sa odohrávala práve v Bratislave. Nakoniec sa Bratislava stala po páde Budína v roku 1541 hlavným mestom habsburskej časti Uhorska.⁶⁵ Preniesla sa sem uhorská kráľovská komora a po páde Ostrihomu v roku 1543 aj sídlo ostrihomskeho arcibiskupa, vikariát sa presťahoval do Trnavy. V rokoch 1563 – 1830 bola Bratislava korunovačným mestom uhorských kráľov.⁶⁶

Zbliženie dynastií Habsburgovcov a Jagelovcov začiatkom 16. storočia zabezpečilo politickú stabilitu v stredoeurópskom priestore. V tom čase považovali oba rody výsledky politických rokovaní za výhru, ale mocensky a politicky sa presadili Habsburgovci, najmä vynikajúcim politikom a panovníkom Ferdinandom I. Na tomto mieste však treba vyzdvihnúť, že zakladateľom moderného habsburského impéria bol Maximilián I. Habsburský, cisár, ktorý vynikal ako dobrý politik a ktorý dokázal výborne využiť všetky možnosti diplomacie a propagandy. Isteže, nezanedbateľnú úlohu pritom zohrali aj jeho znamenití radcovia, humanisti i umelci, ktorými bol neustále obklopený. (obr. 7)

⁶⁵ Chronológia starších slovenských dejín, 2008, s. 103. Uznesením snemu z 19. septembra 1536 sa rozhodlo, že Bratislava sa stane hlavným mestom habsburskej časti Uhorska.

⁶⁶ HOLČÍK, Š.: *Korunovačné slávnosti. Bratislava (1563 – 1830)*. Bratislava 1986. V rokoch 1563 – 1830 bolo v Bratislave korunovaných desať uhorských kráľov a jedna kráľovná z rodu Habsburgovcov, taktiež osem kráľovských manželiek.

Bratislava in the Late 15th and Early 16th Century in the Light of Habsburg Policy

Résumé

Bratislava, which was granted the privileges of a free royal city in 1291 by the Hungarian king Andrew III, became a site of high international politics in the latter half of the 15th and in the early 16th century. That was a period of permanent rivalry between the two most significant dynasties in the region of Central Europe: the Habsburgs and the Jagiellonians. In the early 16th century they were joined in their struggle for Hungarian throne by John Zapolya, the most significant representative of national policy in Hungary. Individual members of the aforementioned dynasties found themselves on the Hungarian throne for different periods of time, depending on various circumstances, hereditary proceedings and elections in order to meet the requirements of Hungarian legal system. For the longest period of time, between 1490 and 1526, the throne was occupied by the Jagiellonians: Vladislaus II and Louis II. The paper outlines a political background of major international events, diplomatic talks and their results. It also describes

their cultural and social environment. The analysis of individual contracts, literature and archival materials of that time clearly shows that life in Bratislava was strongly influenced by the initiatives of the Habsburgs, in particular the emperors Frederick III and Maximilian I, a founder of a modern Habsburg monarchy.

In the early 16th century two dates come to the fore, which really had a strong impact on life in Bratislava:

- July 22, 1515: on this date an important political as well as cultural and social event took place in Vienna: a double wedding of descendants of the Habsburg and the Jagiellonian dynasties.
- In 1526, after the Battle of Mohacs, medieval Kingdom of Hungary ceased to exist and the power was seized by John Zapolya and Ferdinand I of Habsburg who fought for the throne. After Zapolya's death in 1540, Ferdinand I finally became the king of Hungary.

Veduta Possonie (Bratislavy) v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej ukrytý príbeh¹

Ivana KVETÁNOVÁ

Freska Bratislavy a okolnosti jej vzniku

Na nádvorí Palazzo Vecchio vo Florencii sa nachádza jedno z najstarších vyobrazení Bratislavy (obr. 1, 2, 3). Freska s nápisom „Possonia“ alebo „Posonium“ (dnešná Bratislava) tvorí súčasť výzdobného cyklu vedút vybraných miest Habsburskej monarchie.² Zdobia steny prvého – Michelozzovho nádvorja (tzv. Cortile di Michelozzo). Z pôvodných 16 alebo 17 vyobrazených miest, ktoré pramene často skreslene označujú ako „nemecké mestá“ („città di Germania“) sa zachovali len niektoré. Okrem Bratislavy (obr. 4, 5), možno jednoznačne identifikovať mestá Viedeň, Praha, Passov, Klosterneuburg, Stein, Graz, Innsbruck, Linz, Freiburg im Breisgau, Kostnica, Hall, Erbersdorf (Kaiserebersdorf), Wiener-Neustadt a zrejme Terst (?). Pôvodne sa tu mali zrejme nachádzať i Breisach am Rhein a Sterzing (Vipiteno).

Identifikácia niektorých miest je dodnes problematická. Maľby spomínaných miest vznikli v roku 1565, pri príležitosti svadby Johanny von Habsburg s Francescom de' Medici. Otcovi ženicha Cosimovi I. de Medici (1537 – 1574) sa po dlhom vyjednávaní s cisárom Ferdinandom I. Habsburským (1526 – 1564) a neskôr s jeho nástupcom – Maximiliánom II. (1564 – 1576), podarilo oženit' syna Francesca s cisárovou najmladšou dcérou.

Princezná spolu so sprievodcom pricestovala do Florencie 16. decembra 1565.³ Jej prijatie sa podľa predstavy samotného Cosima I. a za asistencie Giorgia Vasariho a Vincenza Borghiniho pripravovalo s niekoľkomesačným predstihom. Johanna, v Taliansku známejšia ako Giovanna d'Austria, sa stretla so svojim snúbencom Francescom pred vstupom do Palazzo Vecchio. Do nového prístupu vkočila práve cez Michelozzovo nádvorie, kde ju čakalo

¹ Text vznikol z podpory Slovenského historického ústavu v Ríme (SHÚR) a je výsledkom výskumných pobytov v rokoch 2014 a 2015. Bol prezentovaný na konferencii „Veduta Possonie-Bratislavy a jej skrytý príbeh“ (4. máj 2016, Florencia, Palazzo Medici – Riccardi) ako i formou posteru počas sprievodnej výstavy v Palazzo Vecchio (Cortile di Michelozzo) v termíne 2. až 5. máj 2016. Konferencia a výstava bola zorganizovaná pri príležitosti 450. výročia vzniku fresky Bratislavy, jej nedávneho rekonštruovania spoločnosťou Genten Firenze, Kuipo. Co, LTD a Comune di Firenze, ako i polroku predsedníctva SR v rade EÚ. Organizátori: Magistrát Hl. mesta Bratislavy, Magistrát mesta Florencie (Comune di Firenze), Sekcia pre komunikáciu a medzinárodné vzťahy, pod patronátom námestníčky Nicoletty Mantovani, č. protokolu: N.0348148, 8.11.2016, Veľvyslanectvo SR v Taliansku, Slovenský kultúrny inštitút v Ríme, Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave (MÚOP), Slovenský historický ústav v Ríme, Taliansky kultúr-

ny inštitút v Bratislave, Bratislava Tourist Board. Výsledky boli čiastočne publikované: KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Possonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzeá* 2, 2016, s. 57-62.

² I napriek sérii publikácií, ktoré sa venovali freskám prvého nádvorja v Palazzo Vecchio vo Florencii, sa objavovali mylné stotožnenia fresky s mestom Poznaň. FIORANI, F.: Cycle of Painted Maps in the Renaissance. In: WOODWARD, D. (ed.): *Cartography in the European Renaissance I., The history of cartography*. Vol. 3. Chicago, London 2007, s. 826 fig. 32.10, s. 828.

³ Sobášne obrady sa konali až o dva dni po príchode nevesty 18. 12. 1565. Viac k téme: GROHS, B.: Italienische Hochzeiten: Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Johanna von Habsburg im Jahre 1565. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 96, 1988, s. 331-381, s. 375.

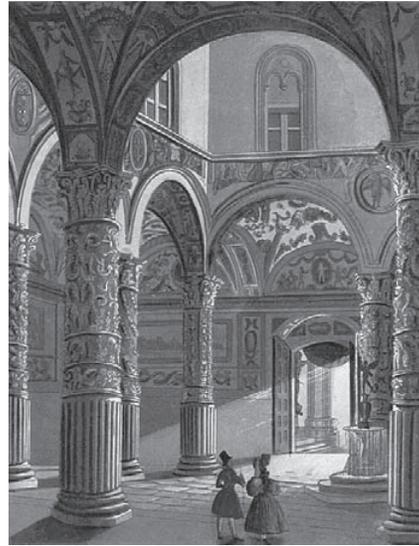
Obr. 1: Palazzo Vecchio vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

prekvapenie v podobe vedút miest patriacich do Habsburskej monarchie, ktoré jej mali pripomenúť domov.⁴ Príchod rakúskej nevesty ako i svadobné slávnosti neunikli pozornosti viacerých dobových historikov, hoci v mnohých prípadoch píšucich na oslavu a propagandu Medicijskej rodiny (*Domenico Mellini, Giovanni Battista Adriani*).⁵ Téma sa s odstupom času venovali aj neskorší autori (*Filippo Moisé, Modesto Rastrelli, Luigi Verani*).⁶

⁴ KVETÁNOVÁ – MUSILOVÁ 2016 (ako pozn. 1), s. 57-62.

⁵ ADRIANI G. B.: *Orazione di M. Giovambatista Adriani, nell'essequie della sereniss. Granduchessa di Toscana Giovanna d'Austria. Fatta in latino, e tradotta in volgare*. Firenze 1578; MELLINI, D.: *Descrizione dell'entrata della sereniss. Reina Giovanna d'Austria et dell'apparato, fatto in Firenze nella venuta & eccellentiss. S. don Francesco de Medici, principe di Fiorenza & Siena. Scritta da Domenico Mellini et da lui riveduta & corretta & diligentemente stampata la terza volta*. 1566.

⁶ MOISÉ F.: *Illustrazione storico-artistica del Palazzo de' Priori oggi Palazzo Vecchio e dei monumenti della piazza*. Firenze 1843; RAS-

Obr. 2: Pohľad na Cortile di Michelozzo s vedutami miest v pozadí – akvarel, pol. 19. stor. (Archivio Storico di Comune di Firenze, Sign.: 405926, ©Archivio Storico di Comune di Firenze, Protocollo: 212876)

Zabezpečenie podkladov a zhotovenie fresky

Práce na freskách objednal Cosimo de' Medici. Na preplatení nákladov na ich zabezpečenie sa podieľal i syn František. Písomné pramene sa však rozchádzajú v dátume objednávky. Podľa G. Vasariho Cosimo I. zadal práce na výzdobu nádvorja v januári 1565,⁷ iné archívne dokumenty sa zmieňujú o príprave a zabezpečovaní potrebných materiálov a podkladov už od marca roku 1565.⁸ Pri zaobstaraní

TRELLI, M.: *Illustrazione istorica del Palazzo della Signoria, detto in oggi il Palazzo Vecchio*. Firenze 1792; VERANI L.: *Apparato per le nozze di Francesco I. de' Medici con Giovanna d'Austria*. Livorno 1870.

⁷ NUTI, L.: Le città del Palazzo Vecchio. In: CONFORTI, C. – NUTI, L. – TRAVAGLINI, C. M. (ed.): *La città allo specchio*. Città e Storia. Roma – Croma 2007, s. 351; VASARI, G.: *Der Literarische Nachlass*. Vol. 2. Ed.: FREY, K. – FREY, H. W. Hildesheim – New York 1982, s. 878, č. 302.

⁸ Archivio di Stato di Firenze: Miscellanea Medicea, fasc. 16, ins. 8: 6-9: *Nota delle terre di Germania mandate a leuar in prospettiva* (17. marec 1564). Possonia spomínaná na liste 6v; NUTI 2007

Obr. 3: Pohľad na Cortile di Michelozzo – Litografia, Durand André, Cicéri Eugène, Paris (Archivio Storico di Comune di Firenze, Sign.: 405928, ©Archivio Storico di Comune di Firenze, Protokol: 212876)

(ako pozn. 7), s. 352. K datovaniu objednávky – na 1. strane dokumentu sa uvádza rok 1564 (17. marec), na zadnej strane dokumentu figuruje rok 1565 (hore dopísaný tou istou rukou rok 1564). Táto rôznorodosť indikovaných rokov však súvisí s faktom, že vo Florencii sa až do roku 1582, začínal nový rok 25. marcom (sviatkom Zvestovania Pána). I po oficiálnom prijatí gregoriánskeho kalendára prežívalo staré datovanie prakticky až do 18. stor.

⁹ Archivio di Stato di Firenze: Miscellanea Medicea, fasc. 16, ins. 8: 6-9. (17. marec 1565/ podľa florentského kalendára 1564); NUTI 2007 (ako pozn. 7), s. 352.

¹⁰ Hieronym Krafter (Crafter, Grafter) nemecký obchodník, pochádzajúci z Augsburgu, mal úzke kontakty s Itáliou. Rodina Krafter patrila k známym obchodníckym rodinám, obchodovali s korením a textilom. V komunikácii ide buď

Obr. 4: Pohľad na fresku po reštaurovaní (foto: M. Musilová)

podkladov vedúť sa obrátili na Giulia Ricasoliho, ako i Hieronyma a Antona Kraftera (Graffiter/Crafter). Giulio Ricasoli, pôsobiaci vo Viedni, mal získať podklady ku mestám – Viedeň, Viedenské Nové Mesto, Eberstorf, Klosterneuburg, Stein, Krems, Linz, Bratislava, Praha, Znojmo, Olomouc, Vroclav, Graz, Klagenfurt.⁹ Hieronymus (Girolamo) Graffiter, nemecký obchodník z Augsburgu,¹⁰ dostal za úlohu zabezpečiť veduty ďalších siedmich miest ako Pasov, Innsbruck, Sterzing (Vipiteno), Kostnica, Freiburg, Breisach am Rhein, Hall.¹¹ Pri zabezpečovaní objednávky bol aktívny i ďalší člen rodiny Anton Krafter (Anton Crafter). Z 21 požadovaných máp bolo nakoniec namaľovaných len 17 (z nich sa do dnešných čias zachovalo len 15). Veduty miest ako Znojmo, Olomouc, Vroclav, Klagenfurt, nakoniec na nadvorí nenašli svoje miesto. Predlohu použiteľnú k zhotoveniu fresiek mali len pri niektorých zo spomínaných miest. Pre mestá ako Pasov, Innsbruck, Linz, Sterzing, Costanza, Freiburg im Breisgau, Breisach am Rhein museli zrejme urobiť

o otca Hieronyma I. (*1502, †23. 6. 1566) alebo jeho syna Hieronyma II. (†1597), ako ukazujú ďalšie dokumenty, pri zabezpečení bol aktívny aj syn alebo brat Anton (†1593). V Archivio di Stato di Firenze (ASF) sa nachádzajú ďalšie účtovné dokumenty spojené s jeho menom datované do roku 1566.

http://www.stadtlexikon-augsburg.de/index.php?id=114&-tx_ttnews%5Btt_news%5D=4475&tx_ttnews%5BbackPid%5D=113&cHash=2ce494ffb2 (9. 9. 2016).

¹¹ Archivio di Stato di Firenze: Miscellanea Medicea, fasc. 16, ins. 8, s. 8-9r. NUTI 2007 (ako pozn. 7), s. 352.

Obr. 5: Poblád na fresku pred reštaurovaním (foto: P. Horanský)

„na mieru“ úplne nové veduty, tak ako poukazuje záznam o nákladoch nielen za ich poslanie, ale aj vyslanie osôb, ktorá ich mali vyhotoviť.¹²

Aj vďaka Iacopovi Danimu¹³ sa dozvedáme, že do niektorých miest bolo treba vycestovať a nakresliť novú panorámu mesta. Ešte v apríli 1565 sa pracovalo na zhotovení plánov a podkladov vedút, tak ako píše v liste z 3. 4. 1565, adresovanom Bartolomeovi Concinimu, prvému sekretárovi vojvodu Cosima I.¹⁴ Hovorí o problémoch, ktoré mali Krafterovi ľudia

pri zadovážení vedút miest v zóne Tirolska, kde bez povolenia bolo ich zhotovenie zakázané: „...li niene referto, che, per le prohibitioni che ui sono del Regimento di quella provuincia circa il far ritratti o disegni delle terre.“ Anton Krafter¹⁵ informoval Daniho, že jeho ľudia vyslaní do Innsbrucku, nemajúc žiadne oficiálne povolenie, nemohli zhotoviť plán mesta a ďalších lokalít v Tirolsku. Dani preto prosí Concinio o zaslanie oficiálneho listu mestu Innsbruck prípadne Georgovi II. d’Helfenstain (von Helfenstein), ti-

¹² Archivio di Stato di Firenze: Miscellanea Medicea, fasc. 16, ins. 8, s. 2, 2r: *Nota delle spese fatto in Servizio dell. Ill.mo Eccelmo Sig.or Il. Sig.or Principe di Firenze et Siena*. K zaplateniu za mapy došlo až v auguste 1565 (Miscellanea Medicea, fasc. 16, ins. 8, c. 2 r).

¹³ Iacopo Dani pôsobil ako sekretár pri medicejskom vyslancovi na cisárskom dvore vo Viedni (pravdepodobne v rokoch 1550-1561), v roku 1564 sa vracia znova do Viedne, kde je

vyslaný kvôli vyjednávaniu sobáša Francesca s habsburskou princeznou. [http://www.treccani.it/enciclopedia/iacopo-dani_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/iacopo-dani_(Dizionario-Biografico)/) (8. 9. 2016).

¹⁴ [http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-concini_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-concini_(Dizionario-Biografico)/) (9. 9. 2016).

¹⁵ Syn Hieronyma I. alebo brat Hieronyma II. Kraftera.

rolskému zástupcovi a guvernátorovi arcivojvodu Ferdinanda Habsburského.¹⁶

Fresky sa podarilo dokončiť už v septembri, teda takmer 3 mesiace pred termínom sobáša.¹⁷ Na ich zhotovení pracovali maliari Sebastiano (Bastiano) Veronese, Giovanni Lombardi Veneziano, Cesare Baglioni Bolognese a Turino di Piamonte.¹⁸ Do akej miery sa na ich zhotovení a financovaní podieľal brat nevesty cisár Maximilián II., nevedno. Zdá sa, že išlo o iniciatívu Mediciovcov.¹⁹ Je pravdepodobné, že ideovo sa na výbere miest pre Michelozzovo nádvorie podieľal práve benediktín a prior Ospedale degli Innocenti vo Florencii Vincenzo Borghini.²⁰ Práce v celom paláci Palazzo Vecchio mal v tom čase „pod palcom“ známy umelec Giorgio Vasari.

Possonia ako mesto korunovácie

So zadovážením veduty Bratislavy zrejme Giulio Ricasoli nemal toľko námahy ako v prípade iných požadovaných miest. K dispozícii mal už hotový, dostupný a navyše aktuálny pohľad na mesto: leták s vyobrazením Bratislavy počas korunovácie Maximiliána II. 8. septembra v roku 1563 (obr. 6). Napokon, výber práve tejto veduty však nemusel byť vôbec náhodný – mala byť oslavou brata nevesty, cisára Maximiliánom II. a jeho nástupu na trón.

Ide o najstarší zachovaný leták zobrazujúci Bratislavu, zhotovený a tlačený zrejme až po korunováci

v roku 1564. O jeho existencií museli vedieť už pri objednávaní mapových podkladov. Hoci exemplár s tlačenou vedutou sa nám v archívoch mesta Florencie predbežne nepodarilo vypátrať, zachovala sa objednávka na vyhotovenie vedút. V žiadosti o objednávku veduty bolo prekvapivo presne špecifikované, čo má predloha Bratislavy zobrazovať – „*Possonia – mesto na Dunaji, kde sa konala korunovácia, pohľad na územie s bradom, ktorý sa týči nad mestom, zobrazenie mesta a tak isto miesto, kde boli utáborení účastníci počas korunovácie Maximiliána* („*Possonia citta doue si fece la coronatione, posta sul Danubio, in prospettiva la terra co(n) il castello rileuato, reca(n)dosi alla miglior uista; con il disegno de(l) sito, et come stauano alloggiati in campagna, le genti, alla detta coronatione di Mass.o:*“).²¹ Požiadavka teda jednoznačne poukazuje na leták s korunováciou Maximiliána II.

Freska vo Florencii a jej tlačená predloha

Freska Possonie vo Florencii sa inšpirovala s najväčšou pravdepodobnosťou zobrazením Bratislavy z roku 1563 na letáku (pravdepodobne vytlačenom v roku 1564) signovanou iniciálkami HM (obr. 6). Autorom veduty je podľa niektorých lipský maliar a grafik Hans Mayr (Meyer).²² Iní ju prisudzujú Martinovi a Donatovi Hübschmannovi.²³

¹⁶ Archivio di Stato di Firenze: Mediceo del Principato 515: Carteggio Univesale, Foglio 36.

¹⁷ List G. Vasariho V. Borghinimu z 21. 9. 1565; NUTI 2007 (ako pozn. 7), s. 357, pozn. 49; VASARI 1982 (ako pozn. 7), s. 209, č. DXIV.

¹⁸ MELLINI 1566 (ako pozn. 5), s. 135; RASTRELLI 1792 (ako pozn. 6), s. 139; CICOGNARA, L.: *Storia della scultura dal suo risorgimento in Italia fino al secolo di Canova del conte Leopoldo Cicognara, per servire di continuazione all'opere di Winckelmann e di D'Agincourt*. Vol. 5. Prato 1825, s. 101; MUCCINI, U.: *Pittura, scultura e architettura nel Palazzo Vecchio di Firenze*. Firenze 1997, s. 31-33; NUTI 2007 (ako pozn. 7), s. 354.

¹⁹ Archivio di Stato di Firenze: Mediceo del Principato 515: Carteggio Univesale, Foglio 36: V liste sa spomína ako objednávateľ explicitne Cosimo I. Medici.

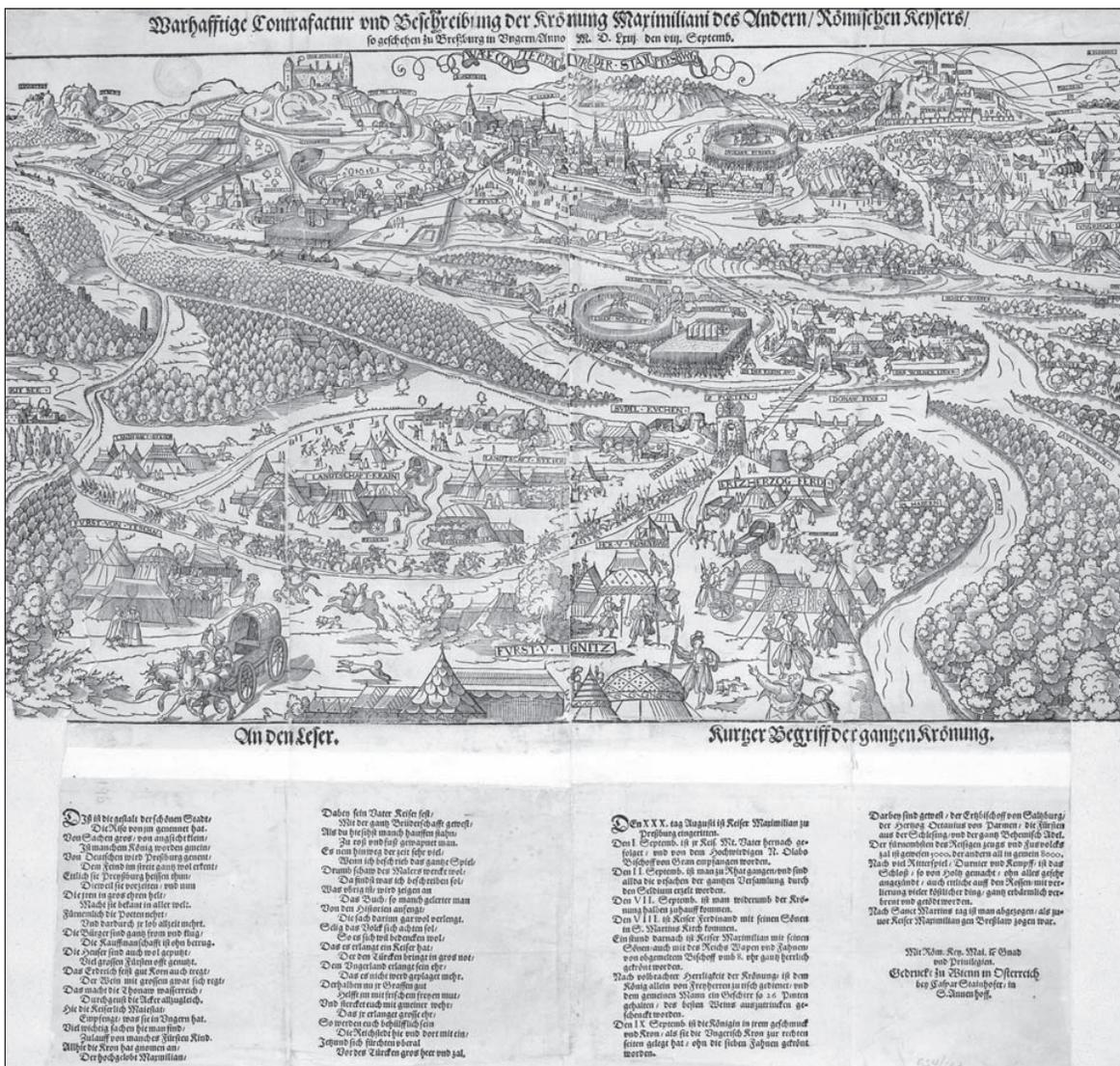
²⁰ NUTI 2007 (ako pozn. 7), s. 351, VASARI 1982 (ako pozn. 7), s. 878, č. 302.

²¹ Archivio di Stato di Firenze: Miscellanea Medicea, Fasc. 16, Ins. 8, 6v, nr. 12: „*Nota delle Città et luoghi del Imp.re: da far in prospettiva mandata al Vienna Amb.re Ricasoli alli 17. Di marzo*“.

Správne datovanie dokumentu je otázne. Pozn. 7.

²² JANČOVÁ, K.: Bratislava v grafike minulých storočí. In: *Zo starších výtvarných dejín Slovenska*. Bratislava 1965, s. 287-288, s. 308 č. 1, s. 306 pozn. 1: Autorka pripisuje prvenstvo v identifikácii veduty drevorytcom Hansom Mayrom (Johannom Meyerom) Gisele Weyde-Leweke. ZÁVADOVÁ K.: *Slovenské mestá v grafike minulých storočí zo zbierok GMB. Galéria mesta Bratislavy*. Bratislava 1971, s. 13, č. 2; ZÁVADOVÁ K.: *Verný a pravý obraz slovenských miest a bradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí*. Bratislava 1974, s. 32.; ČIČO, M.: *Gloria et miseria. Pohľady na spoločnosť v 16. a 17. stor. v grafike zo zbierok Galérie Mesta Bratislavy*. Bratislava 2002, s. 12, č. 1, s. 42, č. 1.

²³ Problematike atribúcie veduty autorovi monogramistovi HM, či rytcovi s monogramom MG, sa venovali početné štúdie. Bližšie k problematike atribúcie veduty: LUDI-KOVÁ, Z.: Leták s výjavom korunovácie Maximiliána II.

Obr. 6: Monogramista MH a MG: Pohľad na Bratislavu pri príležitosti korunovácie kráľa Maximiliána II. 8. septembra 1563. Drevorez a tlač, rozmery: 44,2 x 63,5 cm, 62 x 63,5 cm, datovanie: 1564, Galéria mesta Bratislavy © archív GMB (Sign. C 7196).

Dodnes najstarší zachovaný leták zobrazujúci Bratislavu (drevorez a kníhtlač) bol vydaný vo Viedni u Caspara Stainhoferu (Steinhofer). Naším cieľom napokon nie je objasniť otázku autorstva veduty, ktorému sa venovali už početné štúdie. Rovnako existujú rôzne pohľady na rok vydania jednotlivých kópií letákov. Z nášho pohľadu je zásadným fakt, či

zobrazenia Bratislavy už existovali v čase zhotovenia fresiek vo Florencii.

Išlo o prvú korunováciu uhorských kráľov zorganizovanú v tomto meste. Korunovaný bol Maximilián II., syn cisára Ferdinanda I. Habsburského a jeho manželka Mária. Farebná verzia fresky sa pochopiteľne v niektorých detailoch líši od jej

tlačeného originálu. Na porovnanie máme k dispozícii dve tlačené verzie letákov – jednu z nich vlastní Galéria Mesta Bratislavy s nemeckou verziou textu (tlač po roku 1563, zrejme 1564, obr. 6).²⁴ Ďalšiu, farebnú, s textom v latinčine sa nachádza v Rakúskej akadémii vied vo Viedni (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien).²⁵ Text ku zobrazeným udalostiam sformuloval Ján Sambucus.²⁶ Už K. Závadová správne identifikovala jednolist s vedutou signovanou iniciálkami „HM“ a „MG“ ako predlohu ku freske v Palazzo Vecchio vo Florencii.²⁷

Bratislava je zobrazená tak na freske ako i na letáku z južného pohľadu, z petržalskej strany. V popredí scény vidno Dunaj a jeho ramená, v pozadí panorámu mesta. Nad mestom, z ľavej strany sa týči hradný kopec s hradom. V rámci opevneného mesta možno okrem mestských hradieb a stavieb s nimi súvisiacich, rozpoznať viaceré pamiatky: kostol klarisiek, františkánsky kostol, Dóm Sv. Martina, Michalskú bránu, Obuvnícku a Pekársku baštu, čiastočne i Vydrickú a Laurinskú bránu, na vedute je v prvom rade vidieť jedinečnú gotickú podobu Rybárskej brány a predbránia,²⁸ či Vodnú vežu.²⁹ Pohľad na Bratislavu a scény odohrávajúce sa počas korunovačných slávností doplnili na grafickej verzii „vysvetlivky“ a veršovaný text opisujúci dianie počas slávností. Nechýbajú jednotlivé miestne názvy dôle-

žitých monumentov a stavieb a mená významných protagonistov a hostí.

Zaznamenané sú jednotlivé epizódy odohrávajúce sa počas korunovácie budúceho cisára Maximiliána II.: príchod cisára otca – Ferdinanda I., jeho syna Maximiliána, ďalších členov cisárskej rodiny a hostí, pozíciu jednotlivých táborov. Rytina venuje mimoriadnu pozornosť sprievodným akciám korunovácie, ako boli rytierske turnaje, hry, preteky a iné slávnosti. Scénu samotnej korunovácie v Dóme Sv. Martina však veduta nezobrazuje, keďže sa logicky zameriava na zvečnenie udalostí odohrávajúcich sa v exteriéri. Jedinou výnimkou je scéna na korunovačnom kopčeku, kde je znázornený Maximilián na koni s mečom v rukách. V popredí možno vidieť stanové tábory, ktoré boli určené pre jednotlivých hostí, šľachtu a delegácie. Rozprestierali sa na brehu Dunaja, na ostrove Grössling. Veduta mesta tak pôsobí ako scenéria, na popredí ktorej sa odohrávajú viaceré epizódy naraz, i napriek tomu, že v skutočnosti k jednotlivým zobrazeným udalostiam došlo v priebehu niekoľkých dní. Udalosti späté s korunováciou poznáme i vďaka viacerým očitým svedkom ako boli Hans Habersack, tajomník Ferdinanda Tirolského,³⁰ Ján Liszthy, uhorský kráľovský tajomník, či kremnickí vyslanci (Leonard Tilesch, Juraj Petzold) a historik Mikuláš Ištvánfi.³¹ Korunovácia mala svoju cirkevnú časť

v Bratislave. In: RUSINA, I. a kol. (ed.): *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. 19. December 2009 – 28. marec 2010. Katalóg výstavy. Bratislava 2010, Kat. II. 1.11: s. 39; Kat. II. 1.12: s. 40. ČÍČO, M.: Monogramista HM, pravdepodobne Hans Mayr (Meyer) a monogramista MG, pravdepodobne rezač štočku: Pohľad na Bratislavu pri príležitosti korunovácie kráľa Maximiliána 8. septembra 1563. In: RUSINA, I. (ed.): *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava 2009, s. 903-905.

²⁴ Galéria mesta Bratislavy ©archív GMB, Sign. C 7196: Meyer, Hans, Steinhöfer Caspar: „Pohľad na Bratislavu pri príležitosti korunovácie kráľa Maximiliána v roku 1563, (1563-1564, papier/drevorez, 43,0 cm, š. 63,6 cm). Galéria mesta Bratislavy v Bratislave.

²⁵ Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien (©archív ÖAW, Inv. Nr. A-V (B1): OE/Hun 8).

²⁶ LUDIKOVÁ 2010 (ako pozn. 23), Kat. II. 1.11: s. 39; Kat. II. 1.12: s. 40.

²⁷ ZÁVADOVÁ 1974 (ako pozn. 22), s. 32.

²⁸ MUSILOVÁ, M.: Znovuobjavená Rybárska brána a jej gotické predbránia na freske Possonia vo Florencii (v tomto čísle).

²⁹ ŠIMONČÍČOVÁ- KOÓŠOVÁ, P.: Taliansky luxus v bratislavských/prešporských domácnostiach 16. storočia (Ars, č. 2, 2016).

³⁰ MANDELMAYR, M. C.: Die Beschreibung der Krönungen durch Hans Habersack. In: EDELMAYER, F. – KAMMERHOFER, L. – MANDELMAYR, M. C. – PRENNER, W. – VOCELKA, K. G. (ed.): *Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack, ediert nach CVP 7890*. Fontes Rerum Austriacarum. Scriptorum 13. Wien 1990, s. 56-59.

³¹ PÁLLFY, G.: Staré tradície a nové zvyky v novom hlavnom meste Uhorského kráľovstva: korunovácia Maximiliána Habsburského v Bratislave 1563. In: RUSINA I. a kol.: *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava 2009, s. 155; HOLČÍK, Š.: *Korunovačné slávnosti: Bratislava 1563-1830*. Bratislava 1986, s. 14.

a svetskú časť obradu, ktorá si i napriek presunutia dejiska korunovácie zo Stoličného Belehradu do Bratislavy, zachovala rovnaký alebo obdobný scenár. Cirkevná sa odohrávala podľa tradície bežnej už od konca 13. stor. Veduta sa zameriava skôr na svetskú časť obradu a dianie „okolo“.³²

Korunovačný leták versus freska vo Florencii

Práve precíznym porovnaním detailov je možné overiť, či ku zhotoveniu fresky v Palazzo Vecchio poslúžila práve korunovačná veduta na letáku z rokov 1563/1564. Ku konfrontácii sme použili obe tlačene verzie letákov (GMB-Bratislava, ÖAI - Wien), ako i zachované fotografie fresky spred a po reštaurovaní realizovanom v 40-tych/50-tych rokoch 20. stor. (reštaurovanie Fratelli Benini/Amedeo Benini, Archív: Fototeca di Comune di Firenze, obr. 8) a súčasný stav fresky. Realizácia reštaurovania fresky Possonie vo Florencii umožnila štúdium detailov maľovanej verzie.

Rozdiely medzi predlohou letákom z roku 1563/1564 a freskou Possonie v Palazzo Vecchio.

Okrem porovnávaní jednotlivých detailov „voľným okom“ bola geometrická zhoda fresky a korunovačného letáku zo zbierok GMB overená aj exaktne.³³ Stotožnenie oboch porovnávaných námetov pomocou priestorovej transformácie by mohlo podporiť myšlienku o inšpirácii tlačenu verziou veduty.³⁴ I napriek rozdielom, či posunom pri prenášaní jednotlivých bodov a objektov pri maľovaní na stenu, nie je vylúčené, že predlohou mohla byť korunovačná veduta z roku 1563/1564. Práve spomínaná grafika by mohla byť námetom, ktorý použili pri freskovej výzdobe. Podľa E. Stopkovej: „*Ide o umelecké diela s dost' zbydným obsahom, preto zamietnuť identitu obrazov na základe porovnania nie je korektné napriek geometrickej nepresnosti. Tá zároveň nedovoľuje vysloviť jednoznačné potvrdenie.*“ K vysloveniu konečného verdiktu o príbuznosti oboch vedút je asi podstatnejšie posúdenie obsahu veduty než jej geometrická presnosť (hoci i táto bola dôležitá),

keďže pri premaľovaní predlohy došlo zrejme k evidentnému prispôbeniu námetu lokálnym požiadavkám, s cieľom zdôrazniť jednotlivé dôležité monumenty a charakteristiky panorámy mesta. Treba brať rovnako do úvahy, že freska a jej podoba bola niekoľkokrát premaľovaná a jej posledná verzia nemusí plne zodpovedať s podobou, ktorú mala hneď po jej zhotovení v roku 1565.

Pri maľovanej verzii došlo k podstatnému zjednodušeniu viacerých detailov scény, posunom, počas neskorších maliarskych alebo reštaurátorských zásahoch i dokonca „nesprávnemu“ pochopeniu niektorých zobrazených scén. Dôkazmi sú niektoré nepresnosti, alebo adaptácie námetov, na ktoré chceme poukázať.

Nápis

Nad každým zobrazeným mestom sa mal pôvodne nachádzať názov v nemčine a pod ním v latinčine. Nápis bol doplnený o charakteristický opis zobrazeného mesta. Podľa dobových prameňov sa pod freskou Bratislavy nachádzal latinský nápis: „*Possonium, Hungariae civitas, in quas Max. coronatus fuit*“ teda „*Possonia, mesto Uhorska, v ktorom bol korunovaný Maximilián.*“³⁵ Dnes pod freskou možno nájsť „*Possonium Hungariae Civita(s)*“. Hoci sa nám zdá z priestorových možností ako nemožné umiestnenie tohto pomerne dlhého nápisu. Pôvodný nápis bol titulkom, ktorý pomáhal okoloidúcim pochopiť vyobrazené scény na freske. Otázkou je, či možno veriť dobovým autorom, ktorí nápisy uvádzajú v kompletnom znení. Najautentickejší by mal byť opis od Giovanni Battista Adrianiho (1565) alebo Domenica Melliniho (1566), ktorý poukazuje na dlhšiu verziu nápisu.

Pohľad na Bratislavu – panoráma mesta, jeho stavby a predmestie

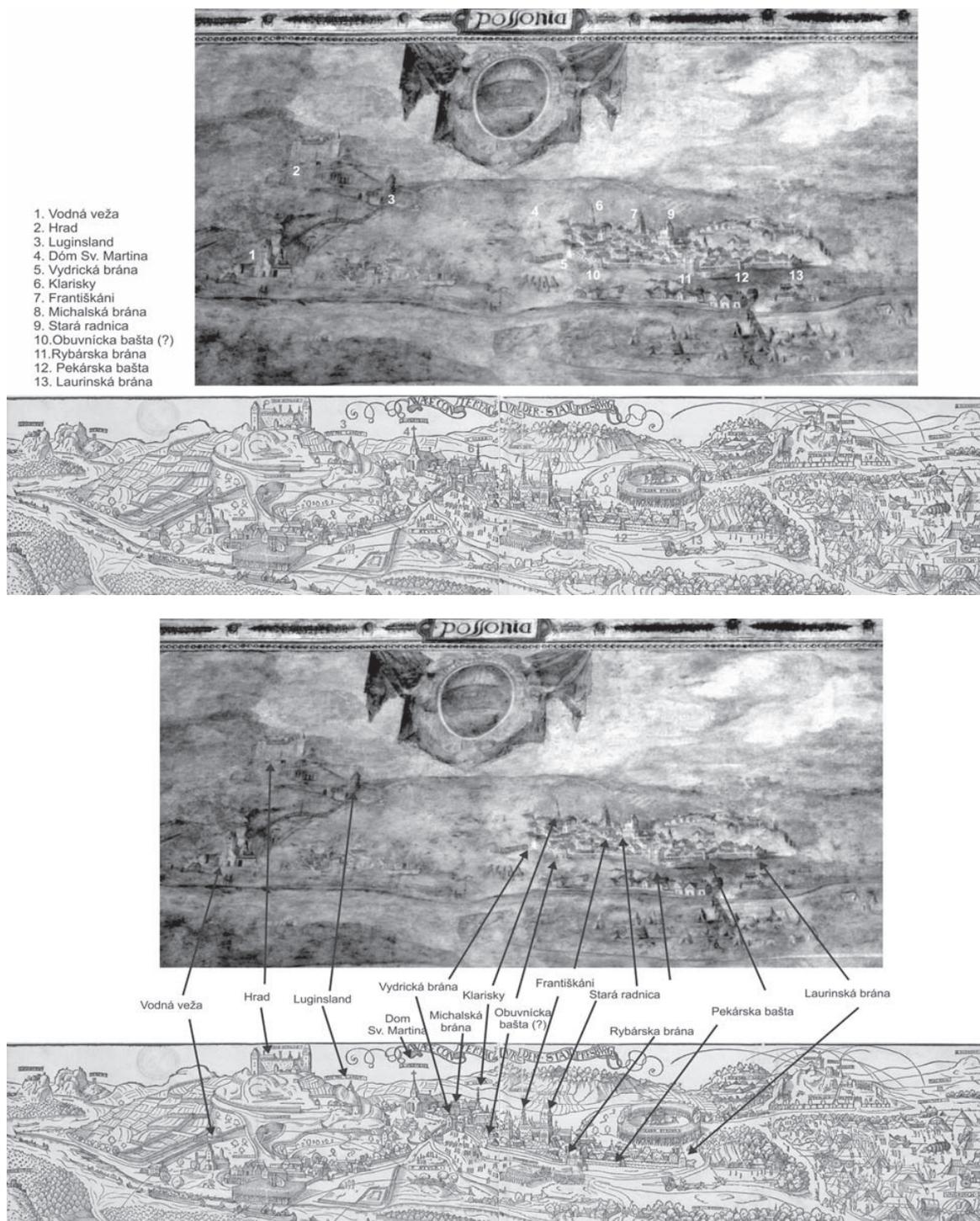
Freska ukazuje mesto z juhu, z pravého brehu Dunaja. V popredí vidno Dunaj a jeho ramená. V pozadí panorámu mesta s viacerými pamiatkami

³² Bližšie k téme korunovácií BADA, M. (v tomto čísle).

³³ STOPKOVÁ, E.: Porovnanie veduty Bratislavy na freske v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej hypotetickej predlohy pomocou priestorovej transformácie (v tomto čísle).

³⁴ STOPKOVÁ, E. (v tomto čísle).

³⁵ MELLINI 1566 (ako pozn. 5), s. 109.

Obr. 7a - 7b: Panoráma Bratislavy a zobrazené monumenty mesta (freska Possonie vo Florencii a veduta z GMB)

Obr. 8: Fotografia reštaurovanej fresky (Fratelli Benini, detail, Fototeca di Comune di Firenze)

– hrad a jeho opevnenie (so Žigmundovou bránou, či vežou Luginsland), opevnenie mesta, kostol klarisiek, františkánsky kostol, Michalskú bránu, mestskú vežu, Rybársku bránu a predbránie, Vodnú vežu, či dva loďkové mosty. Dóm Sv. Martina, kde sa odohrávala korunovácia, ako i jeho príslušné časti, sú na freske vo Florencii úplne zničené. Na fotografii z 50-tých rokov je však veža dómu ešte dobre viditeľná. Z opevnenie hradu je dnes najlepšie viditeľná veža Luginsland. Freska vo Florencii je vzácnym dokumentom dnes už neexistujúcich stavieb ako Vodná veža,³⁶ Laurinská, či Rybárska brána.³⁷ Okolité lokality ako Hainburg, hrad Devín nenašli na freske miesto (obr. 7a, b).

Zobrazené slávnosti

Zobrazené sú i scény odohrávajúce sa počas korunovácie. V skutočnosti sa odohrali počas niekoľkých dní korunovačných slávností: príchod Maximiliána v sprievode (31. augusta), cisára Ferdinanda I. loďou po Dunaji (1. septembra), členov cisárskej rodiny a hostí, polohu táborov (obr. 9, 10a, b). Najdôležitejšiu časť – akt samotnej korunovácie veduta nezobrazuje. Pohľad na Bratislavu a scény odohrávajúce sa počas korunovácie dopĺňali na letáku „vysvetlivky“ opisujúce slávnosti a mená

protagonistov a zúčastnených. Na maľovanej verzii vo Florencii neboli nápisy žiaduce.

Príchod Maximilánovho sprievodu do mesta

Príchod Maximilánovho sprievodu do mesta (31. august 1563) bol na maľbe fresky zredukovaný. Postavy sú zobrazené viac menej podľa fantázie. Sprievod tvorili husári, cisársky dvor, cisár, predstavitelia cirkevnej hierarchie a pechota (obr. 9).³⁸ Medzi členmi sprievodu nechýbali rodinní príslušníci, súrodenci budúceho uhorského kráľa Maximiliána – Karol a Ferdinand, rovnako jeho synovia arcivojvoda Ernest a Rudolf, ďalej arcibiskup zo Salzburgu a Vroclavy.³⁹

Príchod cisára Ferdinanda (1. september 1563)

Cisár sa vzhľadom na svoj zdravotný stav preplavil z Viedne do Bratislavy loďou. Pobrežie Dunaja chránila bratislavská i viedenská pechota. Keď sa na Dunaji objavili lode s cisárom Ferdinandom a jeho sprievodom, vojaci mali pokyn priblížiť sa k pobrežiu. Bratislavská pechota čakala na cisára na ľavom brehu Dunaja a z Vodnej veže strieľali svetlice na privítanie cisára.⁴⁰ Na freske vidno Vodnú vežu

³⁶ ŠIMONČIČOVÁ-KOŇŠOVÁ (Ars, č. 2, 2016).

³⁷ MUSILOVÁ 2016 (v tomto čísle).

³⁸ Podrobnejší opis HOLČÍK 1986 (ako pozn. 31), s. 12 -17.

³⁹ HABERSACK [174]: EDELMAYER – KAMMERHOFER – MANDLMAYR – PRENNER – VOCELKA 1990 (ako pozn. 30), s. 187-188.

⁴⁰ HOLČÍK 1986 (ako pozn. 31), s. 17.

Obr. 9: Príchod Maximiliána II. – detail na korunovačnom letáku (Wien©archiv ÖAW)

v pomerne dobrej kvalite. Pôvodný početný zástup vojakov na čakajúcich na pobreží na príchod cisára (na letáku), bol na freske (obr. 10b) zredukovaný na malú skupinku: dnes vidno len siluety dvoch postáv pozerajúce z brehu rieky. Početné lode cisárovho sprievodu boli na freske tiež zredukované na minimum. Dnešná podoba fresky, tak ako i freska zdokumentovaná v 50-tych rokoch 20. stor. (pred i po reštaurovaní!) zobrazuje jediná loď na Dunaji. Loď s cisárom prístávajúca na dunajskom ostrove, zobrazená na letáku, na freske úplne absentuje (obr. 10 a, b).

Scéna na korunovačnom vršku (8. september 1563)

Scéna na korunovačnom vršku (8. september), pôvodne zobrazená na letáku, na dnešnej freske chýba. Korunovačný pahorok chránila viedenská pechota, aby sa naň nedostali diváci. Na kopčeku vidno Maximiliána na koni, s mečom v rukách, ktorým sa symbolicky zahnal na štyri svetové strany (obr. 11a, b). Najviac však smerom na východ, odkiaľ hrozilo turecké nebezpečenstvo, tak ako to zobrazuje i leták z roku 1563.⁴¹

⁴¹ HABERSACK [199]: EDELMAYER – KAMMERHOFER – MANDLMAYR – PRENNER – VOCELKA 1990 (ako pozn. 30), s. 201.

⁴² Fototeca di Comune di Firenze: Fond: Palazzo Vecchio – Stampa 3 – Cortile Michelozzo, Inv. čísla: 34623, 34624, 34625.

Na základe štúdia fotografií v archíve Comune di Firenze môžeme konštatovať, že ešte v polovici 20. storočia bola táto scéna na freske viditeľná. Maliari ju teda zobrazili aj vo „freskovej“ verzii (obr. 8).⁴²

Rytierske turnaje, hry, preteky a iné slávnosti

Za hradbami mesta, v priestore ohraničeného priestoru – dreveného hradu s vežou uprostred, sa údajne odohrala epizóda s tragickým koncom. 12. septembra tu zorganizovali dobývanie hradu. Počas hier vypukol požiar, v jeho dôsledku zomrelo a bolo zranených viacero osôb. Príčinou bol spor medzi dvomi výrobcami ohňostroja z Györu a talianskym kolegom žijúcim vo Viedni. Po potýčke taliansky ohňostrojec nevhodne odpálil rakety. O život takmer prišli i členovia cisárskej rodiny a jej sprievod.⁴³ Scéna je ešte čiastočne rozpoznateľná, na freske sa zachovalo zobrazenie drevenej veže uprostred (obr. 12a, b) H. Habersack uvádza celý zoznam účastníkov turnaja,⁴⁴ ako hlavných a významných protagonistov turnaja spomína dve mená: Don Juan Manrique de Lara a Don Gian (Johann) Alphonso Castaldo. Zoznam však nebol veľmi precízny, keďže tam chýba ďalší dôležitý protagonista – Hans Khevenhüller. Hans

⁴³ HOLČÍK 1986 (ako pozn. 31), s. 22, s. 24.

⁴⁴ HABERSACK [201-202]: EDELMAYER – KAMMERHOFER – MANDLMAYR – PRENNER – VOCELKA 1990 (ako pozn. 30), s. 202-203.

Obr. 10a: Príchod Ferdinanda I. Habsburského do Bratislavy – detail na korunovačnom letáku (Wien©archív ÖAW)

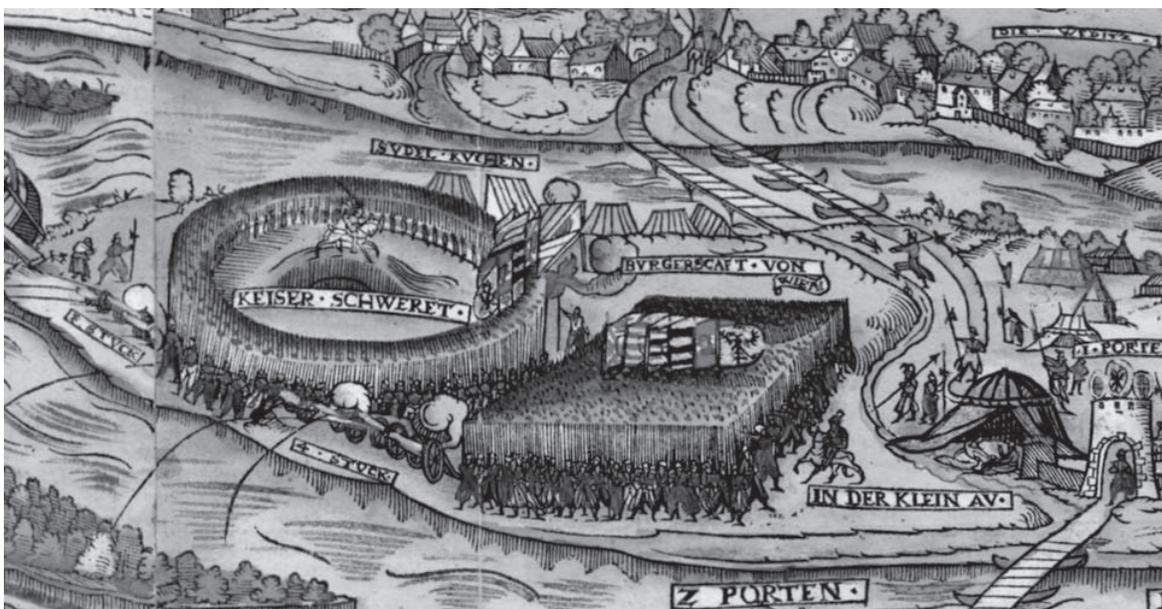

Obr. 10b: Príchod Ferdinanda I. Habsburského do Bratislavy – detail na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

Khevenhüller vystúpil v zápase ako prvý proti Don Juanovi, spadol a zranil si pravé rameno. Je možné, že ho Habersack stotožňuje s rytierom, ktorý sa na turnaji prezentoval pod pseudonymom „herr von

Tenebres.“⁴⁵ Medzi súťažiacimi nechýbali ani bratia čerstvo korunovaného kráľa Maximiliána – Karol

⁴⁵ MANDELMAYR 1990 (ako pozn. 30), s. 59.

Obr. 11a: Korunovačný paborok – detail na korunovačnom letáku (Wien©archív ÖAW)

Obr. 11b: Korunovačný paborok – detail na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

a Ferdinand. V Habersackových pamätiach nachádza miesto aj epizóda o požiari.⁴⁶ Či je epizóda pravdivá, nevieme. V každom prípade hrad našiel svoje miesto tak na grafickej predlohe, ako i na freske, kde sa z pôvodnej štruktúry zachovala už len veža v strede tábora. Tvarom pripomína skôr pódium na vysokých nohách, ako vežu.⁴⁷ Na vedute nechýbalo ani vyobrazenie posledného turnaja, ktorý zorganizoval Maximiliánov brat Karol, zrejme v priestore vedľa svojho tábora na severo-severovýchod od mesta. Turnaj alebo pretek o „*pallium*“ (ako spomína H. Habersack),⁴⁸ pripadol na posledný deň korunovačných slávností (16. september). Na letáku vidno jazdcov, ktorý súťažia na turnajovom „ihrisku“ obdĺžnikového tvaru, ktoré je v strede predelené na dve časti. Okolostojaci diváci sa ležérne opierajú o akéś zábradlie, ktoré lemovalo turnajové ihrisko. Na freske vo Florencii, na mieste údajného miesta turnaju vidno už len neurčité, presnejšie nedefinovateľné stopy farieb. Pri identifikácii nám nenapomáhajú ani fotografie z 50-tych rokov.

Účastníci korunovácie – hostia a tábory

Odhaduje sa, že do mesta v čase korunovácií prišlo okolo 8000 ľudí a poslední hostia zostali až do novembra. Medzi účastníkmi utáborenými na predmestí mesta nechýbali bratia korunovaného Maximiliána – arcivojvoda Ferdinand a Karol, ďalej kniežatá z Lehnice, zrejme Juraj a Heinrich, Václav III. Adam Tešínsky (1524 – 1579), Viliam z Rožmberka (von Rosenberg), predstavitelia a zástupcovia jednotlivých častí monarchie – Kraňsko, Štajersko, predstavitelia Viedne, viedenský a uhorský tábor, husári, pechota. Nechýba samotný tábor cisára nachádzajúci sa na petržalskej strane.⁴⁹ Mesto nebolo natoľko veľké, aby dokázalo prijať všetkých hostí aj s početným sprievodom. Mnohí z cisárskeho sprie-

vodu, hostí, šľachty a delegácií sa utáborili v táboroch na brehu Dunaja a na predmestí mesta. Nechýbali Maximiliánovi bratia – arcivojvoda Ferdinand a Karol, predstavitelia a zástupcovia jednotlivých častí monarchie (Kraňsko, Štajersko, Viedeň) ako i Bratislava a Uhorska (obr. 8). Viedenská pechota na želanie Maximiliána strážila vstup do mesta na ostrove Grössling. Na východ od mesta bolo miesto vyčlenené pre uhorský tábor. Grafická podoba umožňovala zobrazenia detailov – ako poľnú kuchyňu, strážcov tábora, osoby počas stolovania, tanier prestreté na stoloch, vozy atď. Zobrazeniu postáv a jednotlivých protagonistov sa maľovaná verziu veduty vo Florencii venovala naozaj len okrajovo (obr. 8, 10). Aspoň dnešná verzia fresky ukazuje postavy akoby len na doplnenie scény. Cieľom fresky napokon nebolo vyobraziť dianie počas korunovačných slávností, ale vystihnúť charakteristiku – panorámu mesta.

V popredí vyniknú štruktúry stanov a šiatrov, ktoré boli rozložené na južnom brehu rieky a na dunajských ostrovoch. Tieto boli namaľované viac menej s veľkou fantáziou. Stany tvarom pripomínajú síce tie na predlohe, ale ich presné umiestnenie, ako i počet nebol na freske dodržaný. Rovnako spodný okraj tlačenej veduty nebol na fresku prenesený.

Iné zaujímavosti

Delá

Delá, ktoré strieľali slávnostné salvy von z mesta, sú na maľovanej freske namierené „omylom“ proti mestu (obr. 13a, b). Drevorezby umožňujúce i detailné popisy zobrazeného udávajú aj ich presný počet („*5 Stück*“), ako i smer striel mieriacich na petržalské rameno Dunaja, logicky – mimo zónu tábora. Slávnostnými salvami chceli privítať prichádzajúceho cisára.

etiam tristia laectis, ne quidquam omni ex parte plane sit beatum.“

⁴⁶ HABERSACK [204]: EDELMAYER – KAMMERHOFER – MANDLMAYR – PRENNER – VOCELKA 1990 (ako pozn. 30), s. 203: „*Denselben tag, wie der freythurnier gebalten worden, ist nabendt darbey ain hültzen gebeuß, wie ain schloß, mit allerlay treffenlich kbunstlichem und ansehnlichen grossen freudenfeuerweckh zuegericht gewest. Da aber dasselb nach vollndtem thurnier etwas zu frue und unversehenlich angangen, hat es noch etlich vil personen darauf, die dem thurnier alda zugesehen, erwurscht. Dieselben seindt zum thail durch sollich feurweckh ellenndiglich und auf den todt verprennt und beschedigt worden. Sic miscentur*

⁴⁷ Pozri interpretáciu scény, s ktorou prichádza M. Bada (v tomto čísle).

⁴⁸ HABERSACK [208]: EDELMAYER – KAMMERHOFER – MANDLMAYR – PRENNER – VOCELKA 1990 (ako pozn. 30), s. 205.

⁴⁹ HOLČÍK 1986 (ako pozn. 31), s. 14.

Obr. 12a: Drevený hrad s turnajom (12. september) – detail na korunovačnom letáku (Wien©archív ÖAW)

Obr. 12b: Drevený hrad s turnajom (12. september) – detail na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

Obr. 13a: Delá – detail na korunovačnom letáku (Wien©archív ÖAW)

Obr. 13b: Delá – detail na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

Mosty

Cez rieku prechádzali dva loďkové mosty. Most, ktoré musel byť rozšírený kvôli veľkému zástupu prichádzajúcemu, bol na freske zobrazovaný len vo veľmi zjednodušenej podobe a s prispôbenou orientáciou. Loďky nesúce mosty sa z vyobrazenia takmer stratili. Zostali po nich len stopy farby. (obr. 14, 15b)

Erb Possonie (?)

Erb nad vedutou sa od skutočného znaku Bratislavy odlišuje. Pri jeho namaľovaní sa inšpirovali znakom, ktorý sa objavil na letáku ako výzdoba slavoobrán a pri bratislavskej jednotke. Pripomína skôr znak Rakúskeho arcivojvodstva (obr. 15a, b). Erb bol zrejme prebratý z výzdoby dočasných triumfálnych

Obr. 14a: Zobrazené scény na (mosty, delá, brány, turneje) – detail na korunovačnom letáku (Wien©archív ÖAW)

oblúkov, ktoré postavil architekt talianskeho pôvodu, Pietro Ferrabosco, ako slavobrány pre sprievod Maximiliána.⁵⁰ Tlačaná verzia veduty zobrazuje dve brány a obe s tromi erbami. Prvý zľava pripomína erb zobrazený aj na florentskej freske. Slávnostné brány („2 Porten“) reprezentovala na fotografii z 50-tich rokov jednu z brán.

Freska „Possonie“ a jej osudy počas štyroch storočí (opravy, reštaurovania a jej znovuobjavenie)

Fresky sa nachádzajú už 450 rokov na otvorenom prostredí nádvorja, čo sa podpísalo aj na

stave ich zachovanosti. Od roku 2014 sa vďaka spoločnosti Genten realizuje ich reštaurovanie.⁵¹ Ako prvá bola zreštaurovaná práve freska Bratislavy. V priebehu spomínaných storočí došlo viackrát k zásahom a reštaurovaniu fresiek. V minulosti boli realizované neodborným spôsobom, čo sa isto podpísalo na kvalite, ale i zmenách vo vyobrazení niektorých detailov fresiek. Realizácia reštaurovania fresky v rokoch 2014 – 2015 obohatila výskum veduty v Palazzo Vecchio, ktorý mal byť založený najmä na archívnom výskume, možnosťou doplnenia údajov získaných počas reštaurovania fresky. Výskum samotnej veduty tak bolo možné realizovať priamo v teréne – porovnávaním starších fotografií

⁵⁰ PÁLLFY 2009 (ako pozn. 31), s. 161.

⁵¹ Spoločnosť Genten Firenze, Kuipo. CO., LTD, Comune di

Firenze – Servizio Belle Arti e Fabbrica di Palazzo Vecchio, realizácia reštaurovania: S.A.R. S.n.c., Firenze – Cristiana Conti, Alessandra Popple, spolupráca Marco Bartolozzi.

Obr. 14b: Zobrazené scény na (mosty, delá, brány, turnaje) – na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

s aktuálnym stavom fresky a jej podobu tiež porovnávať s domnelou predlohou veduty (obr. 5).⁵²

Nastaršie fotografie fresky, ktoré by bolo možné použiť na konfrontáciu s dnešným stavom fresky, pochádzajú až z polovice 20. stor. v Archivio di Comune di Firenze⁵³ (obr. 8) a archíve bratov Allinari.⁵⁴ Z 19. storočia pochádza séria dobových vyobrazení, ktoré však poskytujú len všeobecný pohľad na

nádvorie, ich funkciou nebolo dokumentovať ale sprostredkovať príjemnú atmosféru prvého nádvoría Palazzo Vecchio (obr. 2, 3).⁵⁵

Najstaršie zachované správy o reštaurovaní fresiek pochádzajú už z roku 1812, kedy ich na podnet vtedajšieho primátora mesta, Emilia Pucciho v rokoch 1809 – 1812 zreštauroval architekt Giuseppe del Rosso.⁵⁶ Okrem tabule umiestnenej priamo na

⁵² Vďaka za možnosť použitia fotografie z Fototeca di Comune di Firenze patrí námestníčke Nicolette Mantovani – Sekcia pre spoluprácu a zahraničné vzťahy, Magistrát mesta Florencie (Comune di Firenze), č. protokolu: N.0348148, 8.11.2016.

⁵³ Fototeca di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Stampa 3 – Cortile Michelozzo*: Inv. čísla: 34623, 34624, 34625.

⁵⁴ Archivi Fotografici Alinari: Fond: *Alinari – Firenze 11: Possomia – 53466* (Flli Alinari dlz. 1959).

⁵⁵ Archivio storico di comune di Firenze: „Fondo Disegni“ 405924 – 405925 *Veduta del Cortile, provenienza. Aquisto – Moscardi 1958 (pol. 19. stor.)*, 405926 – 405927 – *Veduta del Cortile, aquarello (pol. 19. stor.)*, 405928 – 405929 – *Litografia, opera di Durand André, Cicéri Eugène, Paris.*

⁵⁶ DEL ROSSO, G.: *Ragguaglio di alcune particolarità ritrovate nella costruzione dell'antico palazzo della Signoria di Firenze, detto oggi il Palazzo Vecchio e delle innovazioni che hanno avuto luogo in quella fabbrica all'occasione degli ultimi resarcimenti eseguiti nell'anno 1809 e seguenti. Con un aneddoto d'antiquaria in indice.* Siena 1815.

Obr. 15a: Erb Possonie na freske vo Florencii (foto: I. Kvetánová)

nádvorí (ktorá zrejme zničila jednu z vedút miest), informuje o reštaurovaní i odborná správa, ktorú del Rosso, zverejnil v roku 1815. Spomína že fresky už

⁵⁷ MOISÉ 1843 (ako pozn. 6), s. 80.

⁵⁸ Fototeca di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Stampa 3 – Cortile Michelozzo*: Inv. čísla: 34623, 34624, 34625. Archivi Fotografici Alinari: Fond: *Alinari – Firenze 11: Possonia – 53466* (Flli Alinari Edlz. 1959). Fotografie (Fototeca di Comune di Firenze) sa zrejme vzťahujú ku reštaurovaniu realizovanému bratmi Benini – Fratelli Benini v rokoch 1952 – 1955. Na niektorých z fotiek realizovaných bratmi Alinari, sú indikované roky vzniku: 1955 až 1959. Niektoré z fotiek realizované bratmi Alinari, sa zrejme vzťahujú ku reštaurovaniu realizovanému bratmi Benini – Fratelli Benini v rokoch 1952 – 1955. Foto veduty Bratislavy pochádza až z roku 1959 (?) – zdá sa však, že fotka bola realizovaná ešte pred samotným reštaurovaním. Nevieme teda, či sú indikované roky správne.

„takmer nevidno“. Na reštaurovaní pracovali *Luigi Catani, Luigi Cecconi a Vincenzo Marinelli*. Filippo Moisé v roku 1843 opisuje fresky ako opät „vyblednuté“⁵⁷. Ďalší záznam o zreštaurovaní fresky pochádza až z 50-tych rokov 20. storočia, kedy bola práca zverená do rúk bratom Beniniovcom.⁵⁸ Z tohto obdobia pochádzajú i fotografie fresky pred reštaurovaním a po reštaurovaní (obr. 16).

K freskám sa postupne začali hlásiť i samotné mestá zobrazené v Cortile di Michelozzo. Príkladom je iniciatíva švajčiarskeho občana menom M. De Fabrice, ktorý v roku 1906 prejavil záujem zafinancovať fresku mesta Kostnice (Costanza).⁵⁹ Žiaľ jeho žiadosť Historicko-umelecká komisia (Comissione storica – artistica) zamietla s odôvodnením, že fresky sú i tak zničené a ich reštaurovanie by bolo aj tak zbytočné.⁶⁰ V spisoch sa zmiňuje istý opát P. Luigi Malvezzi (1808 – 1886), ktorý chcúci prinavrátiť freskám ich podobu, ich vlastne zničil. Fabriceho pôvodne dobrý zámer sa nakoniec obrátil v neprospech vedút miest. Komisia vydala pokyn na otvorenie a vybúranie okien (z južnej strany, od Via della Ninna), ktoré boli zamurované práve za účelom vyzdobenia nádvorja pri príležitosti sobáša Giovanni d’Austria. Na správu mesta Florencie sa v roku 1900 obrátila aj iniciatíva vychádzajúca z Prahy.⁶¹ Povolenie bolo žiadané od *Muzea blavného mesta Prahy*, ktoré malo záujem o reprodukciu Prahy s dôrazom na Vyšehrad.

V rokoch 2005 – 2006 Slovenský inštitút v Ríme na čele s vtedajším riaditeľom PhDr. Miroslavom Musilom, PhD., Margarétou Musilovou a honorárnym konzulom SR Dr. Massimom Sanim podnikli viaceré aktivity, ktoré pomohli identifikácii, zvidi-

⁵⁹ Archivio Storico di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Dati storici e lavori vari: CF 4703, n. di reg. 1086: Restauro del Dipinto rappresentante la città Costanza nel cortile principale di Palazzo Vecchio. Comunicazioni*.

⁶⁰ Archivio Storico di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Dati storici e lavori vari: CF 4703, n. di reg. 1086: Restauro del Dipinto rappresentante la città Costanza nel cortile principale di Palazzo Vecchio. Comunicazioni*.

⁶¹ Archivio Storico di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Dati storici e lavori vari: CF 4872, fasc. 8 – Ditta di Praga. Richiesta per rilevare un affresco nel cortile d’onore di Palazzo Vecchio. 1900-1901*.

Obr. 15b: Erb (1. zľava), ktorý zrejme maliari omýlom prevzali ako symbol Possonie (Wien©archív ÖAW)

teľneniu, ale aj záchrane fresky Bratislavy. Už vďaka ich úsiliu sa podarilo stotožniť fresku s predlohou veduty signovanou HM. Slovenský inštitút v Ríme otvoril otázku nevyhnutnej záchranu fresiek, a prišiel s návrhom a ponukou zreštaurovať vedutu Bratislavy, ktorá bola už v tom čase vo veľmi zlom stave, práve slovenskou stranou. Magistrát mesta Florencie však už v tom čase podal návrh na kompletne zreštaurovanie všetkých vedút, ktoré sa nachádzajú v priestoroch Michelozzovho nádvoru. Táto slovenská iniciatíva a identifikácia veduty bola vysoko ocenená odbornou verejnosťou ako i samotným magistrátom mesta Florencia.

Záver

„*Possonia*“ mala napokon šťastie. Dve zo zobrazených miest sa nezachovali vôbec (*Breisach am Rhein a Sterzing [Vipiteno]*), na mieste jednej z vedút stojí socha a druhú prekrýva tabuľa s informáciou o reštaurovaní fresky v rokoch 1809 – 1812. Veduty miest Linz a Freiburg boli poškodené vložení iných pamätných tabúl.⁶² Graz bol takmer kompletne premaľovaný počas reštaurovania v 40-tych rokoch 20. storočia, a napokon mestá ako Eberndorf a Wiener Neustadt boli poškodené pri vybúraní okien začiatkom 20. storočia (po roku 1906). I vďaka poslednému reštaurovaní sa podarilo predĺžiť život jedného z mála vyobrazení mesta Bratislava opäť o niekoľko desaťročí.

The Veduta of Possonia (Bratislava) at the Palazzo Vecchio in Florence and its Hidden Story

Résumé

One of the oldest images of Bratislava can be found in the first courtyard of the Palazzo Vecchio in Florence (Cortile di Michelozzo) (Fig. 1, 2, 3, 4). The mural painting titled “Possonia” (today’s Bratislava) was part of the cycle representing the views of 17 cities of Habsburg monarchy, commissioned in 1565 by Cosimo de’Medici for the wedding between his son Francesco and Giovanna d’Austria, daughter of Ferdinand I of Habsburg. The cycle was executed by Sebastiano (Bastiano) Veronese, Giovanni Lombardi Veneziano, Cesare Baglioni Bolognese, and Turino di Piamonte. Source materials necessary for the depiction of the individual cities were delivered by Hieronymus and Anton Krafter

(Graffiter/Crafter), and Giulio Ricasoni, who was entrusted with providing the materials on Possonia. He could use a leaflet depicting Bratislava during the coronation of Maximilian II, which took place on September 8, 1563 (Fig. 6). The Possonia mural painting in Florence was most likely inspired by this image, signed by Monogrammist “HM” and “MG” (Fig. 6), i.e. Leipzig-based painter and graphic artist Hans Mayr (Meyer), or Martin and Donat Hübschmann. The existence of the leaflet must have been well known, as the commission (Archivio di Stato, Firenze), surprisingly enough, strictly specified that the model must represent the city during coronation. Both the leaflet and the mural painting

⁶² Jedna z nich sa týkala žiadosti z roku 1860 na tabuľu venovanú Francescovi Feruccimu, ktorá bola schválená a zakryla mesto Freiburg. Ďalšia padla za obeť umiestneniu tabule v roku

1919 padlým počas 1. sv. vojny. Archivio Storico di Comune di Firenze: Fond: *Palazzo Vecchio – Dati storici e lavori vari: CF 4906, Reg. 47-52.*

show Bratislava from the south. In the foreground one can see the Danube river and its arms with encampments of guests and delegations, in the background there is a view of the city with the castle on the hill. Inside the fortification, one can recognise, for instance, Clarissine church, Franciscan church, St. Martin's Cathedral, Michael's Gate, and partially Vydrice Gate and St. Laurence's Gate, Fisherman's Gate, Water Tower etc. (Fig. 7 a, b). In the print, the view of Bratislava and the scenes taking place during coronation festivities are completed with "notes" (local names, names of protagonists) and the text in verse describing the course of the celebration. The view of the city looks like a scenery with a number of scenes in the foreground; however, the depicted events actually took place within several days: arrival of king Maximilian and his entourage overland (August 31), arrival of bride's father, Ferdinand I, by boat (September 1), location of individual camps, tournaments, games, competitions, and other festivities (Fig. 9, 10 a, b). The veduta did not show the coronation ceremony at St. Martin's Cathedral. The only exception is a scene taking place on the coronation hill, which shows Maximilian on horseback, holding a sword in his hand (Fig. 11a, b). Based on a precise comparison of the details it is possible to verify whether the mural painting at the Palazzo Vecchio was made after the leaflet of 1563/1564. We compared the two printed versions

of the leaflet (GMB-Bratislava, ÖAI - Wien), preserved photographs of the fresco before and after the restoration completed in the 1940s and 1950s (by Fratelli Benini, Fototeca di Comune di Firenze, Fig. 8), and the current condition of the fresco. The fresco shows many interesting versions of the scenes as well as some mistakes caused by either a misinterpretation or a simplification: originally numerous crowd is reduced to the maximum possible extent (Fig. 10 b); the volley cannons are directed, by mistake, at the city (Fig. 13 a, b); two boat bridges crossing the river are depicted in a very simplified way (Fig. 15b). The coat of arms over the veduta differs from that of Bratislava. It was inspired by the coat of arms that appeared in the leaflet, for instance in the decoration of triumphal arches, which resembles the coat of arms of the Austrian kingdom (Fig. 15 a, b). The fresco shows tournaments and games, such as conquering the wooden castle outside the city walls (September 12), however, today only the tower is visible. Many people were killed and injured by fire that broke out during the games (Fig. 12 a, b). The tournament (September 16), organised by Maximilian's brother, Charles, has not been preserved in the mural. The restoration of Possonia fresco in Florence (Genten Firenze) made possible to examine all details.

This paper has been written due to the support of the Slovak Historical Institute in Rome (SHÜR).

Historický kontext a obsahové súvislosti niektorých detailov veduty Bratislavy vo florentskom Palazzo Vecchio

Michal BADA

Po nešťastnej bitke pri Moháči (29. august 1526), v ktorej okrem samotného kráľa Ľudovíta II. Jageľovského zahynula i veľká časť uhorskej politickej elity, v už i tak destabilizovanom Uhorsku vypukol mocenský zápas o nástupníctvo na trón. Samotná Bratislava bola miestom, kam sa po obdržaní správy o smrti svojho manžela na dlhšiu dobu uchýlila aj kráľovná-vdova Mária Habsburská so svojím dvorom a sprievodom. Mesto bolo i neskôr Habsburgovcami prirodzene preferované. Práve v refektári bratislavského františkánskeho kláštora bol 17. decembra časťou uhorskej šľachty zvolený Ferdinand Habsburský za kráľa. V prospech Bratislavy – ako potencionálne nového hlavného mesta, hralo viacero silných faktorov. Mesto ležalo v blízkosti Viedne, s ktorou ho spája rieka Dunaj. Tento veľtok zároveň mesto z juhu pomerne dobre chránil. Bratislavu navyše obývalo dominantne nemecké obyvateľstvo lojálne Habsburgovcom a nad mestom sa nachádzal kráľovský hrad.

Mesto sa v pomerne krátkom čase stalo sídlom Uhorskej kráľovskej komory (1531), ktorá na seba neskôr naviazala ďalšie štátne úrady. Roku 1536 sa Bratislava stala dočasným hlavným mestom Uhorského kráľovstva. Okrem sídla jedného z najdôležitejších štátnych úradov – Uhorskej komory, sa stala i snemovým a korunovačným mestom. Sídlil tu úrad palatína (v meste sa vyskytovali relatívne zriedka, úradovali zväčša zo svojich panstiev) a personála (zväčša

pochádzali z Bratislavy alebo okolia, v meste mávali svoj byt). Mali tu sídlo i cisársky posol, tridsiatnici a ich kontrolóri, hlavný uhorský poštmajster a kráľovský fiškál. Popri tom si v meste začali kupovať domy bohatí magnáti, príslušníci aristokracie a ďalší krajinskí hodnostári. Možno povedať, že práve na pôde ranonovovekej Bratislavy sa stredoveký uhorský polycentrický model (sídlom kráľa Budín, korunovácie v Stoličnom Belehrade, snemy na poli Rákoš) začal meniť na koncentrovaný na jedno miesto – s výnimkou stálej kráľovskej rezidencie s dvorom.

Po tom, čo Budín definitívne padol do osmanských rúk, sa Bratislava stala posledným hlavným mestom v habsburskej európskej mocenskej osi Madrid – Brusel – Praha – Viedeň. Hoci bola Bratislava spomedzi hlavných miest Habsburskej ríše najmenšou, ako korunovačné mesto mala pomerne veľký prestížny význam. Uhorské kráľovstvo bolo totiž v hierarchii európskych monarchií, ktorú roku 1504 vytvoril pápež Július II., radené vyššie ako české¹ – navyše, rakúske krajiny neboli kráľovstvom a Habsburgovci teda absolvovali už len korunováciu ríšsku (v Španielsku obrad korunovácie zanikol ešte v stredoveku).

Korunovácie uhorských kráľov boli tradičným legálnym aktom nástupu na uhorský trón. Panovník už od stredoveku, pokiaľ chcel v Uhorsku v plnom rozsahu používať všetky svoje panovnícke práva, musel potvrdiť, že bude krajinu chrániť pred všetký-

* Štúdiá vznikla na pôde Historického ústavu v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0062/15 *Ponímanie a koncepcie novovekej historiografie* a v rámci projektu APVV-15-0349 *Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese*.

¹ CERMAN, I.: Panovník. In: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 55.

mi nepriateľmi, zachovávať uhorskú ústavu, katolícku vieru a všetky zákony a obyčaje predchádzajúcich kráľov. Už od prvej korunovácie roku 1563 bolo zaužívané, že panujúci kráľ z habsburskej dynastie zabezpečoval nástupníctvo na uhorský trón tak, že ešte za svojho života nechal korunovať svojho nástupcu – najstaršieho syna. V prípade, že panovník zomrel bezdetný, uhorské stavy zvolili toho arcivojvodu, ktorý mal podľa princípu primogenitúry (resp. seniorátu) v habsburskom rode nastúpiť na trón.

Počas korunovácií sa prirodzene zohľadňoval aj podiel rakúskej reprezentácie, nielen vo forme členov kráľovského sprievodu, usporiadaní sprievodov, nesením insígnií a symbolikou, ale aj paritným zastúpením vojsk za účasti magnátov chrániacich osobu panovníka, sprievod, korunovačné insígnie i chrám sv. Martina.²

Korunovačné ceremónie, ktoré prebiehali v ranom novoveku vo svojej podstate kopírovali stredoveký uhorský korunovačný model. Korunovácia sa v Bratislave preto odohrávala tak, akoby sa celá udalosť odohrávala v Stoličnom Belehrade. Na základe analýzy uhorských korunovácií možno povedať, že právoplatný korunovačný obrad pozostával z dvoch častí – cirkevnej a svetskej. Okrem cirkevnej časti korunovácie (odvodenej od vysviacky biskupa), ktorá sa riadila podľa Rímskeho pontifikálu *Pontificale Romanum* zostaveného na konci 13. storočia mendézskym biskupom Guillamom Durandom. Cirkevný obrad tradične pozostával z nasledujúcich bodov: 1. kandidátov pôst, 2. procesia a vstup chrámu 3. umiestnenie insígnií, 4. voľba aklamáciou, 5. vymenovanie kráľových povinností, 6. cirkevná prísaha kráľa, 7. vysvätenie, 8. pomazanie, 9. zaodenie do rúcha, 10. opásanie mečom, 11. vytasenie meča 12. korunovácia 13. odovzdanie žezla a jablka, 14. intronizácia 15. modlitba *Te Deum* a záverečné modlitby.³

Svetská časť sa skladala zo štyroch častí – a síce sprievodu z korunovačného kostola do iného chrámu (kostol kláštora františkánov), kde boli pasovaní rytieri Zlatej ostrohy, svetskej korunovačnej prísahy,

štyroch švihov mečom na korunovačnom pahorku a korunovačnej hostiny. Svetská časť mala skôr verejný charakter. Počas nej korunovačný sprievod prechádzal bratislavskými ulicami po drevenom moste (v podstate pódiu), ktorý bol pokrytý červeným súknom. Počas sprievodu bolo možné vidieť jednotlivé korunovačné insígnie, ktoré niesol buď panovník (korunu vždy) alebo boli pred ním nesené vybranými magnátmi. Od roku 1608 boli prešporskí mešťania zaangažovaní ako bezpečnostný špalier pre korunovačný sprievod pri presune panovníka po meste. Počas presunu mestom boli zhromaždenému davu rozhadzované pamätne mince. Sprievod smeroval na dnešné Hlavné námestie a potom pokračoval do Františkánskeho kostola (v Stoličnom Belehrade to bol kostol sv. Petra), kde nový panovník pasoval vopred vybraných šľachticov na rytierov Zlatej ostrohy.

Kráľ na čele korunovačného sprievodu cez Michalskú bránu opustil mesto a na pódiu s baldachýnom vybudovanom za hradbami (priestor dnešného Námestia SNP), ktoré bolo potiahnuté červeným súknom zložil svetský sľub, že bude zachovávať krajinské slobody a práva, výsady uhorskej šľachty zhrnuté v Zlatej bule Ondreja II. a vojensky brániť kráľovstvo. Po odznení prísahy palatín trikrát zvolal *Vivat rex*.⁴ Zvolanie zopakovalo aj zhromaždené obyvateľstvo, čím vzdalo o novému panovníkovi. Súkno z pódiá, no predovšetkým z „mosta“ po ktorom prechádzal korunovačný sprievod z dómu sv. Martina po meste, bolo ihneď po odchode panovníka zhromaždeným davom trhané na kusy. Medzi záujemcami o tento pamätný kus látky dochádzalo ku krvavým násilnostiam.

Po zložení prísahy sa kráľ aj so sprievodom popri hradbách presunul k Dunaju (priestor medzi Rybárskou bránou a riekou) k tzv. korunovačnému vršku. Išlo o dočasnú drevo-zemnú vyvýšeninu, ktorá mala imitovať pahorok nachádzajúci sa v Stoličnom Belehrade.⁵ Panovník naň vycválal na koni a s vytaseným mečom urobil kríž na všetky svetové

² Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofarchive, Ältere Zeremonialakten Kt. 3 1640-1650, Fol.1.; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hofarchive, Ältere Zeremonialakten, Kt. 3A/11 Fol. 3rv.

³ FÜGEDİ, E.: *Kings, bishops, nobles and burghers in medieval Hungary*. London 1986, s. 163.

⁴ FUNDÁREK, J.: Bratislava – hlavné a korunovačné mesto starého Uhorska. In: *Zborník Bratislava*, 7, 1971, s. 155.

⁵ HRBEK, J.: Rituál jazyka – jazyk rituáľu. Príspevek k politické komunikaci raného novoveku na príkladu českých barokných korunovácií. In: *Folia Historica Bobemica* 22, 2006, s. 235.

strany na znak toho, že bude brániť Uhorsko proti nepriateľom zo všetkých strán. Korunovačný ceremoniál potom pokračoval korunovačnou hostinou, pred ktorou kráľ prijal na audienciu jednotlivých delegátov, resp. pozvaných hostí.

Samotná korunovácia bola nepochybne jednou z najatraktívnejších udalostí, ktoré sa v meste mohli odohrať. Išlo o udalosť so silným právnym, politickým, rituálnym, ceremoniálnym a festívnym významom. Pričom nemožno zabúdať ani na medzinárodný význam a ohlas takejto udalosti. Na korunováciu sa nezúčastňovali len vyslanci a hostia z jednotlivých častí habsburskej ríše, ale aj rôzni vyslanci a diplomati. Navyiac, jednotlivé európske kurfirstské, biskupské, kniežacie i kráľovské dvory boli o plánovanej korunováci vopred informované diplomatickou cestou. Nezabúdalo sa ani na vyslancov severotalianskych mestských republík (napr. Benátky, Janov) ktorých vyslanci počas korunovačnej hostiny stolovali priamo za kráľovským stolom, ktorý bol najčestnejší.

Z formálneho hľadiska teda Bratislava bola hlavným mestom kráľovstva, no pri porovnaní so „štandardnými“ hlavnými mestami (metropolami) možno povedať, že sa vyznačovala viacerými špecifikami. V prvom rade nebola stálym sídlom kráľa a kráľovského dvora, ktorý by sa trvalo zdržiaval v kráľovskej rezidencii. Táto priamo v meste zanikla roku 1515 počas požiaru, ktorý vypukol počas diplomatického kongresu vyjednávajúceho podmienky habsbursko-jagelovských zasnubných zmlúv. Bratislavský hrad síce bol kráľovským, no nebol trvalou kráľovskou rezidenciou. Do rekonštrukcie a umeleckej výzdoby hradu Habsburgovci investovali nemalé prostriedky, no kapacitne ani svojím zázemím nebol pripravený na dlhodobý pobyt panovníka. Kráľ, resp. príslušníci kráľovského dvora sa na ňom zdržiavali v podstate zväčša iba počas zasadaní uhorského snemu. Uhorský kráľovský dvor de facto zanikol po roku 1526 a formálne bol nahradený viedenským (za vlády Rudolfa II. pražským) cisárskym dvorom. Uhorský dvor sa „oživoval“ počas pobytov panovníka v Uhorsku, predovšetkým počas korunovácií. Určitú frustráciu zo stálej neprítomnosti panovníka v krajine sa uhorské stavy rozhodli po prvom úspešnom stavovskom povstaní vyriešiť tak, že uhorská kráľovská koruna bola od roku 1608 uložená a strážená v korunnej veži Bratislavského hradu.

Ďalším hendikepom Bratislavy ako hlavného mesta bola skutočnosť, že sa v roku 1543, kedy padol Ostrihom do osmanských rúk, nestala sídlom ostrihomského arcibiskupstva, ktoré sa presťahovalo do Trnavy. Táto skutočnosť mala neskôr za následok i to, že sa Bratislava nestala univerzitným mestom. Ostrihomskí arcibiskupi sa napriek tomu často v Bratislave zdržiavali (v meste vlastnili kúriu a na predmestí letný palác) a mnohí z nich sa nechali v chráme sv. Martina i pochovať. Práve vďaka korunováciám, pohrebom ostrihomských arcibiskupov a magnátov, ale i vďaka relikviám sv. Jána Almužníka (pochádzali ešte z korvínovského kráľovského pokladu), sa zvyšovalo „sakrum“ a prestíž tohto chrámu.

Hoci mesto celý raný novovek trpelo nedostatkom reprezentatívnych administratívnych budov, bolo sídlom správnych úradov celouhorského významu, predovšetkým Uhorskej kráľovskej komory. Zároveň bolo dôležitým politickým centrom, nakoľko sa tu schádzali uhorské snemy. Príslušníci aristokratických rodov si postupne v meste kupovali domy, palatín Pavol Pálfi si na úpätí hradného kopca v 30. rokoch 17. storočia vybudoval reprezentatívny palác s krásnymi záhradami. Mesto bolo počas doby raného novoveku aj obchodným a dopravným uzlom, priestorom uplatnenia mnohých intelektuálov (popredné cirkevné inštitúcie, štátne úrady, mestská inteligencia), miestom medzinárodnej komunikácie a zároveň v priebehu 16. a 17. storočia permanentne zaznamenávame nárast počtu obyvateľov bratislavskej aglomerácie (od 16. do konca 17. storočia zaznamenávame nárast zo 6 000 na 12 000 obyvateľov). Bratislavu teda možno označiť i za „nedokončenú“, neúplnú metropolu.

Na základe týchto skutočností vyvstávala pred vedutistami výzva, ako zobrazovať Bratislavu tak, aby bola jej podoba pre „čitateľa“ zrozumiteľná. Bolo treba zobrazit' hlavné mesto Uhorského kráľovstva, ktoré bolo dominantne obývané nemeckým meštianstvom. Mesto bolo nepomerne menšie, ako ktorékoľvek iné hlavné mesto v susedných krajinách. Mnohí z vedutistov sa pokúšali umelo „vylepšiť“ celkový vzhľad mesta tak, že „zvyšovali“ výšku veží na budovách.⁶ Je veľmi pravdepodobné, že pracoval

⁶ Napríklad *PRESBURG*. Neznámy nemecký rytec podľa Wilhelma Dilicha. Kolorovaná medirytina. WÄGNER, J. – KOPPMAYER, J.: *Delineatio provinciarum Pannoniae et imperii*

podľa predlohy a mesto nenavštívil. Takto predimenzované veže sakrálnych i civilných budov zase na druhej strane adresátovi uľahčovali orientáciu medzi jednotlivými dominantami mesta. Autori vedút Bratislavy zo 17. storočia opúšťajú južný pohľad na mesto a dávajú vyniknúť predmestským palácom so záhradami, kúriám na Podhradí a pod.

Samostatným žánrom spomedzi vedút boli vyobrazenia bratislavských korunovácií. Tieto patrili medzi najprestížnejšie udalosti na domácej politickej scéne a zaslúžene boli vďačným objektom zobrazovania. Z prvej bratislavskej korunovácie, ktorá sa odohrala v Bratislave roku 1563 a na ktorej bol za uhorského kráľa korunovaný arcivojvoda Maximilián, sa zachoval iba jeden výjav – drevorezný list.⁷ Jedná sa o letákovú tlač, ktorá je zároveň aj najstaršou vedutou mesta. Pohľad na Bratislavu je koncipovaný tak, že jednotlivé detailné zobrazenia korunovačných aktivít, ktoré prebiehali *extra muros*, v krajine zanikajú a sú pre adresáta ťažko viditeľné. Druhá zachovaná korunovačná veduta – konkrétne z korunovácie kráľa Mateja II. z roku 1608 je už kompromisom medzi detailným zobrazením aktu korunovácie a mestom, pričom do ústredia sa dostáva scéna kladenia koruny na hlavu uprostred „otvoreného chrámu“ zaberajúceho celé mestské centrum. Kompozičný vývoj bratislavských korunovačných vedút sa neskôr vyvíjal tak, že centrálnu časť tvoril pohľad na mesto a po okrajoch sa nachádzali menšie výjavy detailnejšie dokumentujúce jednotlivé fázy korunovácie.

Už spomenutá prvá veduta z roku 1563, pravdepodobne pochádzajúca z rúk Hansa Mayra, bola nepochybne predlohou, podľa ktorej vznikla freska na nádvorí Palazzo Vecchio vo Florencii. Na jej vzniku sa podieľali majstri Sebastiano (Bastiano) Veronese, Giovanni Lombardi Veneziano, Cesare Baglioni Bolognese a Turino di Piamonte.⁸ Na florentskej vedute sa však nachádza niekoľko detailov nepriamo napovedajúcich, že okrem tejto mal autor

Obr. 1: *Výssek z veduty v Palazzo Vecchio vo Florencii. Veže kostolov (zľava Kostol klarisiek, v strede Františkánsky kostol) a veža bratislavskej radnice.*

Obr. 2: *Veže Kostola klarisiek a Františkánskeho kostola a veža radnice na drevoreze zachytávajúceho korunováciu kráľa Maximiliána.*

Obr. 3: *Pohľad na ten istý úsek mesta, ako na Obr. 1. a 2. z veduty z diela Civitates orbis terrarum (1593, pozn. č. 9).*

Turci in Oriente. Augsburg 1685, pred. 3s. Pozri ZÁVADOVÁ, K.: *Verný a pravdivý obraz slovenských miest a bradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí*. Bratislava 1974, obr. č. 32.

⁷ Warhafftige Contrafactur und Beschreibung der Krönung des Andern (Römischen Keyser) so geschehen zu Pressburg in Ungern. Anno M.D.Lxiii. Septembris. Monogramista HM

(Hans Mayr?) a monogramista MG. Drevorez/papier (kníhtlač Caspar Stainhofer), 43,0 x 63,6 cm, 1563 – 1564. Touto cestou ďakujem kolegyni Mgr. Ivane Kvetanovej, PhD. za možnosť použiť fotokópiu tohto ikonografického materiálu, ku ktorému mala prístup v archíve Rakúskej akadémie vied.

⁸ O príčinách a okolnostiach vzniku florentskej fresky Bratislavy, resp. o jej pohnutých dejinách pozri – KVVETÁNOVÁ, I.:

Obr. 4: Veduta vo Florencii. Opustené korunovačné pódium umiestnené na dnešnom Nám. SNP.

Obr. 5: Výjav zachytávajúci kruhové dobývanie bradu. Záznam z predlohy.

k dispozícii i ďalšie predlohy, resp. čerpal informácie buď z autopsie alebo mal informátora, ktorý Bratislavu osobne navštívil.

Jedným zo znakov, ktorým sa florentská freska vymyká svojmu vzoru je stvárnenie radničnej veže i kostolných veží klariského a fratiškánskeho kláštora (obr. 1). Pôvodné vzory na Mayerovom korunovačnom drevoryte sú goticky „štíhle“ (obr. 2), no vo Florencii sa viac približujú tej podobe, ktorú poznáme z diela *Civitates orbis terrarum* (G. Braun – F.

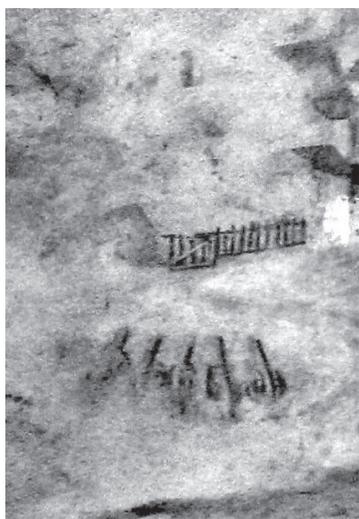
Hogenberg, 1593).⁹ Aj výrazné (skôr „predimenzované“) náročné vežičky na bratislavskej radničnej veži vo Florencii majú bližšie ku stvárneniu z *Civitates orbis terrarum* (obr. 3). Podobne aj usporiadanie radov budov na brehu Dunaja a umiestnenie mosta cez rieku vychádza zo situácie podľa *Civitates orbis terrarum* a nie podľa Mayera.

Ďalšou zvláštnosťou florentskej veduty je prázdne štvorcové pódium (obr. 4), ktoré je zobrazené na východ od mestských hradieb – približne v mieste

Veduta Possonie – Bratislava v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej ukrytý príbeh (publikované v tomto čísle), resp. KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Possonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzjá*, 2006, č. 2, s. 57-62.

⁹ BRAUN, G. – HOGENBERG, F.: *Civitates orbis terrarum. Liber quartus urbium praecipuarum totius mundi*. Coloniae 1593, s. 44.

Obr. 6: Batéria diel smerujúca paľbu smerom na Vydrickú bránu z florentskej fresky.

dnešného Námestia SNP. Priestor, na ktorom sa nachádza je z východnej strany uzavretý radom domov. S istotou možno povedať, že je to priestranstvo medzi mestskými hradbami a vnútornými predmestiami.¹⁰ Tu sa počas korunovácii uskutočňoval akt v našom texte už spomínanej korunovačnej prísahy. Prísahu skladal panovník uhorským stavom v prítomnosti domácich uhorských prelátov. Na korunovačnom drevoryte, podľa ktorého florentská veduta vznikala, však žiadne pódium nie je. Dôvodom môže byť skutočnosť, že drevoryt vznikol ako kompromis medzi priamou a axionometrickou polohou zobrazovania mesta¹¹ (prvá pohľad z vtáčej perspektívy neumožňuje a druhá len z mierneho nadhľadu), kvôli čomu priestor pred východnými hradbami jednoducho nie je vidieť. Pozorovateľovi ho totiž zakrývala mestská zástavba. Nasledujúci akt – štyri švihy mečom na korunovačnom vršku už na Mayerovej korunovačnej vedute zobrazené

sú, nakoľko sa odohrávajú na viditeľnom mieste pri Dunaji, južne od mesta.

Mayer však na východ od Bratislavy umiestnil iný výjav – alegorické kruhové dobývanie hradu (ten vyzerá identicky ako florentské pódium) viedenskými mešt'ami (tak znie i popíska k deju), ktoré mohlo byť súčasťou korunovačných hier (obr. 5). Mayerova alegorická konštrukcia hradu je svojím tvarom skoro identická s tou, ktorú možno nájsť na florentskej vedute, no tam je vo funkcii pódia. Priestor okolo pódia, i samotné pódium je však ľudoprázdné a bez štafáže (a to skoro platí pre celú vedutu). Domy lemujúce priestor („námestia“) s pódium autor florentskej veduty zobrazil – v porovnaní s ostatnou časťou fresky – z vtáčej perspektívy. Zvolená metóda i samotný priestor s pódium vyznievajú umelo, akoby k mestu boli pripojené násilne alebo až neskôr.¹² Je evidentné, že autorovi (alebo objednávatel'ovi) veľmi záležalo na tom, aby bolo korunovačné pódium na freske prítomné. O existencii pódia na tomto mieste musel byť informovaný priamym svedkom kráľovej prísahy alebo sa jej zúčastnil.

Ďalším, netradičným detailom na florentskej vedute je päť diel, ktoré sú paradoxne hlavňami namierené smerom k Vydrickej bráne (obr. 6). V predlohe zachytávajúcej korunováciu kráľa Maximiliána roku 1563 v Bratislave sú v blízkosti mesta viditeľné tri batérie ťažších diel (z toho jedna stojí na identickom mieste, ako na florentskej freske (obr. 7). Išlo o zbrane, ktoré slúžili ako akustický sprievod (čestné salvy) počas korunovačného dňa. Ich hlavne sú (z bezpečnostných dôvodov) namierené na Dunaj. Zdá sa, akoby autor vo Florencii dobre nechápal ich funkciu a otočením ich hlavni smerom na mesto, im prisúdil pôvodný zmysel. No existuje ešte jeden vizuálny prameň, ktorým sa mohol inšpirovať. Ide o výjav zachytávajúci dobýjanie alegorického hradu počas slávnostného príchodu cisára Maximiliána II. do Viedne z jeho korunovácie, ktorá sa uskutočnila vo Frankfurte nad Mohanom¹³ niekoľko mesiacov

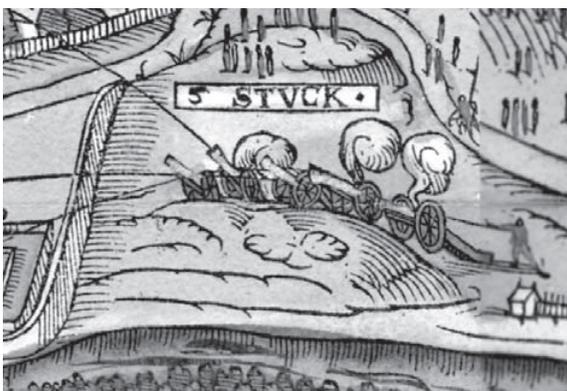
¹⁰ Tento priestor musel byť vždy prázdny z vojensko-bezpečnostných dôvodov. Na dostrel z pušky z hradieb nemalo stať nič, čo by mohlo útočníkom poskytnúť úkryt.

¹¹ ČIČO, M.: *Gloria et miseria. Poblady na spoločnosť 16. a 17. storočia v grafike zbierok Galérie mesta Bratislavy*. Bratislava 2002.

¹² Na tomto mieste treba upozorniť na tú skutočnosť, že freska

bola v priebehu svojej existencie opakovane premaľovaná a upravovaná. Pozri o tom viac: KVETÁNOVÁ, I. (v tomto čísle).

¹³ STAINHOFER, K.: *Gründtliche vnd keburtze beschreibung des alten vnd jungen Zugs welche bede zu Einbeleittung ... Kaiser Maximiliani des Anndern ... sampt derselben geliebsten Gemahl vnd Kindern von der Crönung von Franckfurt zu Wienn den 16. Martij richtet worden*,

Obr. 7: Batéria vystreľujúca čestné salvy pri príchode korunovačného sprievodu do Bratislavy.

Obr. 8: Dobývanie dreveného hradu počas dvorských hier, ktoré bolo súčasťou uvítania cisára Maximiliána po korunovaní vo Frankfurte nad Mohanom (pozn. č. 13).

pre bratislavskou korunováciou. Dobývanie hradu sa odohralo ráno 17. marca 1563 na nádvorí viedenského Hofburgu a zúčastnilo sa ho 1500 mládencov (obr. 8). Dielo bolo publikované vo Viedni roku 1566. Na prvý pohľad môžeme badať kompozičnú zhodu s obdobným kruhovým zoskupením vojska aj v Bratislave (podobnosť vidieť aj vo vojenských štandardách). Dôležitejšia je však prítomnosť a orientácia diel, vystreľujúcich počas týchto dvorských hier čestné salvy. Delá sú zhodne – vo Viedni i vo Florencii otočené hlavňami od pozorovateľa. Nemôžeme vylúčiť, že autor florentskej fresky mechanicky pre-

vzal kompozíciu s delami z Stainhoferovho opisu príchodu Maximiliána II. do Viedne a umiestnil ju na rovnakú palebnú pozíciu do Bratislavy.

Načrtnuté otázky a zhody medzi jednotlivými dobovými vizuálnymi materiálmi z obdobia korunovácie kráľa Maximiliána v Bratislave a dobovými vedutovými vyobrazeniami Bratislavy, vrátane veduty z Palazzo Vecchio vo Florencii, si vyžadujú hlbšie preskúmanie časovej následnosti svojho vzniku, vzájomných potenciálnych inšpirácií a možného transferu jednotlivých vizuálnych prvkov umelcami pohybujúcimi sa v okruhu príslušníkov habsburského rodu.

samt aller schönen vnd zierlichen Ebrnporten Prunnen vnd anderer Solenniteten warbafftigen angebaenckten Contrafacturn [et]c. Wien

1566, s. 37. V diele sa nachádzajú drevoryty Daniela Hübchmana.

The Historic Context of Some Details of the Veduta of Bratislava at the Palazzo Vecchio in Florence

Résumé

After the Ottoman Empire conquered the central part of the Kingdom of Hungary, the Habsburgs were forced to choose a new capital of their monarchy. In 1536 they opted for Bratislava, which thus became a coronation site, a place of parliament meetings, and a seat of central authorities. The coronations did not differ from those held in Székesfehérvár. Based on the analysis of coronations of Hungarian kings and queens one can state that the valid ceremony consisted of two parts: the religious one and the profane one. The profane part comprised four parts: a procession from the coronation basilica to another church (bestowing the state of knighthood), a profane coronation oath, four swings by a sword at the coronation hill, and a coronation feast. On the occasion of marriage of Francis I Medici and Joanna of Austria in 1565, a mural painting representing Bratislava as one of the capitals of the Habsburg agglomeration was executed in the courtyard of the Palazzo Vecchio in Florence. There is no doubt that the fresco was made

after the first preserved *veduta* of Bratislava showing the 1563 coronation of Maximilian I. Compared to the original woodcut completed by the Monogramist “HM” (Hans Mayr?), the fresco shows many differences. The towers (churches, municipal house) and the composition of houses on the banks of the Danube River seem to be borrowed from the *Civitates orbis terrarum* (1593). Similarly, the cannons by the Vydricka Gate were probably depicted after the picture of Emperor Maximilian’s arrival in Vienna in the spring of 1563 (STAINHOFER, K.: *Gründtliche vnd kurtze beschreibung...* (1566). Moreover, the artist(s) of Florentine fresco transformed a wooden castle the conquering of which was part of court games after the coronation into a deserted stage behind the town on which the new king was taking a secular oath. The outlined questions and similarities clearly show that it is important to explore the chronology of origin, mutual inspirations and a possible transfer of individual elements among the leading Habsburg courts and artists.

Znovuobjavená Rybárska brána a jej gotické predbránie na freske Possonia vo Florencii

Margaréta MUSILOVÁ

Stredoveká Bratislava (Pressburg, Poszonyi, Posonium, Prešporok) s mestskými hradbami zaberala približne územie dnešného historického jadra, ktoré je súčasťou pamiatkovej rezervácie. Mesto vzniklo na križovatke pravekých obchodných ciest Jantárovej a Podunajskej, ktoré predurčili aj existenciu ešte staršieho laténskeho osídlenia, keltského oppida v 2. – 1. storočí pred Kristom. Stredoveké parcely celkom prirodzene vznikali v miestach, ktoré boli determinované staršou konfiguráciou terénu – priebehom keltského valu a priekopy, remeselnými osadami, ktorých zvyšky nachádzame na dunajských štrkových terasách, vyhýbajúc sa inundačnému územiu Dunaja. Poloha osídlenia na výbežkoch Malých Karpát a štrkových terasách Dunaja podmienili aj výstavbu mestského opevnenia a využitia jeho prirodzených terénnych daností. Podstatnú časť lužných lesov dunajskej nivy a zmiešaných dúbav na svahoch Karpát vyrúbali už v 11. a v 12. storočí.¹ Podhradie bolo spojené v druhej polovici 13. storočia s hradom jednou líniou opevnenia, čo potvrdzuje nález tzv. Baxovej veže na Kapitulskej ulici, parc. č. 431.² Toto opevnenie chránilo mesto zo severu a z východu. Zo západu bránila vstup do mesta Vodná veža, ktorá

tvorila pravdepodobne súčasť opevnenia hradu a podhradskej osady, tak ako aj už spomenutá Baxova veža.³ Z juhu tvorilo prirodzenú bariéru najsevernejšie rameno Dunaja, ktoré malo svoje pôvodné koryto v priestore dnešného Hviezdoslavovho námestia. Inundačné pásmo Dunaja siahalo až po dnešnú Panskú a Laurinskú ulicu. Územie medzi vznikajúcim stredovekým mestom a hlavným tokom Dunaja bolo rozčlenené na niekoľko ostrovov. Jeden z ostrovov možno lokalizovať do priestoru dnešného hotela Carlton. O tom, že Dunaj tiekol v tomto priestore ešte v prvej polovici 13. storočia, svedčia výsledky archeologického výskumu v tzv. Kernovom dome na Hviezdoslavovom námestí 8.⁴ Objavené boli zvyšky stredovekého kamenného domu spájaného okrovo sfarbenou štrkovo vápennou maltou postaveného na pilótach z bahenného dubu. Zo 188 drevených pilót o priemere cca 10 cm, sa podarilo odobrať vzorky na dendrochronologickú analýzu, ktorou boli zadatované do prvej polovice 13. storočia.⁵ Dom musel byť postavený po zoŕatí stromov približne v rokoch 1209/10, čiže v prvej polovici 13. storočia. Tento objav je dôkazom, že sa stredovekí obyvatelia mesta nebáli inundačného územia Dunaja,

¹ BAXA, P. – FERUS, V. (ed.): *Bratislava mešťana Wöcha*. Katalóg expozície. Bratislava 1991, s. 14.

² BAXA, P. – FERUS, V.: *Novoobjavená veža a Bratislava v druhej polovici 13. storočia. Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9, 1986, s. 243-255.

³ *Ibidem*, s. 246.

⁴ MUSILOVÁ, M.: *Nález dubových pilót. Archeologický výskum Kernovho domu v Bratislave*. In: *Zborník Múzea mesta Bratislavy*, zv. XXIII, 2011, s. 35-50.

⁵ MUSILOVÁ, M.: *Nálezová správa z archeologického výskumu v PR Bratislava Kernov dom, Rybárska brána č.8 – Hviezdoslavovo nám.č.6*. Archív MÚOP 15/2003. BÁRTA, P.: *Záverčná správa dendrochronologického laboratória Nemeckého archeologického ústavu Berlin*, 2003. MÚOP Bratislava 2002. Dr. Bartovi za nezištnú pomoc týmto úprimne ďakujem.

naopak si postavili svoje domy priamo na brehoch ramena Dunaja, tak, aby mohli ľahko manipulovať s tovarom. Domy zbúrali v súvislosti s výstavbou južnej línie mestských hradieb na prelome 13./14. storočia. Koncom 13. storočia dochádza po udelení mestských privilégií uhorským kráľom Ondrejom III. (2. 12. 1291)⁶, k výstavbe nových hradieb s vysokým hradbovým a parkanovým múrom, parkanom a priekopou. Urobili sa viaceré terénne úpravy, ktoré výrazne zmenili vzhľad terénu.⁷ Začalo vznikáť gotické mesto, čo si vyžiadalo rozsiahle zemné práce. Vyrovnal sa výškový rozdiel medzi severnou a južnou časťou mesta. Pri týchto prácach bol zavezený okraj dunajskej nivy južne od Panskej ulice, zároveň sa odstránili zvyšky lužného lesa a vytýčili sa nové stavebné parcely. Dunaj bol v 14. storočí vytlačný z intravilánu mesta.⁸ Jeho pôvodné koryto bolo využité na stavbuestskej priekopy. Z roku 1311 pochádza zmienka o kostole sv. Ondreja, ktorý zbúrali v súvislosti s výstavbou hradieb.⁹ Kostol bol podľa M. Stieberovej zatiaľ lokalizovaný na dnešnú Gorkého ulicu a mal patriť k rovnomennej osade.¹⁰ Z polohy kostola možno usudzovať, že časť osady sv. Ondreja (*vicus sancti Andreae*) taktiež zasahovala na územie mesta pred výstavbou opevnenia v južnej časti a ďalej sa rozprestierala na ostrovnatej ploche. Osada pravdepodobne nadväzovala na osadu rybárov, podporuje to aj skutočnosť, že sv. Ondrej bol patrónom rybárov. Už koncom 14. storočia predmestie pred Rybárskou bránou bolo tak rozvinuté,

že sa od roku 1398 konajú na ňom jarmoky.¹¹ Podľa výskumu P. Baxu a M. Musilovej na Uršulínskej ul. 9¹² nemohol južne od Laurinskej ulice v 13. storočí existovať žiaden trvalý a rozsiahlejší sídelný útvar, pretože sa tu v tom čase nachádzalo inundačné územie Dunaja. Pokiaľ by išlo o osadu na ostrovoch, toto tvrdenie by bolo reálnejšie.

Ako posledná zo štyroch mestských brán bola postavená v druhej polovici 14. storočia Rybárska brána. Pôvodne to bola zrejme malá bránička – Pforte, prerazená v mestských hradbách, ako sa o tom zmiňujú V. a D. Menclovci, odvolávajúci sa na T. Ortvaya a mala spočiatku len podradný lokálny význam.¹³ Brána spájala stredoveké mesto a predmestie Donau Neusiedel (Nová osada), ktoré sa spomína už v 14. storočí v oblasti dunajského ostrova Im Werd.¹⁴ Boli tu obydli rybárov, garbiarov, mali tu bitúnky mäsiari. Pôvodne nevzhľadné chudobné drevené domčeky prestavali na murované aj zjavne potom, keď v 15. storočí zväčšili Rybársku bránu a presunuli sem loďkový most z Vydrice.¹⁵ Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1403 – *Pawl pen dem Fischerthurmel*¹⁶, kedy Partel pri Rybárskej bráne a jeho žena Alžbeta dávajú do zálohy Cristanovi Groffratovi z Kolína za dlžobu 64,5 fl svoj dom ležiaci pri Rybárskej bráne. Po vybudovaní hradieb v 14. storočí a vytvorení priekopy z ramena Dunaja sa vymedzil priestor, ktorý tvorí dnes Hviezdoslavovo námestie.

Archeologický výskum zaniknutých architektur Rybárskej brány bol vyvolaný rekonštrukciou

⁶ FAUST, O.: Zo starých zápisníc mesta Bratislavy, Bratislava anno MCMXXXIII, s. 59-61 In: BAXA – FERUS 1991 (ako pozn. 1).

⁷ BAXA – FERUS 1991 (ako pozn. 1), s. 14.

⁸ Ibidem, s. 14; BAXA, P. – FERUS, V. – MUSILOVÁ, M.: K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave. In: *Slovenská Archeológia* 2. Nitra 1987, s. 419-442.

⁹ STIEBEROVÁ, M.: Predpoklady vzniku bratislavských predmestí. In: HORVÁTH, V. (ed.): *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. októbra 1986. Bratislava 1987, s. 213; STIEBEROVÁ, M.: Bratislavské predmestia v období rozvinutého feudalizmu. In: *Slovenská archivistika*, XVIII, č. 2, s. 92-108.

¹⁰ MENCL, V. – MENCLOVÁ, D.: *Bratislava, stavební obraz města a bradu*. Praha 1936, s. 178, pozn.119.

¹¹ STIEBEROVÁ 1987 (ako pozn. 9), s. 213.

¹² BAXA, P. – MUSILOVÁ, M.: Nepochikovaná práca. Archeologický výskum. AÚ SAV Nitra a MSPSOP Bratislava. 1985; BAXA, P. – FERUS – MUSILOVÁ 1987 (ako pozn.8).

¹³ MENCL – MENCLOVÁ 1936 (ako pozn. 10), s. 55.

¹⁴ BEL, M.: *Notitia Hungariae novae historico-geographica* I.-II. Viena 1735-1736. V prekl.: *Bratislava Mateja Bela*. Prel.: DUBOVSKÝ, J. – LEFÍKOVÁ, A. – NOVACKÁ, M. – PAVELEK, J. Bratislava 1984, s. 117-118.

¹⁵ MENCL – MENCLOVÁ 1936 (ako pozn. 10), 55.

¹⁶ RAKOVŠZKY, S. V.: Preßburg's einstige Befestigung. In: *Presburger Zeitung*, 1877, č. 24.

a dotvorením priestoru Hviezdoslavovho námestia, ktorého investorom bola mestská časť Staré Mesto. Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave bol poverený jeho realizáciou v letných mesiacoch roku 2001 na základe predchádzajúcich čiastkových objavov v rokoch 1990 – 1992.¹⁷ Podľa starých mapových podkladov¹⁸ (obr. 15) bola brána približne lokalizovaná v mieste vyústenia ulíc Rybárska brána a Gorkého do Hviezdoslavovho námestia. Pri príležitosti nadchádzajúceho 700. výročia udelenia mestských práv Ondrejom III. (1291) sa pripravoval projekt tzv. Korunovačnej cesty. V rámci tohto projektu sa mal vybudovať podzemný kolektor. Podzemné práce, ktoré sa robili banskou razbou v hĺbke 6m sa začali v marci 1990 na Hviezdoslavovom námestí pred Ganymedovou fontánou. Už na 14. metri v smere do ulice Rybárska brána sa narazilo na mohutné dubové a smrekové pilóty (9 ks) a neskôr na 17m aj na kvalitné murivo z pieskovecových a vápencových kvádrov a fragment juhozápadnej náročnej polkruhovej vežice.¹⁹ (obr. 5) V minulosti boli pri zemných prácach nachádzané fragmenty murív.²⁰ Pri kopaní kanalizačnej ryhy sa v roku 1966 pod vozovkou medzi Gorkého ulicou 1 a parčíkom pred budovou Slovenského národného divadla pri Ganymedovej fontáne objavilo kompaktné murivo. Výskum robil Š. Holčík, zistený bol 410 cm dlhý pilier s nábehmi na klenby. Rozpor klenbového oblúka, ktorý na pilier dosadal, ani šírka piliera sa vtedy nedali zistiť. Objavenú architektúru interpretoval jej autor ako zvyšok mosta cez priekopu pred zrušenou Rybárskou bránou.²¹

Razenie kolektora sa spoločným úsilím archeológov z Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti

Obr.1: Pohľad na vedutu Possonia vo Florencii (Palazzo Vecchio) po zreštaurovaní v roku 2015. Foto: M. Musilová.

a ochrany prírody a zástupcov magistrátu Hl. mesta Bratislavy podarilo pozastaviť. Novoobjavený múr nebol zničený a dokonca sa získali finančné prostriedky na uskutočnenie geofyzikálneho zamerania murív pomocou rádiolokačného prístroja z firmy Geoindustria Praha. V tej dobe išlo o jedinou metódu, ktorou sa nedeštruktívne dali zistiť rozmery muríva. Radarom sa zistilo, že kamenné murivo pokračuje východným smerom v dĺžke 7 metrov a šírke zhruba 2 metre. Na základe konfrontácie situácie z historického Fricsovho plánu z roku 1766 a geodetickým zameraním, bola trasa kolektora presmerovaná západnejším smerom tak, aby obchádzala predpokladanú architektúru predbránia a nedošlo k jej zničeniu. Podaril sa veľký skutok, vzácné vtedy ešte neznáme murivo sa podarilo zachrániť, aby mohlo byť o desať rokov neskôr podrobnejšie preskúma-

¹⁷ Výskum v roku 1990 viedla M. Musilová a v rokoch 1991 – 1992 J. Hoššo. MUSILOVÁ, M. – HORANSKÝ, P.: Rybárska brána v Bratislave znovuobjavená. In: *Pamiatky a múzeá*, č. 1, 2002, s. 38-43; MUSILOVÁ, M. – HORANSKÝ, P.: *Archeologický výskum predbránia Rybárskej brány v Bratislave*. AVANS 2002, AÚ SAV Nitra 2003; HOŠŠO, J.: *Rybárska brána*. Výsledky zistení december 1991 až január 1992. Archív MÚOP 1992.

¹⁸ Fricsov plán – zameranie opevnenia mesta od vojenského geodeta A. E. Fricsa z roku 1766 (AMB, č. 1022) a pôdorys mesta z roku 1735 známy ako Burgstallerov plán regulácie kanalizácie (AMB).

¹⁹ Razbu vykonávali baníci z VDÚP Tišov pod stavebným dozorom Ing. Šemberu, ktorý nám bol veľmi nápomocný. Archeologický dozor robila M. Musilová a M. Maruniaková, geologický výskum J. Filová. Dňa 12. 3. 1990 pri obhliadke zistili, že baníci narazili na murivo z pieskovecových kvádrov. Práce boli okamžite pozastavené.

²⁰ HOLČÍK, Š.: Nálezová správa AÚ SNM – rok 1966. In: POLLA, B. – VALLAŠEK, A. (ed.): *Archeologická topografia Bratislavy*. Bratislava, 1991, s. 73; BAXA, P.: *Záchraný archeologický výskum na trase plynovodu Uršulínska ul. – Nová radnica – Nám. 4. Apríla – Rybná brána*. Archív MSPSOP (MÚOP), nepublikované, Bratislava 1975.

²¹ HOLČÍK 1966/1991 (ako pozn. 20).

Obr. 2: Poblád na vedutu Passonia vo Florencii (Palazzo Vecchio) po zreštaurovaní v roku 2015. Detail na Rybársku bránu. Foto: M. Musilová.

né. Na prelome rokov 1991/1992 bol z dôvodov presmerovania trasy kolektoru čiastočne skúmaný a zdokumentovaný západný úsek predbránia.²² Výskumom, ktorý robil J. Hoššo, sa upresnili rozmery vežice na JZ nároží z kvádrového muríva a odkryla sa aj západná, bočná stena architektúry, vymurovaná z lomového kameňa kladeného do nepravidelných riadkov na maltu. Základová špára ležala v nivelete 132, 2 m n. m., t. j. 5, 27 m pod úrovňou asfaltovej vozovky. Pri razení novej trasy kolektora sa zistil na jeho východnej strane oporný pilier, tiež murovaný z kvádrov, o šírke 1, 2 m. Základová špára piliera ležala v nivelete 113, 5 m n.m. Jeho pokračovanie východným smerom nebolo sledované. Ďalej sa zistilo, že dno priekopy sa nachádzalo na úrovni základovej

špáry náročnej vežice. Zistený sklon priekopy južným smerom bol tu 30° až 35°. Dno priekopy potom mierne stúpalo severným smerom až za zistený oporný pilier. Výplň priekopy tvorila mazľavá zem so zvyškami driev, kože a keramickým materiálom zo 17. storočia.²³ Juhozápadná strana predsunutej brány, tak ako ju bolo možné v kolektoroch a v povrchovej sonde sledovať, svojou západnou stranou nadväzuje na pôvodnú zástavbu. Na úroveň juhovýchodného nárožia Kernovho domu sa pripájala parkanová a na sever od nej vnútorná hradba, čo bolo zistené a potvrdené neskoršími výskumami v rokoch 2000 a 2003.²⁴ Priebieh týchto hradieb bol zistený aj v pivnici domov na Gorkého ul. 3²⁵, Gorkého ul. 5²⁶, Hviezdoslavovom námestí 13²⁷, 15²⁸

²² HOŠŠO 1992 (ako pozn. 17).

²³ Ibidem.

²⁴ BAXA, P.: *Archeologický výskum suterénu objektu Kernov dom v Bratislave*. Nálezová správa, KPÚ Bratislava 2001; MUSILOVÁ, M.: *Nálezová správa z archeologického výskumu v PR Bratislava Kernov dom, Rybárska brána č.8 – Hviezdoslavovo nám.č.6*. Archív MÚOP 15/2003; MUSILOVÁ, M.: *Nález dubových pilót. Archeologický výskum Kernovho domu v Bratislave*. In: *Zborník Múzea mesta Bratislavy*. Zv. XXIII, 2011, s. 35-50.

²⁵ LESÁK, B. – MUSILOVÁ, M. – HOŠŠO, J.: *Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava*. In: *AVANS v roku 1994*. Nitra 1996, s. 121-124; LESÁK, B.

– MUSILOVÁ, M. – HOŠŠO, J.: *Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava*. In: *AVANS v roku 1995*. Nitra 1997, s. 124-128.

²⁶ RESUTÍK, B.: *Archeologický výskum paláca Motešických, Gorkého 5 – Laurinská 8 v roku 2008*. Nálezová správa. Archív MÚOP 2009.

²⁷ LESÁK, B.: *Hviezdoslavovo nám. č. 13, Obuvnícka bašta. Archeologický výskum*, Nálezová správa č. V1362, MÚOP Bratislava 1993.

²⁸ BAXA, P.: *Archeologický výskum na Hviezdoslavovom nám. č. 15*. Archív MSPSOP (MÚOP), nepublikované, Bratislava 1977-1979a.

Obr. 3: Leták H. Mayera z korunovácií Maximiána II, detail mesta. (OAW, Inv. Nr. A-V(Bi):OE/Hun 8.

a 19²⁹, a Hviezdoslavovom námestí 25/Panská ul. 3 – 5.³⁰ Presnejšie kontúry a polohu zaniknutých architekúr Rybárskej brány a mestskej priekopy umožnil až posledný archeologický výskum v roku 2001.³¹ (obr. 6) Na základe odkrytých múrív, ktoré predstavujú iba tretinu pôvodnej výšky stavby, sa podarilo identifikovať štyri stavebné etapy. V prvej etape, v priebehu 14. storočia, bola postavená jednoduchá vežová brána, mierne predstupujúca pred hradbový múr. Hoci sa považuje za jednu z najmladších brán mestského opevnenia, počítalo sa s jej výstavbou, čo potvrdzuje stredoveký urbanizmus mesta. Dva najstaršie písomné záznamy ju uvádzajú ako vežu, nie ako bránu (*Fischerthurm* – 1403, *Fischerthurn* – 1439)³², ktorá však s rozvojom palných zbraní bola v 1. polovici 15. storočia prestavaná, čo predstavuje

druhú stavebnú etapu. Odkryté murivá predbránia predstavujú časť fortifikačného systému stredovekej Bratislavy, ktorá vznikla v 1. pol. 15. storočia. S rozvojom bolo nutné zabezpečiť dôkladnejšiu obranu. Jednoduchá vežová Rybárska brána zo 14. storočia už nespĺňala požiadavky doby. Nasadenie palných zbraní zákonite postupne ovplyvnilo charakter obrany opevnení, ktorý bol dovtedy založený na aktívnej obrane z ochodze situovanej na korune múru či veže. Vývoj vojenskej techniky priniesol v priebehu 15. storočia nové architektonické prvky zamerané na zefektívnenie obrany priestoru bezprostredne pred hradbou a hlavne na citlivom mieste pri jej kontakte s terénom.³³ V rámci druhej stavebnej etapy, ako aktívny prvok obrany, bolo vybudované do priekopy predsunuté predbránie obdĺžnikového

²⁹ FIALA, A. – ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: Niekoľko poznámok k otázke mestského opevnenia Bratislavy. In: *Sbor. Filoz. Fak. Univ. Komenského – Musica* 15. Bratislava 1964, s. 81-86.

³⁰ BAXA – FERUS 1991 (ako pozn. 1), s. 18-19.

³¹ MUSILOVÁ – HORANSKÝ 2002 (ako pozn.17), s. 38-43; MUSILOVÁ, M.: Prezentácia predbránia Rybárskej brány v Bratislave. In: *Acta Historica Posoniensia* III. Bratislava 2004,

s. 31-36; MUSILOVÁ, M.: Gotické predbránie Rybárskej brány v Bratislave, jeho objav a prezentácia. In: *Zborník Múzea mesta Bratislavy*. Zv. XXIII, 2011, s. 19-34.

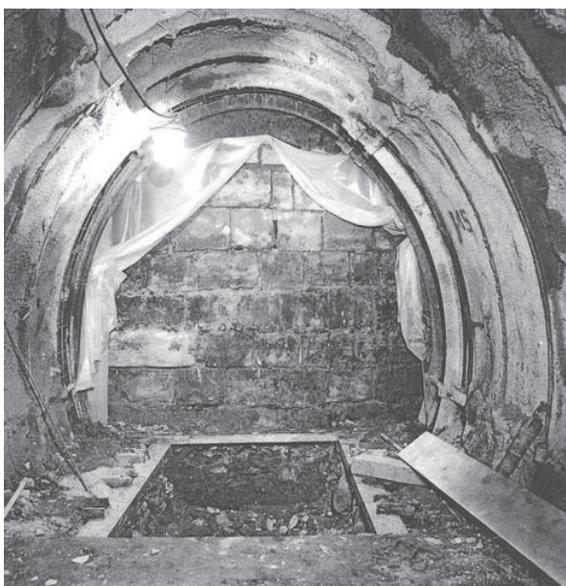
³² RAKOVŠZKY 1877 (ako pozn.16).

³³ ŠIMKOVIC, M. – BÓNA, M.: Hradná architektúra počas vlády Žigmunda Luxemburského. In: BURAN, D. (ed.) *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika*. Bratislava 2003, s. 202.

Obr. 4: Leták H. Mayera z korunovácií Maximiliána II, detail s Rybárskou bránou a predbráním s mostom na koloch a strážnicou.. (OAW, Inv. Nr.A-V(Bi):OE/Hun 8.

Obr. 5: Archívny záber na odkryté kvádrové murivo počas banskej ražby v roku 1990. Foto: V. Kamenická

pôdorysu. Nárožia spevňovali plné trištvrte-kruhové vežice o priemere 1, 8 m, ktoré boli ukončené vysunutými arkiermi a ochodzou (obr. 7). Analógiou

³⁴ DURDÍK, T.: *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1995 (s. 307, heslo vežice). MUSILOVÁ – HORANSKÝ 2002 (ako pozn. 17), s. 43.

³⁵ V zbierkach GMB (C 7196).

Obr. 6: Celkový pohľad na začiatok výskumu predbránia Rybárskej brány v roku 2001. ©MÚOP, foto P. Horanský.

z francúzskeho fortifikačného staviteľstva je tzv. châtelet – špeciálny typ predbránia. Ide o nevelký, hradbami ohradený štvorhranný areál pred bránou, ktorého vonkajšie nárožia sú opevnené vežicami (najčastejšie okrúhlymi), alebo neskôr mohutnými okrúhlymi arkiermi.³⁴ Túto podobu Rybárskej brány zachytáva už vyššie spomenutá historická veduta mesta (drevorez) z roku 1563 od Hansa Mayera³⁵ v zbierkach GMB a jej farebné prevedenie s textom v latinčine zo zbierok Rakúskej akadémie vied³⁶ vyhotovené formou letáku pri príležitosti korunovácie Maximiliána II. v Bratislave (Posonium) v roku 1563

³⁶ Farebná verzia s textom v latinčine v Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien (OAW, Inv.Nr.A-V(Bi): OE/Hun 8), ktorú získala I. Kvetánová priamo z Rakúskej akadémie vied. KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Posonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzeá*, 2016, č. 2, s. 57-62.

Obr. 7: Pohľad na obnaženú jubovýchodnú vežičku počas výskumu, rok 2001. Foto: P. Horanský.

(obr. 3 a obr. 4). K. Závadová³⁷ upozornila už v roku 1974 na tento najstarší známy leták – jednolist, ktorý slúžil ako orientačná mapa pre cudzincov, ktorí sa mali korunovácie zúčastniť. Popisuje umelca, autora letáka ako autora značnej umeleckej úrovne, zvučného grafika a pozorovateľa. Drevorez sa podľa nej stal predlohou pre fresku s názvom Possonia na Michelozziho nádvorí v Palazzo Vecchio vo Florencii z roku 1565. Vychádzala pravdepodobne zo staršej rakúskej literatúry, na ktorú sa vo svojich poznámkach odvoláva (Zur Kunstgeschichte Oesterreichs, Festschrift Richard Donin, Wien 1953). Veduta Bratislavy (Possonia) tvorí súčasť série vedút miest Habsburskej monarchie a Svätej rímskej ríše nemeckého

národa, ktoré vznikli pri príležitosti sobáša Maximiliánovej sestry Johanny Rakúskej s Františkom I. de Medici.³⁸

Južný čelný múr, najviac vystavený predpokladanému útoku nepriateľa, dosahoval hrúbku 2 m. Sokel, postavený z dôkladne opracovaných kvádrov ukončoval rad kvádrov s okosením. Materiál tvorili lietavské vápence kombinované s pieskovcom, pochádzajúce z lomov pri Devínskej Novej Vsi.³⁹ Nárožné vežice boli vymurované rovnakým materiálom a spôsobom. Murivo v nadsoklovej časti bolo vymurované z lomového kameňa pochádzajúceho zo žulových hornín bratislavského masívu. Kamenárska značka na jednom z kvádrov poukazuje na neznáme-

³⁷ ZÁVADOVÁ, K.: *Verný a pravý obraz slovenských miest a bradov*. Bratislava 1974, s. 32.

³⁸ Bližšie sa téme venuje príspevok I. Kvetánovej v tomto čísle.

³⁹ POTFAJ, M.: *Rybárska brána – Hviezdoslavovo námestie, Bratislava*. Expertízne hodnotenie stavebného materiálu mestského opevnenia. MÚOP Bratislava 2001.

Obr. 8: Pohľad na obnaženú juhovýchodnú vežicu zo spodu pod ochrannou stavbou, ešte pred reštaurovaním, rok 2002. Foto: P. Horanský.

Obr. 9: Pohľad na obnaženú juhovýchodnú vežicu po zreštaurovaní 2003. Foto: P. Horanský.

ho kamenárskeho majstra, ktorý mohol v tom období pôsobiť na stavbe Bratislavského hradu alebo Dómu sv. Martina.⁴⁰ (obr. 10) Kamenárski majstri, ktorí viedli výstavbu týchto dôležitých stavieb, pochádzali buď z Viedne, Budína, z Bavorska alebo Čiech.⁴¹ J. Šulcová uvádza švábsko-franský okruh okolo kamenárskeho majstra Konrada z Erlingu.⁴² Nepodarilo sa zistiť zatiaľ analógiu, najbližšie podobná je k značke z Rybárskej brány značka č. 209 z Budína.⁴³ Bočné múry predbránia, stavané z lomového kameňa, boli

podstatne užšie (1 m), pretože boli chránené z hradieb. Statiku východného múru zaisťoval vyľahčovací oblúk vymurovaný z gotických tehál. Samotný oblúk bol vyplnený lomovým murivom s polovičnou hrúbkou. Je len málo pravdepodobné, že by stavitelia ponechali bočné steny otvorené, čo by znemožňovalo účinnú obranu. Prechod medzi kvádrovým a lomovým murivom je plynulý a v skúmanom úseku nepotvrdil sekundárnosť výplne oblúka. Rovnakú konštrukciu predpokladáme aj na západnej strane.

⁴⁰ FIALA, A.: *Odborný posudok ku kamenárskej značke z predbránia Rybárskej brány*, 2001.

⁴¹ ŠIMONČIČOVÁ KOOŠOVÁ, P. – LESÁK, B. – PIVKO, D.: Kamenárske značky z kaplnky sv. Jakuba v Bratislave. In: *Archaeologica historica*, roč. 40, 2015, č. 2, s. 711-732.

⁴² ŠULCOVÁ, J.: Francúzske vplyvy na stavbe Žigmundovho paláca na Bratislavskom hrade. In: MUSILOVÁ, M. – BAR-

TA, P. – HERUCOVÁ, A. (ed.): *Bratislavský hrad dejiny, výskum a obnova*. Kolektívna monografia prednášok z konferencie konanej v dňoch 22. – 23. 9. 2014 na Bratislavskom hrade v rámci projektu Európskej únie Danube Limes Brand. Bratislava 2014, s. 217-251.

⁴³ VÁRNAL, D.: A Budai várpalota középkori kőfaragójelci. In: *Budapest régiségei* XVI, 1955, s. 325-359, tab. 12, zn. č. 209.

Obr. 10: Kamenárska značka. Foto: P. Horanský

V tretej stavebnej etape bol prerazený južný múr a vytvorila sa otvorená vlčia jama. Tento zásah súvisel so zmenou uzatvárania brány kolískovým mostom. Otočením mostnice do zvislej polohy sa brána aj priestor pod ňou uzavreli. Stavba predbránia trpela statickými poruchami, ktoré pravdepodobne spôsobovalo štrkové podložie. Najvýraznejšie sa pokles podložia prejavil na juhovýchodnej veži. Došlo k výraznému poklesnutiu a vytlačeniu líca kvádrového muriva v soklovej časti.

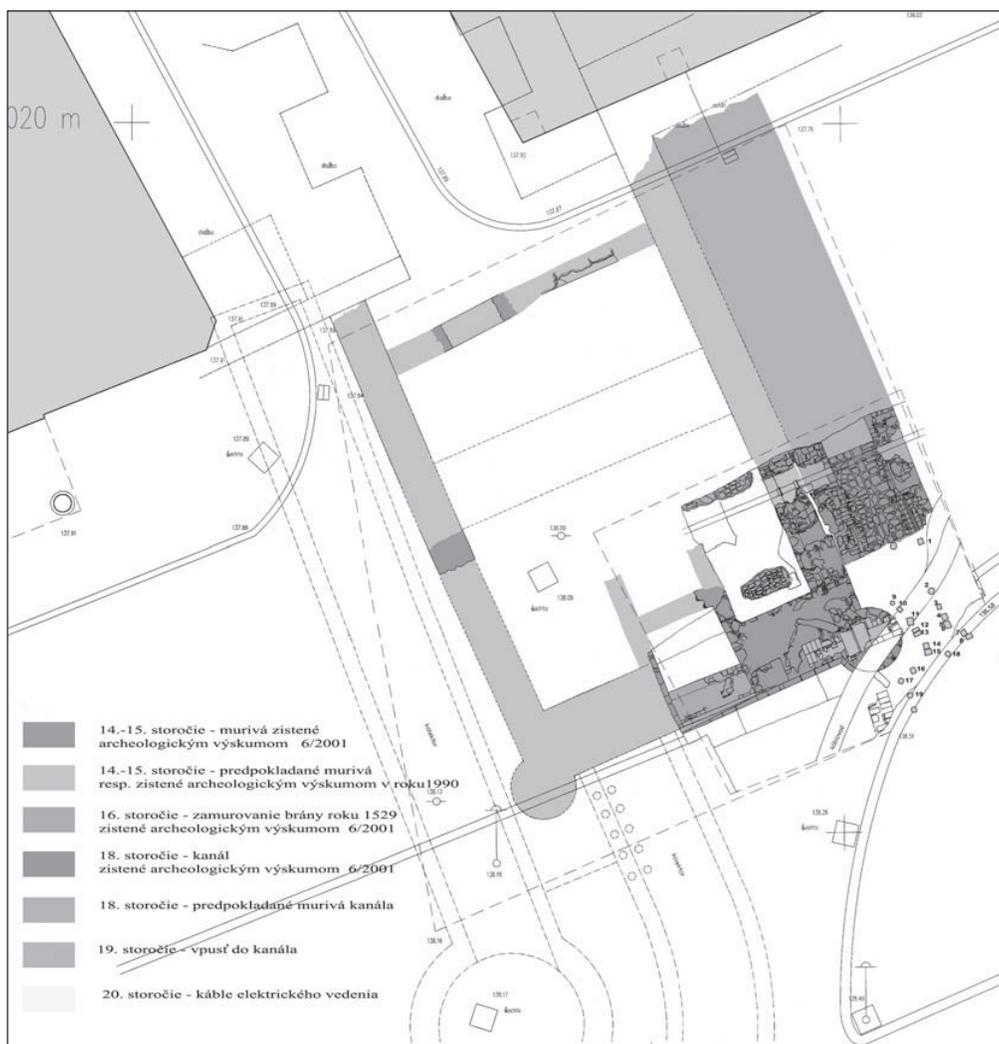
V štvrtej stavebnej etape bola preklenutá vlčia jama tehlovým oblúkom nesúcim pás kamenného muriva. Napokon bola vlčia jama zamurovaná, čo možno stotožniť s písomným údajom o zamurovaní brány v rámci protitureckých opatrení v roku 1529.⁴⁴ Nové poznatky dovoľujú presnejšie lokalizovať Ry-

bársku bránu a vymedziť teleso predbránia. Istým obmedzením je skutočnosť, že dodnes sa zachovala asi tretina pôvodnej výšky stavby a nemožno sa vyjadriť k murivám, ktoré boli odstránené koncom 18. storočia. Stavebný vývoj Rybárskej brány môže byť korigovaný výskumom doposiaľ len čiastočne prebádanej západnej časti predbránia. Zatiaľ neboli nájdené ani murivá vežovej brány. Jej polohu možno približne odvodit' na základe Fricsovho plánu⁴⁵ vo vyústení ulice do Hviezdoslavovho námestia (obr. 11).

Odkryté a prezentované murivá predstavujú najhodnotnejšiu časť predbránia. V kontexte s ostatnými zvyškami mestského opevnenia, jedinečnosť predbránia Rybárskej brány spočíva v kvalite vypracovania a type gotickej fortifikačnej architektúry, aký

⁴⁴ Bratislava Mateja Bela 1984 (ako pozn. 14), s. 117-118.

⁴⁵ FRICS 1766 (ako pozn. 18). AMB č. 1022.

Obr. 11: Situačný plán so stavebnými jázami. Autori: M. Musilová, P. Horanský.

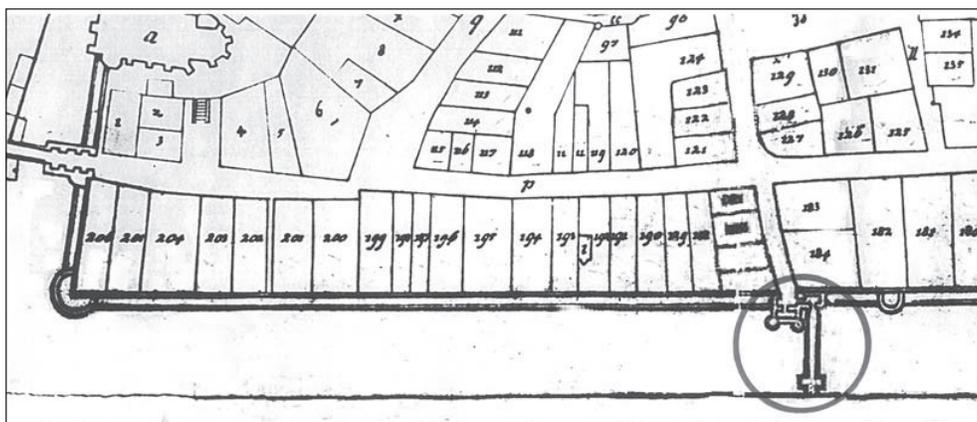
sa neuplatnil na žiadnej z ostatných mestských brán. Táto snaha určite súvisí s veľkolepými plánmi nemeckého cisára a uhorského a českého kráľa Žigmunda Luxemburského spraviť z Bratislavy (Posonia) centrum svojej ríše.⁴⁶ Stíhle vysoké vežice s kónickými prilbicami sa výrazne líšia od vyobrazení ostatných mestských veží a brán. Vidieť na nich výrazný vplyv

francúzskeho fortifikačného a stavebného umenia francúzskej gotiky, čo dáva zmysel, nakoľko cisár Žigmund povolal do krajiny nielen juhonemeckých, talianskych ale aj francúzskych kamenárskych majstrov. Na svojich početných cestách Európou, hlavne v sídle pápeža francúzskom Avignone, sa nechal inšpirovať. Pôvodne títo majstri slúžili na stavbe Friss

⁴⁶ SZÜCS, J.: Fragmente einer Baurechnung über dem Umbau der Burg Preßburg unter Sigismund. In: TAKÁCS, I. (ed.): *Sigismundus – rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds*

von Luxemburg 1387 – 1437. Ausstellungskatalog. Budapest – Luxemburg 2006, 2006, s. 313.

Obr. 12b: Burgstallerov plán regulácie priekopy z roku 1735 (AMB).

o moháčskej katastrofe uzavrieť. Len vzadu ponechal dvere, ktoré prepúšťali chodcov.“⁵⁴ Bratislavský historik Štefan Rakovský vychádzal len z archívnych prameňov, najmä mestských komorných kníh. Z detailných údajov súvisiacich s údržbou Rybárskej brány, hradieb a priekopy v jej blízkosti uvádza, že v roku 1529 bránu zasypali kamením a zeminou „*das man das vischerthor mit Stain müst und erdrich verschudt bat*“ a v roku 1532 úplne zbúrali – „*das sie den Thurn ob dem vischer Thor abprochen*“.⁵⁵ Podľa popisov mestského historika Tivadara Ortwaya pozostávala Rybárska brána z vonkajšej a vnútornej brány. „Obidve mali veže s pôvodnými arkiermi na roboch. Rybárska brána bola štvorbhranná veža vysunutá pred bradbový múr, na oboch stranách chránená rondelmi a navyše opevnená arkiermi a cvingrom. Rondely (vežice – pozn. autora) mali plechové prilbice. Ťažký padací most na reťaziach umožňoval vstup do mesta. Vonkajšia aj vnútorná brána boli vybavené železnými padacími mrežami. Popod bránu viedla krytá arkádová chodba. Vo veži bol zvon, zvonili na ňom v búrlivom počasí, aby mešťania, ktorých nečas zachytil v zábradách za bradbami, potrafili k bráne. Už v roku 1407 stáli v tejto bráne delá, z ktorých sa strieľalo kamennými guľami. Začiatkom 16. storočia, keď mesto obrozovali Turci, bránu zamurovali, nechali len priechod pre chodcov, sedem stôp vysoký a tri stopy široký. Odvtedy volali bránu len „bráničkou“. Z roku

1735 pochádza projekt kanála, ktorého výstavbu inicioval mešťanosta Burgstaller (obr. 12b). V rokoch 1754 – 1756 na rozkaz Márie Terézie bránu znovu otvorili a prestavali, aby sa dámy z vyššej šľachty priamo dostali k novému kláštoru kanonistiek Notre Dame na dnešnom Námestí Eugena Suchoňa. Bola postavená lávka na drevených koloch, ktorá viedla popri východnej veži. Na počesť panovníčky ju premenovali na Tereziánsku bránu. Umiestnili na nej nápis s chronostichonom, ktorý zostavil rektor Szaszky: *Mariae II Theresiae Augusta Reginae Hungariae Pia Justa Felice Praeclaram Anno MDCCXXVI Post Infelicem Cladem Ad Mohacs Metu Hostium Portam Piscatoriam Redituta Orbi – Regnisquae Quiete. S.P.Q.P. Jussu Regio reclusit Renovavitque Anno MDCCLVI. Moenia IoVa potent sI nono CVsto DIat VrbIs eXCVbat In portIs PrVstra Virensis graVIs*. V preklade: Mária Terézia, cisárovná a kráľovná Uhorska, nechala magistrátom v roku 1756 znovu otvoriť Rybársku bránu, ktorá bola v roku 1526 po nešťastnej bitke pri Moháči zo strachu pred nepriateľom zamurovaná. Keď boh nestráži bránu, tak ju ľudia strážia zbytočne.⁵⁶ Drevený most bol prestavaný na kamenný a spojený s menšou hranolovou vežou na druhej strane priekopy. Na moste boli postavené sochy apoštolov sv. Petra a sv. Ondreja, patrónov rybárov od sochára E. Godeho.

⁵⁴ Bratislava Mateja Bela 1984 (ako pozn. 14), s. 117-118.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁵ RAKOVŠZKY 1877 (ako pozn. 16).

Obr. 13: Leták prezentovaný počas výstavy vo Florencii v roku 2016.

V roku 1766 bola brána na príkaz cisárovnej v rámci deštrukcie mestského opevnenia zbúraná. Kamenné platne z mosta sa použili vraj na výstavbu nového mestského divadla. Postupným zasypávaním priekopy v 18. storočí sa dostala spodná časť predbránia pod úroveň terénu a nadzemnú časť spolu s mestskými hradbami zbúrali.

Archeologickým výskumom sa podarilo zistiť dno priekopy na úrovni 132,35 m n.m. Priekopa bola v týchto miestach široká až 40 metrov a hlboká 6-7 metrov. V niekoľkometrových zásypových vrstvách priekopy sa našli celé kusy hlineného kuchynského riadu, odrezkov kože, drevených predmetov, kovové-

ho náradia a paleobotanických zvyškov.⁵⁷ Organické materiály ako aj železné predmety sa zachovali v neporušenom stave vďaka močaristému prostrediu, bez prístupu kyslíka, ktorý by bol spôsobil ich rozklad. Najnižšie vrstvy priekopy tvorili piesčité sedimenty dunajského ramena, v ktorých sa nachádzali črepy z prelomu 13./14. storočia. Do týchto vrstiev bola založená samotná stavba predbránia, pričom rameno muselo byť v čase výstavby, t. j. v 15. storočí vyschnuté, resp. v ňom bola nízka hladina vody. Zachytená bola základová ryha k stavbe s nálezovým materiálom zo 14. – 15. storočia a jedľovou doskou pravdepodobne z lešenia datovanou do roku 1428.⁵⁸

⁵⁷ HAJNALOVÁ, M.: *Archeobotanická správa z výskumu predbránia Rybárskej brány č.15157 a 15158*, AU SAV Nitra, 2003 a 2004.

⁵⁸ BÁRTA, P.: *Záverečná správa dendrochronologického laboratória Nemeckého archeologického ústavu Berlin*, 2003. MÚOP Bratislava 2002.

FRESKA BRATISLAVY - A JEJ UKRYTÝ PRÍBIEH

BRATISLAVA - POSSONIA MESTO KORUNOVACI

Freska mesta Bratislava (francúzsky: Possonia, Francúzsky: Possonia) tvorí súčasť steny múru výškových priestorov Bratislavského múzea. Zdá sa, že predtým, ako sa začala stavať, bola súčasťou fresky Bratislava - Possonia Mesto Korunovaci. Freska je umiestnená v priestore, ktorý bol súčasťou palatia Veľkého vojvodu Františka II. Habsburského. Freska je umiestnená v priestore, ktorý bol súčasťou palatia Veľkého vojvodu Františka II. Habsburského. Freska je umiestnená v priestore, ktorý bol súčasťou palatia Veľkého vojvodu Františka II. Habsburského.

BRATISLAVSKÝ HRAD

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

BRATISLAVA NOVÁ "METROPOLA" UHOŔSKA. CENTRUM NA PERIFÉRII.

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

OPEVNEVIE BRATISLAVY

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

RYBÁRSKA BRÁNA

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

VDONÁ VEŽA

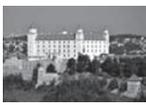
Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

FLORENTSKÁ FRESKA A JEJ PŔEDLOHA

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

POHOD NA KORUNOVACNÉ MESTO

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

ZOBRAZENÉ SLÁVNOSTI

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

FRANCOUZSKÝ ÚRAD V BRATISLAVE

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

FRANCOUZSKÝ ÚRAD V BRATISLAVE

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

FRANCOUZSKÝ ÚRAD V BRATISLAVE

Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea. Práve teraz začína v Bratislave výstavba nového múzea.

Obr. 14: Leták prezentovaný počas výstavy vo Florencii v roku 2016.

Vyššie vrstvy obsahovali mladší stredoveký aj novoveký materiál od 15. – 18. storočia.

Pri výkopových prácach sa podarilo objaviť 24 kusov dobre zachovaných pilót z bahenného duba. Išlo o zvyšky dreveného mosta, ktorý po zamurovaní brány v roku 1529 v dôsledku tureckého ohrozenia, sprístupňoval z východnej strany bočnú bránku na peších. Dendrochronologickou analýzou sa podarilo získať kalibrované datovanie pre drevené pilóty a súčasne k roku 1541 až 1654.⁵⁹

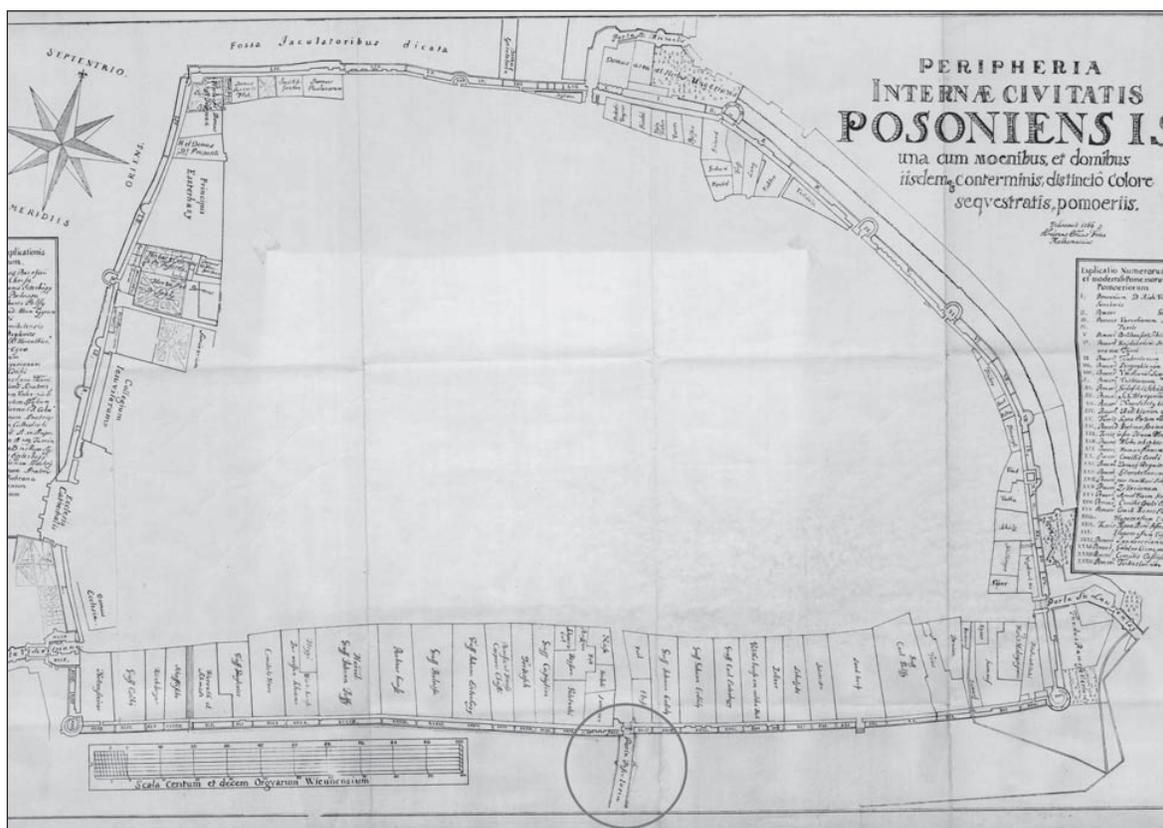
V interiéri odkrytej stavby predbránia bola objavená kamenná dlažba z lomového kameňa, ktorá mohla vzniknúť najskôr v 16. storočí a najneskôr

v roku 1756 v súvislosti s poslednou renováciou brány. Pod dlažbou sa v zásypových vrstvách interiérového priestoru našla strieborná minca rakúsky fenig z 15. storočia. Ďalšiu nižšiu úroveň tvoril súvislý maltovný výmaz, spod ktorého pochádza strieborný kvarting Žigmunda Luxemburského z polovice 15. storočia.⁶⁰ V interiéri sa vzhľadom na podzemnú, resp. priekakovú vodu nepodarilo zísť po základovej špáru muriva.

Po roku 1735 bol na východnej strane vybudovaný kanál z tehlovo-kamenného muriva, ktorý mal regulovať vodný režim v neutržiavanej a čiastočne zarsenej priekope, tehly sú označené CPK. V prie-

⁵⁹ BÁRTA, P.: *Expedice Mikulčice-Vahy. Závěrečná správa dendrochronologického laboratoria AÚ AVČR Brno a Německého archeologického ústavu Berlin.* MÚOP Bratislava 2003.

⁶⁰ HUNKA, J.: *Odborný posudok nálezov mincí z AV Rybárskej brány v Bratislave,* 2002.

Obr. 15: Fricsov plán – zameranie opevnenia mesta od vojenského geodeta A. E. Fricsa z roku 1766 (AMB, č. 1022).

behu 18. storočia sa priekopa postupne zasypávala, ale kanál sa využíval až do konca 19. storočia, čo dokazuje nález rakúsko-uhorského grajciara z roku 1852 na jeho dne. Určité úpravy kanála sa uskutočnili v roku 1856 v súvislosti s vybudovaním prvého verejného plynového osvetlenia a prerazením dvoch vpusť, ktoré datujú značkové tehly z konca 19. storočia.

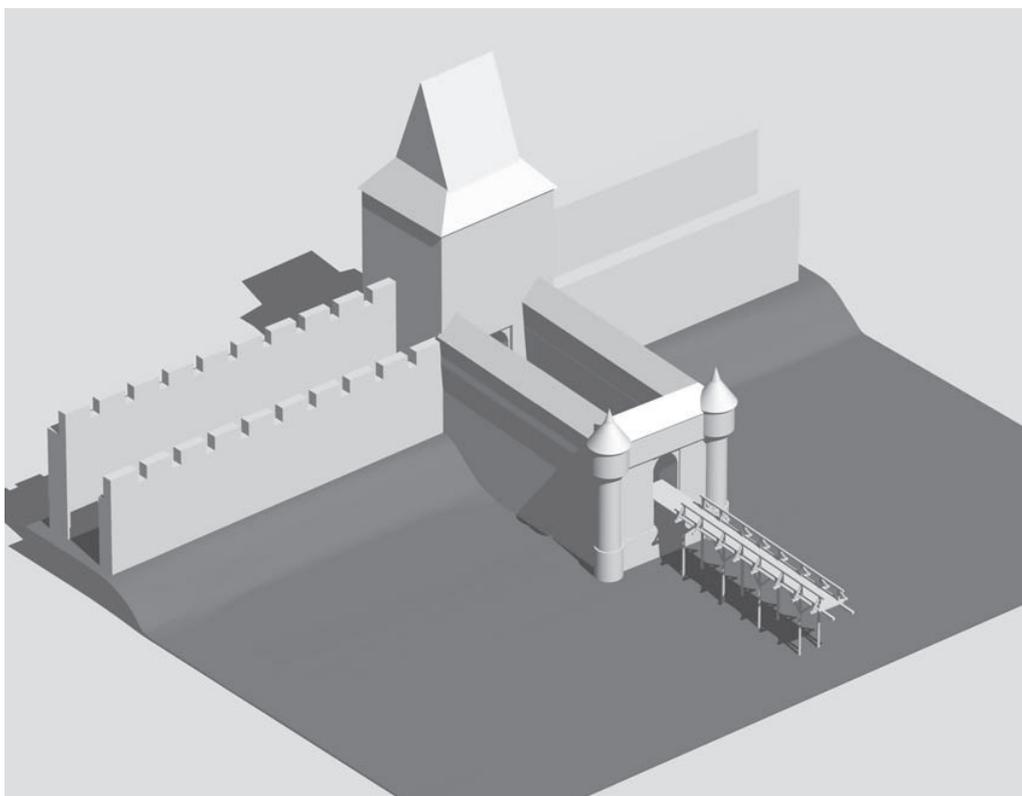
Z roku 1510 pochádza v komorných knihách údaj, podľa ktorého mala byť priekopa v miestach pri Rybárskej bráne vymurovaná.⁶¹ Pravdepodobne

sa údaj vzťahuje na tzv. kontraskarpu, južný oporný múr priekopy. Počas sledovania stavebných prác na Hviezdoslavovom námestí sa podarilo na protiaľnej strane v dĺžke asi 8 metrov identifikovať tento oporný múr, ktorý bol hrubý približne jeden meter a hlboký štyri metre.⁶² V roku 2003 bola v rámci archeologického výskumu pri stavbe druhého vstupu do podzemných garáží na Hviezdoslavovom námestí z Mostovej ulice, zistená stredoveká zástavba dunajského predmestia z 15. storočia.⁶³ Objavené boli dva kamenné dvojpriestorové domy so zacho-

⁶¹ DVOŘÁK, P.: *Druhá kniha o Bratislave*. Bratislava 2008, s. 80.

⁶² MUSILOVÁ, M. Archeologický dozor počas stavebných prác v roku 2001.

⁶³ MUSILOVÁ, M.: *Nálezová správa z archeologického výskumu II. vstupu do garáží hotela Carlton z Mostovej ulice*. Archív MÚOP 11/ 2004.

Obr. 16: Model Rybárskej brány s predbráním. Autor Peter Horanský.

valými omietkami a strážnica pri vyústení mosta cez priekopu. Domová zástavba ako aj strážnica sú rozoznateľné aj na vedute Posonia vo Florencii. Domy mali sedlové strechy. Výskumom boli objavené kvalitné stredoveké architektúry, čo vyvracia domnienky a tvrdenia, že osadu rybárov – Donau Neusiedl, tvorili iba drevené chatrče z rákosovými strechami.⁶⁴ Tieto obydlia boli zbúrané v neskorších storočiach pravdepodobne v súvislosti s tureckým nebezpečenstvom, čo potvrdili zánikové vrstvy zistené v týchto miestach archeologickým výskumom M. Musilovej (obr. 16).

⁶⁴ DVORÁK 2008 (ako pozn. 61), s. 80. rak, P. *Druhá kniha o Bratislave*, Bratislava 2008, s.80.

⁶⁵ Starostom MČ Staré Mesto bol v tom čase A. Ďurkovský a hlavným architektom A. Petrek.

Predbránie Rybárskej brány je prezentované v súčasnosti aj vďaka ústretovosti Miestneho úradu Staré Mesto.⁶⁵ Spoločným úsilím autorov výskumu M. Musilovej a P. Horanského z Mestského ústavu ochrany pamiatok v spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom⁶⁶ a architektom I. Grossmannom sa podarilo dosiahnuť, že zvyšky brány, jej juhovýchodná vežica a polovica čelného múru, sú dnes dostupné a viditeľné v teréne cez tzv. kukaňu, sklenený priezor v dlažbe Hviezdoslavovho námestia (obr. 8 a 9). V roku 2014 bol priezor z dôvodov devastácie vymenený podľa návrhov akad. soch. Petra Rusnáka.⁶⁷ Dnes sa pri tej-

⁶⁶ Riaditeľom bol v tom čase M. Havlík.

⁶⁷ Zásľuhu na výmene má bývala starostka MČ T. Rosová.

to pamiatke ocenej prestížnymi cenami Objav roka 2001 a Europa Nostra v roku 2002, pristavujú desiatky zahraničných a domácich turistov. Jedinečnosť nálezu predbránia Rybárskej brány spočíva aj v tom, že tento typ fortifikačnej architektúry sa nevyskytoval na žiadnej z mestských brán (Michalská, Vydrická a Laurinská). V jeho prípade ide o stredovekú fortifikáciu v pôvodnej gotickej slohovej forme. Kvalita vypracovania južného múru opevnenia a nárožných vežíc s použitím masívnych kvádrov je dokladom precízneho gotického fortifikačného staviteľstva, ktoré možno porovnať so stavbou fortifikácie Bratislavského hradu.⁶⁸ Vďaka reštaurovaniu fresky – veduty vo Florencii sa dosiahlo to, že sa zviditeľnili

niektoré detaily mesta a hradu, ktoré neboli predtým vôbec rozoznateľné. Medzi inými vynikla aj gotická podoba Rybárskej brány a jej predbránia, most cez priekopu, strážnica a predmestie Donau Neusiedel (obr. 2). Z uvedených pamiatok dnes existuje, resp. sme archeologicky odkryli len predbránie Rybárskej brány, časť mosta cez priekopu, strážnicu a dva stredoveké domy dunajského rybárskeho predmestia. Je vždy hodnotné a zaujímavé, keď sa archeologickým výskumom objavené situácie – v našom prípade stredoveké architektúry podarí vierohodne verifikovať historickými a umelecko-historickými prameňmi. Freska Bratislavy – Posonie vo Florencii je jedným z týchto novoobjavených príkladov a dôkazov.

The Rediscovered Fisherman's Gate and Gothic Fore-gate in the Possonia Mural Painting in Florence

Résumé

The Fisherman's Gate (Rybárska brána) was built in the 14th century as a simple tower-gate, slightly protruding from the city walls. Although it is considered to be the youngest city gate, it was incorporated in the original design of city walls, which is also verified by the medieval town planning. In the first half of the 15th century, as a response to the development of gunnery, a protruding fore-gate with rectangular ground plan was built in front of the gate. The corners of the fore-gate were reinforced by towers with a diameter of 1.8m, crowned with protruded bays and gallery. The plinth was built of carefully shaped blocks, with a line of bevelled blocks on the top. This appearance of the Fisherman's Gate can be seen in the 1653 historical *veduta* of the town by Hans Mayer and the unique mural painting POSSONIA at the Palazzo Vecchio in Florence. The mural painting depicting historical Bratislava, which is located in the

first courtyard of the palace (the so-called Cortile di Michelozzo), is part of the cycle of views of 14 cities of the Habsburg monarchy, commissioned in 1565 by Cosimo de' Medici for the wedding between his son Francesco and Giovanna d'Austria, daughter of Ferdinand I of Habsburg.

The archaeological survey in 2001 revealed surprisingly well preserved remnants of the Gothic fore-gate of Fisherman's Gate. Uncovered murals represent the most valuable part of the fore-gate, which is a unique example of 15th century Gothic fortification architecture in Slovakia. The construction with a rectangular ground plan had two towers on the corners and a drawbridge in the middle. It was built in the area of a 6m deep moat. In 1529 the main gate was walled up due to the Turkish threat, and the only way to enter the town was through a small gate for the pedestrians and over a wooden bridge of which only the piles have been preserved. In 1756, the Fisherman's Gate together with the fore-gate were renovated and renamed as the Gate

⁶⁸ ŠULCOVÁ 2014 (ako pozn. 47), s. 217-251.

of Empress Maria Theresa. In 1776, at the empress's command, the gate was torn down.

In the context of other remains of city fortification, the uniqueness of the fore-gate consists in the quality of the type of Gothic fortification architecture that has not been applied to any other city gate. This effort is definitely linked with grandiose plans of Sigismund of Luxemburg, Holy Roman Emperor, King of Hungary and Bohemia, to make Bratislava (Possonia) a capital of his empire. High and slender towers considerably differ from images of other city towers and gates. They reveal a strong influence of French fortification architecture. During his journeys across Europe, Sigismund of Luxemburg was mostly inspired by French Gothic art. He invited master stonemasons from southern Germany, Italy and France. Originally they participated in the construction of the Fresh Palace (Friss Palota) in Buda , and later they moved to Bratislava to work on the Bratislava castle and St. Martin's Cathedral. France had a strong influence on the international Gothic style in the transalpine area. The fore-gate flanked with two towers was inspired by French Gothic art. Apart from the two aforementioned leaflets depicting the coronation of Maximilian II and the view of Possonia in Florence, this appearance of the fore-gate of Fisherman's Gate can also be seen in the 1685 copperplate made after W. Dilich. Two semicircular towers are also depicted in Burgstaller's water regulation plans of 1735.

The fore-gate was built in the 40 m wide and 6–7 m deep moat. Among the archaeological discoveries

in the moat were unbroken pieces of clay kitchenware, wooden objects, and metal tools in the moat. The archaeologists also uncovered the remains of the wooden bridge, namely 24 well-preserved piles made of pin oak, which, after the main gate had been walled up in 1529 due to the Turkish threat, made accessible the pedestrian gate from the eastern side. After 1735 a channel was built from brick and stone on the eastern side in order to regulate water in the unkempt and partially clogged moat.

What makes the discovery of the fore-gate of Fisherman's Gate so unique is the fact that it is the only city gate in Bratislava with this type of fortification architecture. The fore-gate of the Michael's Gate, which has been preserved to the present day, is Baroque in style, while the Fisherman's Gate represents the medieval fortification in the original form. The quality of construction of the southern wall of the fortification and corner towers using massive limestone blocks gives evidence of a precise Gothic fortification construction.

The discovery and presentation of the remains of Fisherman's Gate based on the survey conducted by the Municipal Monument Preservation Institute in Bratislava was granted the "2001 Discovery of the Year" award and the medal Europa Nostra 2002 for the protection of cultural heritage of the European Union. The restoration of the mural painting in Florence was a result of a long-time effort to save the unique artwork, one of the earliest depictions of Bratislava from the second half of the 16th century.

Porovnanie veduty Bratislavy na freske v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej hypotetickej predlohy pomocou priestorovej transformácie

Eva STOPKOVÁ

Štúdia predkladá porovnanie dvoch umeleckých diel za účelom overenia zhody historického zobrazenia panorámy mesta, s použitím georeferenčného nástroja open-source softvéru *QGIS*.¹ Táto metóda je primárne určená na stotožnenie priestorových dát, ktoré sú založené na kartografickej projekcii identickej časti zemského povrchu do horizontálnej roviny. Netradičný experiment s georeferencovaním, resp. priestorovou transformáciou, obrazových dát vzťahnutých k vertikálnej rovine vychádza z teoretických princípov kartografie a deskriptívnej geometrie. Výsledkom porovnania je grafické preloženie fresky a tlačenej grafiky, na ktorom možno pozorovať geometrické nepresnosti aj verne reprodukované prvky veduty.

1. Úvod

Dobové zobrazenia geografických lokalít predstavujú cenný zdroj poznatkov o tom, ako jednotlivci vnímali krajinu v kontexte jeho osobného poňatia možností doby, jej umeleckých konvencií a motívov, ktoré viedli k vytvoreniu daného obrazu. Ak boli dané miesta znázornené realisticky, poskytujú navyše informácie o vzhľade krajiny v konkrétnom období a umožňujú pozorovať jej vývoj v priebehu času.

Historický výskum obrazových prameňov pozostáva zo spoľahlivých, tradíciou overených postupov. Tento článok predkladá atypické riešenie overenia identity obrazových materiálov, ktoré predstavuje jeden z aspektov historického výskumu fresky², pomocou priestorovej transformácie.

Priestorová transformácia patrí do širokej škály metód geografických informačných systémov (GIS), ktoré spájajú možnosti počítačovej grafiky, databázových systémov a matematicko-štatistických postupov za účelom analýzy rozmanitých prírodných a spoločenských javov na základe ich umiestnenia či dynamiky v priestore. Poloha týchto javov je väčšinou určená v dvojrozmernom súradnicovom systéme, ktorý je vzťahnutý k rovinnej aproximácii zemského povrchu, t.j. k horizontálnej rovine. V tomto prípade bola priestorová transformácia netradične aplikovaná na zobrazenie lokality v zvislej rovine – na historickej vedute.

Veduta s názvom *Possonia*, ktorá znázorňuje panorámu Bratislavy 16. storočia, sa nachádza v Palazzo Vecchio (na prvom nádvorí paláca, tzv. Cortile di Michelozzo) vo Florencii. Cieľom experimentu bolo porovnať fresku s tlačenou grafikou, podľa ktorej mohla byť vytvorená. Ide o čiernobielu verziu³ letáku z roku 1563/1564, ktorý zobrazuje korunováciu Ma-

¹ QGIS Development Team: QGIS Geographic Information System. Open Source Geospatial Foundation Project, 2016. Dostupné na: <http://www.qgis.org/> [2016-09-01].

² KVETÁNOVÁ, I.: Veduta Possonie – Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii a jej ukrytý príbeh (v tomto čísle *Arsu*).

³ Obrysová kresba je z dôvodu lepšej čitateľnosti na danú analýzu vhodnejšia ako farebná verzia letáku zo zbierok Österreichische Akademie der Wissenschaften (Inv. Nr. A-V (Bi): OE/Hun 8), o ktorej pojednáva KVETÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

ximiliána II. Habsburského v Bratislave, signovanú iniciálkami HM.⁴ Porovnanie fresky s jej hypotetickou predlohou s použitím metód priestorovej transformácie je výhodné z dôvodu, že identifikácia obrazových materiálov v softvéri špecializovanom na prácu s priestorovými dátami poskytuje okrem grafického výstupu aj kvantifikáciu rozdielov medzi nimi.

2. Teoretický základ

Na geometrické stotožnenie fotografie fresky a digitalizovaného letáku bola použitá metóda georeferencovania.⁵ Rovnako ako súčasné rastrové dáta sa zvyknú georeferencovať aj digitalizované historické mapy, ktoré je potom možné porovnávať so súčasnými mapovými podkladmi. Ako príklad georeferencovaných historických máp, ktoré sú verejne dostupné, možno uviesť rozsiahlu zbierku historických máp⁶ alebo webový archív máp prvého a druhého vojenského mapovania, katastrálnych a iných máp *Mapire*.⁷

Práve aplikácia geopriestorových metód pri výskume historických mapových diel sa stala inšpiráciou pre myšlienku otestovať tieto postupy aj trochu netradične – na analýze zhody panorámy mesta na dvoch umeleckých dielach, ktoré zobrazujú náhľad na tú istú panorámu mesta, stvárnenú rozdielnou technikou – grafika a maľba, presnejšie freska. Vychádzajúc z definície georeferencovania, ktorá

predpokladá vzťahnutie dát k zemského povrchu, by sa mohlo zdať, že metóda je pre dané účely nevhodná. Veduta síce zobrazuje objekty, ktoré je možné priestorovo lokalizovať (hrad, veže a pod.), avšak nejde o ich priemet do horizontálnej roviny. V kartografickom ponímaní teda freska nepredstavuje objekt vhodný na spracovanie pomocou GIS.

Charakteristickou vlastnosťou veduty je však podľa definície⁸ značne topografické poňatie krajiny scenérie, resp. pohľadu na mesto. Od vynájdenia lineárnej perspektívy vo Florencii začiatkom 15. storočia⁹ do vzniku fresky uplynulo viac než 150 rokov. Vzhľadom na to, že táto technika sa stala štandardom pre renesančné umenie, možno považovať vedutu za priemet panorámy mesta v lineárnej perspektíve do imaginárnej roviny kolmej na pohľad pozorovateľa, čo je nevyhnutným predpokladom každého realisticky pôsobiaceho výtvarného diela. Od čias Brunelleschiho, ktorý vzťahy lineárnej perspektívy vo svojej maľbe florentského Baptistéria kontroloval cez štrbinu uprostred maľby na odraze v zrkadle, si umelci vypomáhali použitím zvislej sklenenej plochy, vylepšenej načrtnutou štvorcovou sieťou.¹⁰

Štvorcová sieť alebo pravouhlý súradnicový systém je (spolu so zemepisnými súradnicami vzťahnutými k referenčnej sfére či elipsoidu) rámcom pre presné určenie akéhokoľvek bodu na Zemi a tým aj pre vytvorenie mapy. Mapa predstavuje zmenšený priemet zemského povrchu do roviny, pre ktorý podľa defi-

⁴ Na základe iniciálok sa autorstvo pripisuje lipskému maliarovi a grafikovi Hansovi Mayrovi (Meyerovi) alebo Martinovi a Donatovi Hübschmannovcom (Galéria mesta Bratislavy – Bratislava – GMB Sign. C7196). Podrobnosti o výsledkoch historického výskumu vrátane detailných informácií o freske aj o pravdepodobnej predlohe uvádza KVETÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

⁵ Georeferencovanie podľa (ESRI 2016) predstavuje proces určenia priestorovej polohy dát (napr. skenovaná mapa, letecká snímka) v známom súradnicovom systéme na základe lokalizácie tzv. identických bodov a následnej priestorovej transformácie celého súboru dát. Transformácia pozostáva z posunu, rotácie, zmeny mierky a prípadne deformácie pôvodného rastra. Výsledkom je priestorovo určený raster, ktorý svojou polohou zodpovedá pôvodným dátam, takže je možné navzájom ich kombinovať, porovnávať či analyzovať. ESRI: Georeferencing. In *GIS Dictionary*. 2016. Dostupné na: <http://support.esri.com/other-resources/gis-dictionary/term/georeferencing> [2016-09-01].

⁶ BRITISH LIBRARY: Georeferencing. Dostupné na: <https://www.bl.uk/maps/> [2016-09-01].

⁷ BISZAK, E. – KULOVITS, H. – BISZAK, S. – TIMÁR, G. – MOLNÁR, G. – SZÉKELY, B. – JANKÓ, A. – KENYERES, I.: Cartographic heritage of the Habsburg Empire on the web: the MAPIRE initiative. In: *9th International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage*. Budapest 2014. Dostupné na: http://mapire.eu/static/2015-03-22/pub/mapire_biszak_et_al.pdf [2016-09-01].

⁸ WILTON-ELY, J.: Veduta. In: TURNER, J. (ed.): *The Dictionary of Art*. London 1996. Zv. 32, s. 110-114.

⁹ KEMP, M.: *The Science of Art: Optical themes in western art from Brunelleschi to Seurat*. New Haven and London 1990.

¹⁰ KEMP 1990 (ako pozn. 9) uvádza ako príklad Leonarda da Vinci či Albrechta Dürera, ale aj opticko-mechanické pomôcky z neskorších dôb.

Obr. 1: Línearna perspektíva v kresbe mestskej scenérie¹²

nície¹¹ platia isté špecifiká. Mapa sa od realistického umeleckého diela (ktoré možno charakterizovať ako priemet ľubovoľného reálneho námetu do obrazovej roviny) líši predovšetkým spôsobom prevodu objektu (zemského povrchu alebo jeho časti) do roviny, ktorý nie je založený na lineárnej perspektíve, ale na kartografickom zobrazení (čo však nemusí platiť pre historické mapy). Na rozdiel od umeleckého diela je táto rovina spravidla horizontálna. Pri tvorbe mapy malého územia je možné zakrivenie Zeme zanedbať a keďže horizontálna rovina je špeciálnym prípadom obrazovej roviny, základný princíp tvorby mapy a realistického umeleckého diela možno považovať za totožný. Mapa sa od realisticky poňatého umeleckého diela nutne líši mierou abstrakcie a generalizácie, avšak táto skutočnosť neovplyvňuje geometrický princíp vzniku mapy alebo veduty a preto je z hľadiska tohto experimentu nepodstatná.

Nasledujúce obrázky schematicky načrtávajú príbuznosť mapy a výtvarného diela, ktorá vyplýva zo snahy človeka dokumentovať svet okolo seba realistickým spôsobom. Obr. 1 znázorňuje kresbu tematicky podobnú skúmanej vedute a jej vzťah ku scenérii mesta zachytený v lineárnej perspektíve (nie však matematicky exaktným a technicky presným spôsobom, ako možno sledovať na chybách pozdĺž priebehu jednotlivých lúčov).

Na demonštráciu vzťahu mapy a zemského povrchu (Obr. 2), ktorý je v prípade malého územia takmer totožný s lineárnou perspektívou¹³, bola použitá mapová služba *OpenStreetMap*¹⁴ a ortofotomapa *Bing Maps*.¹⁵ Obe sú voľne dostupné na webových stránkach a taktiež v softvéri *QGIS*¹⁶ ako podkladové mapy. *OpenStreetMap*¹⁷, rovnako ako *Bing Maps* a ďalšie webové mapové služby, používa kartografické zobrazenie s EPSG kódom 3857, tzv. Web Mercator.¹⁸ Ide

¹¹ Terminologická komise ČUZK: Mapa. In: *Terminologický slovník zeměměřičství a katastru nemovitostí*. Dostupné na: http://www.vugtk.cz/slovník/termin.php?jazykova_verze=&tid=1143&d=mapa [2016-09-01].

¹² Autorka kresieb a fotografie: E. Stopková

¹³ GÁL 1965 definuje mapu ako zvislý priemet, čiže ortogonálnu projekciu zemského povrchu do horizontálnej roviny, kde sú zobrazené v určitom pomere zmenšenia. Za stredový priemet (centrálnu projekciu, inými slovami lineárnu perspektívu) považuje snímku. Uvedený prístup reflektuje metodiku získania mapy: najskôr sú určené súradnice v priemete do roviny, následne sú graficky znázornené vo vhodnej mierke. Konečným výsledkom je však obraz zemského povrchu v lineárnej perspektíve (za predpokladu, že územie je dostatočne malé, aby mohlo byť zanedbané zakrivenie Zeme). GÁL, P.: *Fotogrametria*. 2. Vydanie. Bratislava 1965.

¹⁴ OpenStreetMap contributors. *OpenStreetMap*. 2016. Dostupné na: <http://www.openstreetmap.org>.

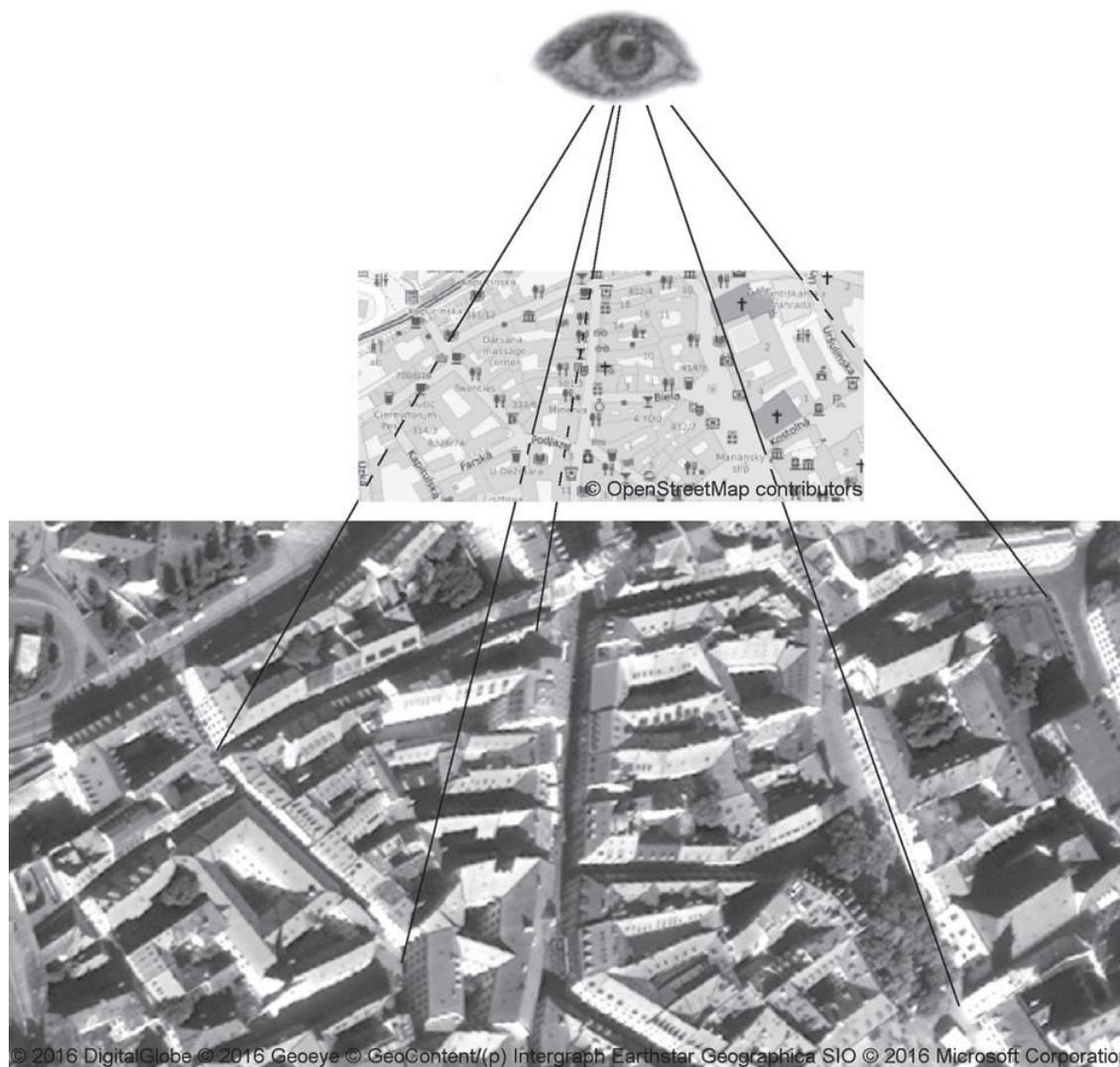
¹⁵ Microsoft: Bratislava – Staré Mesto (Map). In: *Bing Maps*, 2016. Dostupné ako podkladové mapy v softvéri QGIS.

¹⁶ QGIS Development Team 2016 (ako pozn. 1). Ide o softvér na priestorovú analýzu vlastností objektov, javov a vzťahov medzi nimi, založených na ich usporiadaní v priestore.

¹⁷ OpenStreetMap contributors 2016 (ako pozn. 14).

¹⁸ National Geospatial-Intelligence Agency: Implementation Practice Web Mercator Map Projection. Štandardizačný dokument, 2014, verzia 1.0.0. Dostupné na: http://earth-info.nga.mil/GandG/wgs84/web_mercator/%28U%29%20N-GA_SIG_0011_1.0.0_WEBMERC.pdf [2016-09-01].

Obr. 2: Aproximácia kartografického zobrazenia (tzv. Web Mercator¹⁹) pri priemete územia malého rozsahu do roviny lineárnou perspektívou. Zdroje dát: Bing Maps²⁰ (Microsoft, 2016), OpenStreetMap²¹ (OpenStreetMap contributors, 2016)

o Mercatorovo zobrazenie, ktoré elipsoidické súradnice definované na referenčnom elipsoide WGS84 premieta do roviny pomocou sférických vzťahov. V žiadnom prípade nejde o lineárnu perspektívu. Uvedené je nutné zdôrazniť, pretože priemete terénu do mapy

môže byť zjednodušený lineárnou perspektívou iba za predpokladu, že ide o dostatočne malé územie, kde je možné zanedbať zakrivenie Zeme. Mapy rozsiahlejších území a globálne priestorové dáta sú spravidla založené na kartografických zobrazeniach.

¹⁹ National Geospatial-Intelligence Agency 2014 (ako pozn. 18).

²⁰ Microsoft 2016 (ako pozn. 15).

²¹ OpenStreetMap contributors 2016 (ako pozn. 14).

Obr. 1 a Obr. 2 ilustrujú tak geometrickú príbuznosť vzniku mapy malého územia a kresby, ako aj ich podstatné rozdiely, ktoré spočívajú predovšetkým v miere exaktnosti a abstrakcie (realistická kresba vyžaduje znázornenie osamelých stromov, ktoré naopak nemusia byť obsiahnuté v pláne centra mesta; kostol je v kresbe rozpoznateľný podľa charakteristickej architektúry, kým na mape ho vyjadruje symbol kríža a pod.).

Tieto úvahy viedli k overeniu teoretickej správnosti myšlienky otestovať použitie geopriestorových metód aj iným spôsobom než na štandardnú analýzu priestorových dát, ktoré sú v drvivej väčšine priemetom na horizontálnu rovinu (s výnimkou geografických projekcií a trojrozmerných dát). Pokiaľ je veduta priemetom historickej panorámy mesta v lineárnej perspektíve, malo by byť možné zidentifikovať ju aj so súčasnou panorámou.

Cieľom experimentu je však overiť zhodu fresky a letáku. Ak leták vznikol ako (viac či menej presný) priemet dobovej panorámy mesta do (približne) zvislej roviny a ak bola freska vytvorená na základe danej predlohy, obe by mali byť tým istým priemetom v lineárnej perspektíve do identickej obrazovej roviny. Vznikla tak analógia priemetu časti zemského povrchu dostatočne malej nato, aby bolo možné zanedbať jeho zakrivenie, do mapy alebo leteckej snímky, ktorú je následne možné georeferencovať, t.j. priradiť jej polohu v súradnicovom systéme, ktorý je definovaný na zemskom povrchu. V prípade veduty nejde o priemet do horizontálnej roviny, preto nie je možné použiť klasické súradnicové systémy. Keďže v experimente nejde o určenie polohy objektov, by to ani nebolo účelné.

Poloha bodov bola určená v tzv. obrazovom súradnicovom systéme²² letáku. Rovnako je možné každý bod fresky lokalizovať v jej vlastnom obrazovom súradnicovom systéme. Predpokladaný vzťah lineárnej perspektívy medzi letákom a freskou do-

voľuje vykonať priestorovú transformáciu obrazového súradnicového systému fresky do obrazového súradnicového systému letáku. Následne je možné porovnať odchýlky a pozorovať rozdiely v oboch výtvarných dielach.

3. Georeferencovanie fotografie fresky podľa digitalizovanej tlačenej grafiky

Stotožnenie snímky fresky a digitalizovanej hypotetickej predlohy bolo vykonané nástrojom na georeferencovanie rastrových dát. Z definície georeferencovania však vyplýva, že tento proces predstavuje vzťahnutie priestorových dát na zemský povrch (aproximovaný horizontálnou rovinou). Obrazová rovina fresky aj letáku je zvislá, preto napriek analogickému princípu a totožnému postupu bude vhodnejšie ďalej hovoriť len o priestorovej transformácii.

3.1 Vstupné dáta

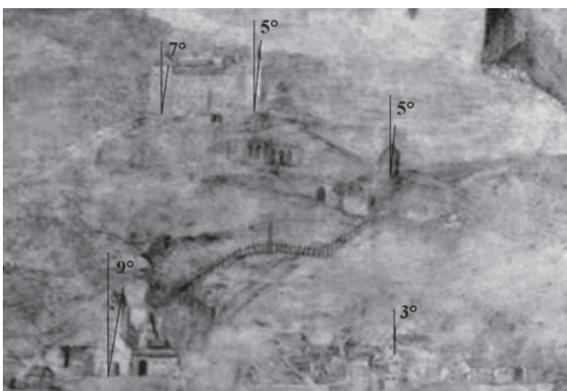
Fotografiu fresky vo florentskom Palazzo Vecchio, reštaurovanej v rokoch 2014-2015, vyhotovila PhDr. Margaréta Musilová.²³ Spodný okraj fresky sa nachádza vo výške približne 3 m nad podlahou, preto sa na fotografiu prejavilo skreslenie predovšetkým v ľavej časti snímky, kde sú objekty naklonené doprava o 3° až 9°. Kolmý pohľad na fresku je síce možné zrekonštruovať aj fotogrametricky, avšak pre aplikáciu projektívnej transformácie²⁴ by bolo potrebné vykonať geodetické zameranie referenčných súradníc na skutočnej freske. Stereofotogrametrické spracovanie si zas vyžaduje súbor viacerých snímok vyhotovených z vhodne zvolených stanovísk.

Keďže kolmá snímka nie je k dispozícii, intuitívne by sa mohlo zdať, že postačí korekcia zvislíc, ktorá bola prevedená v open-source grafickom programe

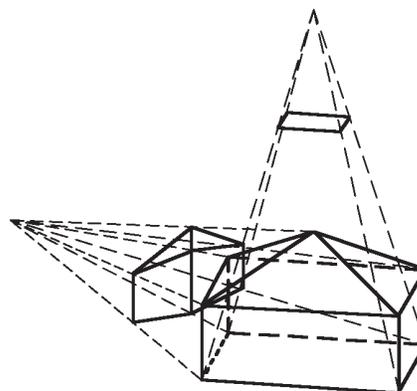
²² Obrazový súradnicový systém je ľavotočivý pravouhlý súradnicový systém realizovaný usporiadaním obrazových elementov do pravidelnej štruktúry elektrooptického snímača; vzťahuje sa k digitálnemu obrazu (Terminologická komisia ÚGKK SR, 2016). Terminologická komisia ÚGKK SR: Obrazový súradnicový systém. In: *Terminologický slovník*. Dostupné na: <http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník/?letter=o> [2016-09-01].

²³ KVETÁNOVÁ, I. – MUSILOVÁ, M.: Possonia – veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. In: *Pamiatky a múzeá*, č. 2, 2016, s. 57-62.

²⁴ NIČ, M. – FRAŠTIA, M. – NOVÁČIKOVÁ, J.: Fotogrametrické zisťovanie obostaveného priestoru. In: *XV. medzinárodná konferencia soudních znalců*. Brno 2006. Dostupné na: <http://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2006-02-99-104.pdf> [2016-09-01].

Obr. 3: Porovnanie fotografie s upravenou perspektívou a náklonu objektov v ľavej časti originálnej snímky.²⁶ Pôvodný náklon je vyjadrený číselným údajom vedľa grafickej znázornenej pravotočivej uhlovej odchyľky od zvislej línie. Náklad zobrazuje²⁷ veže Bratislavského bradu (7° a 5°), vežu Luginsland (5°), Vodnú vežu (9°) a priečelie domu v podhradí (3°). Autorka fotografie: M. Musilová

Obr. 4: Priemet trojrozmerného objektu do horizontálnej roviny (mapa) a do zvislej roviny (obraz)

GIMP²⁵ nástrojom *Perspective*. Upravená snímka síce vyzerá napohľad lepšie (Obr. 3), ale pri priestorovej transformácii sa prejavilo narušenie priestorových vzťahov medzi zobrazenými objektmi. Transformovaná freska bola výrazne deformovaná, preto v ďalšom postupe (viď kapitola 3.2) figuruje pôvodná snímka bez akýchkoľvek modifikácií.

Hypotetickú predlohu predstavuje tlačaná grafika s detailne vypracovanou vedutou Bratislavy, zobrazenej pri príležitosti korunovačných slávností Maximiliána II. v roku 1563.²⁸ Pre účely finálneho porovnania (viď podkapitola 3.4) bol digitalizovaný leták upravený v softvéri GIMP.²⁹ Kvôli prehľadnosti a názornosti boli odstránené šrafovanie, tieňovanie a prípadne texty tak, aby zbytočne nezakrývali fresku, ale zároveň aby nedošlo k odstráneniu či poškodeniu obrysových línií jednotlivých objektov. Efektívnosťou a spoľahlivosťou

sa osvedčil postup selekcie pixelov svetlých farieb na čiernobielej kresbe. Následne boli zmazané, čím sa daná časť obrazu stala transparentnou. Selekcii predchádzalo zvýšenie kontrastu, ktoré zvýraznilo farebné rozdiely medzi tmavšími obrysovými líniami a svetlejšími šrafami a tieňovaním. Miera zvýšenia kontrastu, optimálna z hľadiska prehľadnosti a zachovania výpovednej hodnoty, bola odhadnutá empiricky.

3.2 Predbežná priestorová transformácia

Priestorová transformácia bola realizovaná v open-source softvéri QGIS.³⁰ Pri výbere identických bodov boli uprednostnené ostro ohraničené, kontrastné body na prieniku dvoch línií – nárožia budov tesne nad terénom, vrcholy veží a portál Vodnej veže.³¹ Pri georeferencovaní (napríklad leteckých

²⁵ The GIMP team. *GIMP 2.8.10*. Dostupné na: www.gimp.org, 1997-2014.

²⁶ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

²⁷ Identita historických objektov bola upresnená podľa KVE-TÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

²⁸ Hans Mayr: Pohľad na Bratislavu pri príležitosti korunovačie cisára Maximiliána v roku 1563. Drevorez/papier (kníhtlač

Caspar Stainhofer), 43,0 x 63,6 cm, 1563-1564, © Galéria mesta Bratislavy, Archív GMB, inv. č. C 7196.

²⁹ The GIMP team 2014 (ako pozn. 25).

³⁰ QGIS Development Team 2016 (ako pozn. 1).

³¹ Identita historického objektu bola upresnená podľa KVE-TÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

Obr. 5: Fotografia fresky³² priestorovo transformovaná podľa predlohy. Autorka fotografie: M. Musilová

snímok) nie je prípustné použiť body ležiace nad povrchom Zeme. Takéto body nie sú v priemete totožné s bodmi na zemskom povrchu, následkom čoho sa vertikálne línie javia deformované (viď ortofotomapu na Obr. 2). Ak by bol pri georeferencovaní stotožnený bod na vertikále s bodom na povrchu Zeme, viedlo by to k chybe a deformácii georeferencovaného rastra. Avšak ako ilustruje Obr. 4, v prípade stotožnenia fresky a letáku je korektné po-

užiť aj body, ležiace na zvislých líniach či na objekte zobrazenom v perspektívnej skratke za predpokladu, že tieto body ležia na jednej a tej istej rovine, ktorá je rovnobežná s obrazovou rovinou.

Štatistické charakteristiky odchýlok na identických bodoch (v pixeloch, keďže rozmery fresky ani letáku nie sú definované v metrických jednotkách) sú zosumarizované v Tab. 1, ktorá obsahuje aj porovnanie viacerých typov transformácií. Polynomickú

Tab. 1: Štatistické charakteristiky odchýlok medzi fotografiou fresky a letákom

Transformácia	lineárna	Helmertova	polynomická 1. stupňa
Počet identických bodov	13	13	13
Minimum [px]	8,94	10,05	13,59
Maximum [px]	59,50	57,95	45,86
Stredná hodnota [px]	29,257	35,765	27,469
Variancia [px]	190,6162	270,7046	104,8005
Štandardná odchýlka [px]	13,806	16,453	10,237

³² Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

Obr. 6: Náblad na transformovanú fotografiu fresky³³ preloženú hypotetickou predlohou³⁴ (Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196). Autorka fotografie: M. Musilová.

transformáciu 1. stupňa charakterizujú v priemere najnižšie súradnicové rozdiely s najnižšou štandardnou odchýlkou, preto bola použitá v ďalšom postupe. Grafické znázornenie odchýlok je k dispozícii na Obr. 6.

Priestorovo transformovaná mapa (Obr. 5) je posunutá, zrotovaná a mierne zdeformovaná tak, aby poloha identických bodov na freske zodpovedala objektom na letáku. Je na nej badateľné výrazné skosenie okrajov a veľmi jemné zvlnenie pôvodne rovného horného a dolného okraja.

Na samotnej transformovanej freske sú mesto a Dunaj zobrazené relatívne proporčne. Najviac deformovaný je hrad a podhradie, čo je spôsobené predovšetkým skreslením pôvodnej snímky. Porovnanie fresky a letáku (Obr. 6) však vykazuje značné

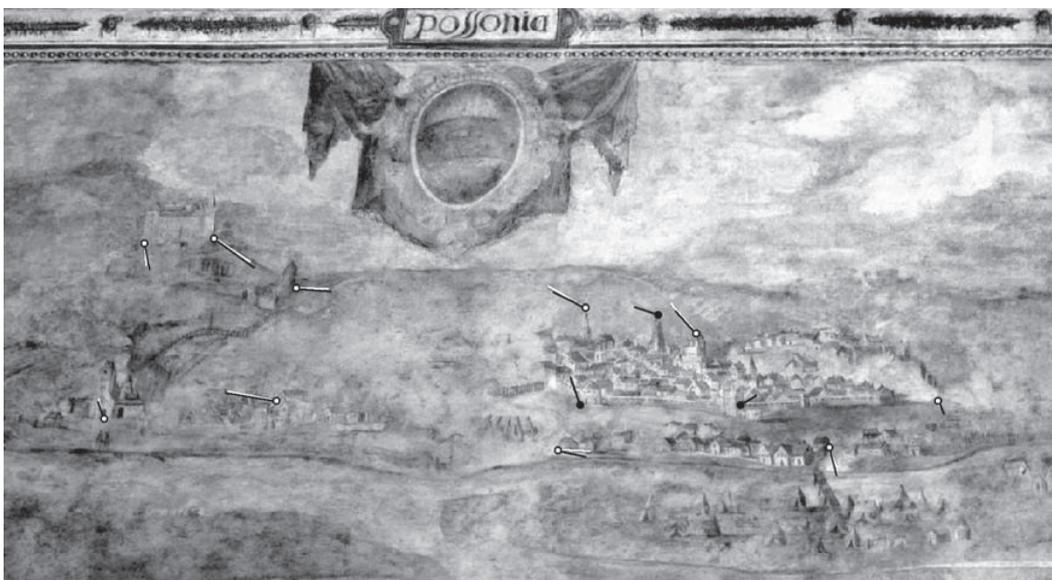
nepresnosti, čo môže byť spôsobené konfiguráciou identických bodov, ktoré sú lokalizované najmä na objektoch sústredných v meste (Obr. 7), ale pravdepodobne aj tým, že medzi hradom a mestom bol na freske vynechaný prívľký priestor.

3.3 Overenie predbežných výsledkov

Ak je deformácia transformovanej snímky fresky spôsobená len koncentráciou väčšiny identických bodov v meste, skreslenie by sa malo čiastočne upraviť po ich rovnomernejšom usporiadaní. Naopak, ak je deformácia daná naozaj rozdielom medzi obrazmi, vplyv konfigurácie identických bodov by nemal byť až taký zásadný. Tab. 2 sumarizuje štatistické charakteristiky súradnicových rozdielov pre redu-

³³ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

³⁴ Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196 (ako pozn. 28).

Obr. 7: Identické body a odchýlky v ich polohe.³⁵ Pôvodný súbor je vyznačený čiernou farbou, redukovaný biely. Autorka fotografie: M. Musilová

kovaný počet identických bodov s pravidelnejšou konfiguráciou.

Tab. 2: Štatistické charakteristiky odchýlok medzi fotografiou fresky a letákom pri redukovanom počte bodov

Transformácia	polynomická 1. stupňa
Počet identických bodov	10
Minimum [px]	5,97
Maximum [px]	45,46
Stredná hodnota [px]	28,440
Variancia [px]	146,3818
Štandardná odchýlka [px]	12,099

Obr. 7 graficky znázorňuje identické body a odchýlky na nich pre súbory s pôvodným a redukovaným počtom identických bodov.

3.4 Experimentálne zúženie priestoru medzi hradom a mestom

Štatistické vyhodnotenie a grafický náhľad (Obr. 7) naznačujú, že redukcia počtu identických bodov nevedla k zvýšeniu presnosti priestorovej transformácie ani k zlepšeniu zhody, čo sa vizuálne prejavilo výraznejším náklonom mestských veží (Obr. 8). Preto bol graficky zúžený priestor medzi hradom a podhradím. Zúžovanie prebiehalo postupne (Tab. 3) a jednotlivé fázy (výrezy vo vertikálnom smere naznačené na mierke v Obr. 8) boli vizuálne porovnané s letákom (Obr. 9).

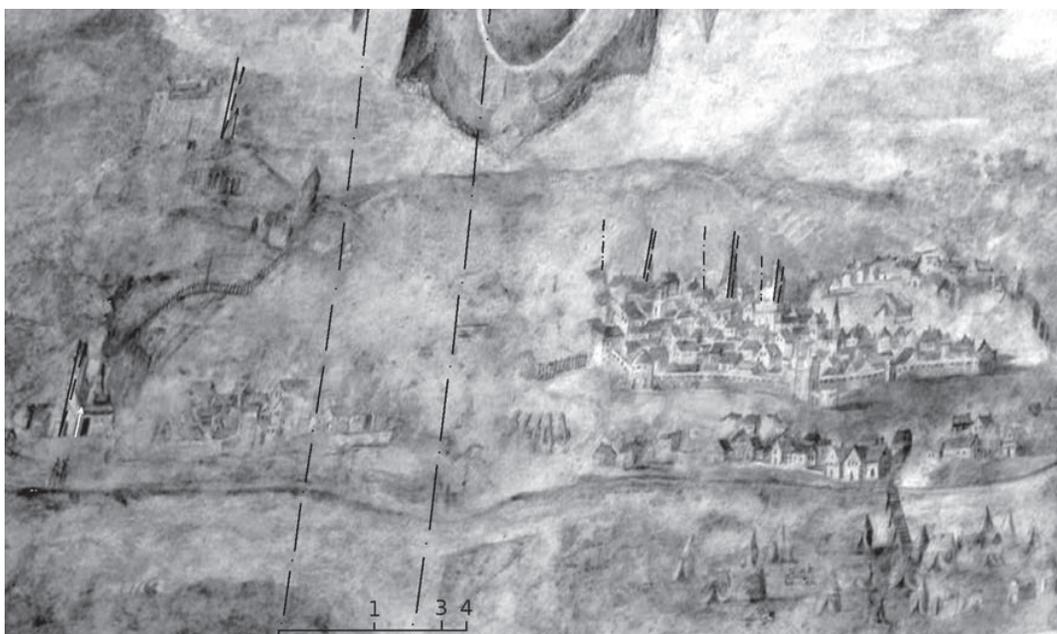
Podľa Tab. 3 optimálne zúženie priestoru medzi hradom a podhradím, kedy freska najviac zodpovedá letáku, spadá do intervalu 2. fázy. Tento predpoklad potvrdzuje aj porovnanie transformovanej fotografie fresky s letákom. Detailné náhľady na Obr. 9 zdôrazňujú významné objekty, ktorých zhoda sa v jednotlivých fázach experimentu výrazne mení.

V prípade Bratislavského hradu detailné porovnanie obrazových materiálov preukázalo určitú disproporciu. Samotný hrad je vo freske širší a hradný kopec je výrazne vyšší ako na letáku, pričom však hradby a veža Luginsland vykazujú dobrú zhodu. Poloha

³⁵ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

Tab. 3: Štatistické charakteristiky odchýlok medzi fotografiou fresky a letákom v jednotlivých fázach experimentálneho zužovania priestranstva medzi hradom a mestom

	1. fáza	2. fáza	3. fáza	4. fáza
Počet identických bodov	13	12	12	12
Minimum [px]	8,46	5,98	7,46	9,74
Maximum [px]	55,05	42,94	47,12	51,64
Stredná hodnota [px]	23,506	21,245	23,516	26,348
Variancia [px]	195,7493	127,1049	133,3267	147,5538
Štandardná odchýlka [px]	13,991	11,274	11,547	12,147

Obr. 8: Náhľad na transformovanú fresku³⁶ s najväčšou zhodou v porovnaní s predlobou. Čierne úsečky zvyrazňujú náklon prvkov v kresbe a sližžia na porovnanie transformácie podľa pôvodnej sady bodov (plná čiara), redukovanej sady bodov (prerušovaná čiara) a na zúženej freske (bodkočiarkovaná čiara; v prípade kostolov je smer naznačený len malými šípkami, keďže poloha stavby sa nezmenila tak výrazne ako pri vežiach v meste). Odstránená časť fresky je obránčená bodkočiarkovanými liniami a rozsah zúženia vo fázach vidno na mierke v dolnej časti výrezu. Autorka fotografie: M. Musilová

kostola sa mení len v horizontálnej línii v závislosti od zúženia fresky. Pre porovnanie zhody mesta boli najviac smerodajné rozdiely medzi vežami, ktoré dosahujú minimum v 2. fáze. Výškovo je freska mierne

posunutá voči letáku smerom nadol. Posun v smere vertikály je výrazný hlavne na kostole v podhradí a, ako možno vidieť v celkovom náhľade (Obr. 10), aj v okrajových častiach vedúť (les, rieka).

³⁶ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

1. fáza

2. fáza

3. fáza

4. fáza

Obr. 9: Porovnanie predlohy³⁷ (Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196) a fresky³⁸ pri postupnom zužovaní priestoru medzi bradom a mestom. Detailné náblady zachytávajú Bratislavský brad s vežou Luginsland (vľavo), mesto za bradbami (stred) a Vodnú vežu (vpravo).³⁹ Autorka fotografie: M. Musilová

³⁷ Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196 (ako pozn. 28).

³⁹ Identita historických objektov bola upresnená podľa KVE-TÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

³⁸ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

Obr. 10: Finálne porovnanie fresky⁴⁰ a hypotetickej predlohy⁴¹ (Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196). Autorka fotografie: M. Musilová

4. Diskusia

Štandardne bývajú georeferencované len dáta priestorovo vzťahnuté k zemskému povrchu. Pomocou priestorových transformácií, ktoré optimalizujú posunutie, rotáciu a zmenu mierky tak, aby príslušný raster dosahoval čo najväčšiu polohovú zhodu s referenčným súradnicovým systémom, je však možné odhadnúť zdroje nepresností aj pri umeleckom diele informatívneho charakteru, akým nepochybne je freska bratislavskej veduty vo Florencii.

Hoci freska obsahovo korešponduje s hypotetickou predlohou⁴², aj na základe porovnania šikmej snímky je možné pozorovať niekoľko geometrických

nepresností. Okrem širokého pásu medzi mestom a hradom sú badateľné príliš veľké rozostupy v úrovniach zakreslenia kostola v podhradí a zreteľne sa rysuje príliš vysoký hradný vrch. Chyby vo vertikálnom smere by mohli byť pripísané na vrub zakreslenia snímky, túto domnienku však nepodporuje relatívne náhodný charakter vertikálnych rozdielov. Uvedené nepresnosti nevyklúčujú, že daný leták mohol byť predlohou na vytvorenie fresky, ak však bola freska vytvorená podľa neho, autor okrem pochopiteľného zjednodušenia detailnej kresby nedodrжал proporcie.

V prípade zámeru pokračovať vo výskume bude vhodné porovnať digitalizovaný leták s foto-

⁴⁰ Autorka fotografie: M. Musilová (ako pozn. 23).

⁴¹ Galéria mesta Bratislavy © archív GMB, Sign. C 7196 (ako pozn. 28).

⁴² Podrobnosťami sa zaoberá KVETÁNOVÁ 2016 (ako pozn. 2).

grametricky vyhotovenou kolmou snímkou fresky s vysokým rozlíšením. Taktiež by bolo zaujímavé stotožniť vedutu so súčasnou panorámou mesta a prípadne zrekonštruovať polohu miesta, na ktorom vznikla dnes už viac než 450-ročná freska *Possonia* vo Florencii.

5. Záver

Cieľom predloženého porovnania nie je snaha o umelecké či historické hodnotenie oboch výtvarných diel. Rámec práce presahuje taktiež posúdenie, či freska bola vytvorená práve podľa tejto predlohy, vyššie spomenutého letáku zobrazujúceho Bratislavu pri príležitosti korunovácie Maximiliána II. v roku 1563. Hlavným motívom však bolo nájsť priblíženie fresky ku grafike s čo najväčšou zhodou a porovnať geometrickú presnosť oboch diel.

Geopriestorové metódy obvykle nepracujú s dvojrozmernými dátami, ktoré zobrazujú objekty v teréne iným spôsobom ako v priemete na horizontálnu rovinu. Experiment však naznačuje, že hoci veduta nie je mapa, príležitostne môžu mať dostatok spoločného nato, aby mohli byť analyzované rovnakými metódami. Pri ich tvorbe boli použité geometrické postupy založené na priemete na rovinu. Rozdiely, ktoré definujú ich odlišnosť – umelecký prístup pri tvorbe veduty a exaktnosť pri tvorbe mapy (zvlášť malého územia, kde nie je potrebné zohľadňovať zakrivenie Zeme) v tomto prípade strácajú na význame. Tak bolo možné aplikovať exaktnú matematickú metódu pri historickom

výskume a kartografia dostala možnosť pozrieť sa na svet očami umelca – krajinára.

Historické obrazové dáta s geografickým obsahom (t.j. predovšetkým mapy) predstavujú výzvu pre GIS značnú výzvu. Disponujú vzácnou výpovednou hodnotou, ale často je veľmi náročné dopracovať sa k nej vzhľadom na ich nízku presnosť, ktorá sa nedá porovnať s aktuálnymi štandardmi. Priestorová analýza takýchto dát, resp. už len samotné georeferencovanie stavia používateľa pred dilemu, akým spôsobom sklbiť súčasné nároky na presnosť s reálnymi možnosťami historických mapových podkladov. Nájsť odborne korektný kompromis medzi nepresnosťou či prípadne nekompletnosťou takýchto dát a medzi súčasnými metódami môže byť niekedy značne problematické, ale takisto môže viesť aj k špecifickým riešeniam danej situácie. Záleží na konkrétnom diele a hodnote informácií, ktoré z neho možno vydolovať aj za cenu odstúpenia od bežne zaužívaných postupov. Netradičné riešenie by však malo byť dostatočne zdôvodnené a otestované, aby nebolo založené na chybnom poňatí metód priestorovej analýzy. Ako ukazuje tento experiment, možnosti štúdia dát lokalizovaných v priestore sa otvárajú aj pre vertikálne zobrazenia historických lokalít.

PodĎakovanie

Ďakujeme *Galérii mesta Bratislavy* za poskytnutie digitalizovanej verzie tlačenej grafiky (GMB Sign. C 7196) na základe dohody č. 468/2016 a za podporu geovedného a historického výskumu touto formou.

A Comparison of the Veduta of Bratislava in the Fresco in Palazzo Vecchio (Florence) and its Hypothetical Model Using Spatial Transformation

Résumé

The paper outlines an analysis of compliance of historical panorama representation using spatial transformation. Although this method deals usually with maps (aerial maps, scanned rasters, historical works), the reliability of this unconventional experiment may be supported by theoretical principles of cartography and descriptive geometry.

The fresco has been spatially transformed using a georeferencing tool, e.g. it was given spatial positions according to the points identified on the drawing as well. A reference coordinate system is usually related to the Earth's surface, but in this case it is not horizontal plane to which are the objects projected. The *veduta* represents a projection of the town to a general plane (close to the vertical actually) that is supposed to be identical with the image plane of the drawing. Thus the image coordinate system given by the drawing frame was defined and used as the reference for both works of art.

A spatial transformation was performed in open-source *QGIS* (QGIS Development Team, 2016). Several transformation methods were tested and a polynomial transformation of 1st order was chosen as optimal. Preliminary transformation proved that the fresco is quite shifted comparing to the drawing. The most significant deformation and the tilt (perspective deformation of original photograph) can be seen on the Castle and under the castle hill. Moreover, there

seems to be quite a wide gap between the Castle and the central town.

These results were verified transforming the fresco using a smaller number of identical points that were patterned more regularly. This experiment indicates that there is a gap indeed. Thus the space between the Castle and the central town was narrowed gradually to estimate the optimal distance empirically. Statistical characteristics and comparison with the sketch shows that the gap should be narrowed significantly to keep the distance between the Castle and the central town. However, significant objects (the Castle, towers in the central town, River Danube) match quite well in the horizontal direction, but there is inaccuracy in the vertical placement of the so-called Water Tower and in fact the castle hill seems to be much higher in the fresco than in the sketch. It would be appropriate to verify this using orthogonal photoplan with high resolution.

This experiment was not meant to be an artistic or historic validation of the drawing or the fresco. The purpose was to quantify the differences of the artworks. A way to implement exact mathematical methods in historical research was demonstrated. The geospatial approach was forced to abandon the usual point of view and to perceive a kind of geographic data from the position of an artist – landscape painter.

La veduta di Bratislava nel Cortile di Michelozzo in Palazzo Vecchio*

Giorgio CASELLI

Il Cortile di Michelozzo in Palazzo Vecchio

L'aspetto attuale del Cortile principale di Palazzo Vecchio è dovuto allo scenografico allestimento realizzato da Giorgio Vasari nel 1565, in occasione delle nozze di Francesco, figlio di Cosimo I de' Medici e di Eleonora di Toledo, con Maria Giovanna d'Austria, sorella dell'Imperatore Massimiliano d'Asburgo.

L'apparato decorativo vasariano si sovrappose a quello realizzato nel 1453 da Michelozzo Michelozzi, che incaricò dell'esecuzione di un intervento strutturale finalizzato al rinforzo dei pilastri del porticato arnolfiano, in corso d'opera si trasformò l'intervento in una vera e propria trasformazione in forme architettoniche rinascimentali del cortile medievale progettato da Arnolfo.

Dell'intervento michelozziano, cui è dovuto il mezzanino fra il primo e il secondo piano, sono tuttora visibili nelle facciate interne le belle bifore, gli oculi aperti per illuminare le nuove stanze e gli elementi architettonici in pietra serena che ai vari ordini incorniciano le aperture e sottolineano i vari piani del palazzo. Negli anni '70 del Novecento furono ritrovati e rimessi in luce piccoli lacerti della decorazione parietale a graffito quattrocentesca, che suggeriscono la ricchezza e la compostezza della partitura pittorica delle pareti sopra i porticati, scandita da gigli in oro racchiusi in medaglioni quadrilobati dal fondo di colore azzurro.

La trasformazione vasariana

Operato su progetto e con il contributo artistico dell'architetto aretino Giorgio Vasari all'inizio del

1565 e concluso alla fine dello stesso anno, l'apparato decorativo cinquecentesco ancora oggi visibile non alterò le strutture architettoniche michelozziane del porticato, pur modificando le volte a crociera del lato est e del lato ovest con l'ausilio di controsoffitti incannicciati

Al centro di ogni campata delle facciate interne dei porticati, sostenuti da pilastri ornati da stucchi a rilievo, sono raffigurate le vedute di quattordici città dell'Impero Asburgico, incorniciate da profili a stucco e da fasce dipinte a grottesche. Sulle superfici voluali raffinate grottesche contornano medaglioni variamente dipinti.

L'effetto finale dello scenografico intervento vasariano è di tale impatto visivo che le irregolarità architettoniche del vasto ambiente risultano in gran parte assorbite e mimetizzate. La pianta del Cortile è infatti trapezoidale, fatto che determina l'esistenza di nove pilastri, quattro dei quali angolari, quindi sviluppi diversi per ciascun porticato:

- ciascuno dei porticati nord, ovest e sud è interrotto da un pilastro, mentre il porticato est, più lungo, è interrotto da due;
- la planarità della parete del porticato ovest, dove si apre il portale principale verso la piazza, è interrotta dall'aggetto del corpo di fabbrica della Torre dei Foraboschi, preesistente a quella di Arnolfo, che ne riutilizzò la struttura basandovi la nuova Torre.
- le volte sono composte da campate di diversa ampiezza per ciascun porticato.

* Devo questo articolo alla preziosa collaborazione della dott. Laura Corti, eccellente esperta di restauro fiorentina.

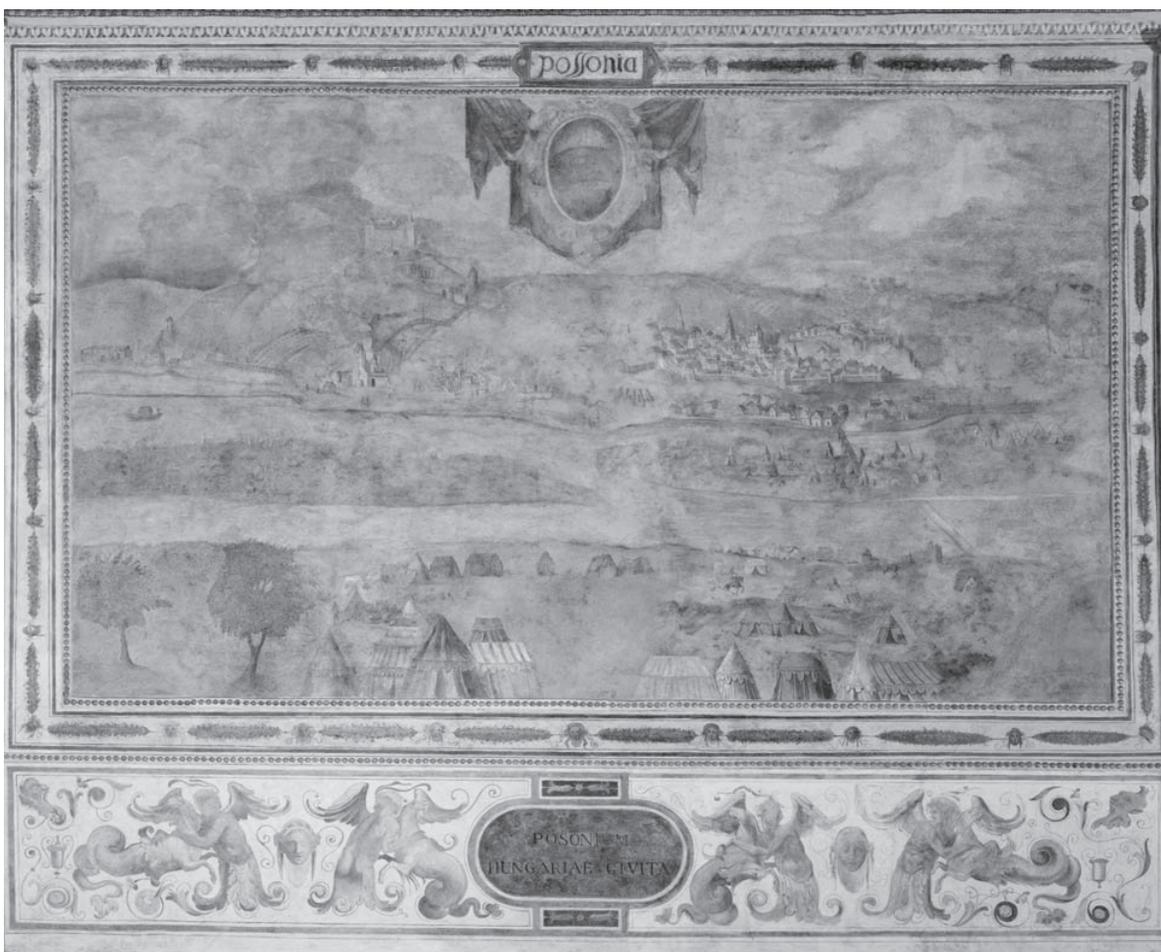

Fig. 1: La veduta dopo il restauro del 2015

- le vedute, adattandosi alla larghezza della campata in cui sono state dipinte, hanno anch'esse dimensioni variabili.

Gli autori dell'apparato decorativo vasariano

Fregio affrescato nel primo registro delle facciate del Cortile

Autore: *Francesco Salviati*

Datazione: 1552 – 1553

Volte a grottesche e decorazioni parietali delle lunette e delle cornici delle vedute

Autori: *Marco da Faenza, Stefano Veltroni, Orazio Porta*

da Monte San Savino

Datazione: 1565

Vedute delle città dell'Impero Asburgico

Autori, da schizzi ripresi sul posto da artisti di luogo: *Bastiano Veronese, Giovanni Lombardi, Cesare Baglioni, Turino di Piemonte*

Datazione: 1565

Pilastri con rilievi a stucco bianco su fondo dorato, mensole e riquadri a stucco delle vedute

Autori: *Pietro Paolo Minzocchi, Leonardo Ricciarelli, Battista del Tadda, Lorenzo Marignolli, Santi Buglioni*

Datazione: 1565

Fig. 2: La veduta prima del restauro del 2015

Gruppo scultoreo in marmo bianco di Pierino da Vinci

Autore: *Pierino da Vinci*

Datazione: 1550 – 54

Collocazione nel Cortile: 1592

Fino agli anni '30 del Novecento gli interventi di restauro dell'apparato decorativo del Cortile di Michelozzo sono molto scarsamente documentati o non lo sono affatto. Ciò, ovviamente non significa che fino ad all'ora il Cortile non fosse stato oggetto di interventi di recupero, seppure eseguiti con finalità e metodologie ben diverse dalle attuali, finalizzate soprattutto alla conservazione.

Un intervento molto importante fu eseguito nel 1812, su progetto dell'architetto Giuseppe del Rosso, nel corso di una serie di opere architettoniche, anche strutturali, realizzate per recuperare situazioni di degrado e adeguare Palazzo Vecchio a nuove funzioni. Il restauro dell'apparato decorativo del cortile fu eseguito secondo le metodologie e il gusto dell'epoca, che certamente comportarono rilevanti modifiche ai testi pittorici originali.

Fu in questa occasione che la veduta di Trieste, risultata irrecuperabile tramite le procedure in uso, fu sostituita dal cartiglio visibile a sinistra del portale timpanato di mischio rosso. Nel testo dipinto sul cartiglio, insieme agli artisti che realizzarono l'apparato

decorativo nel Cinquecento, il del Rosso consegnò alla memoria il proprio lavoro e la granduchessa Elisa Baciocchi, sorella di Napoleone, che lo aveva promosso.

Gli interventi di restauro dei quali è possibile comprendere con una certa chiarezza le modalità di esecuzione dalla lettura dei documenti cartacei e fotografici delle relative campagne di restauro conservati all'Archivio Storico del Comune di Firenze, si sono svolti nel Novecento, nei seguenti periodi:

- dal 1935 al 1942;
- nel 1944 a riparazione di danni di guerra;
- dagli anni '50 ai '60 del Novecento;
- nel 1989, quando furono restaurate le vedute di Hall, di Costanza e di Neustadt e le volte del porticato sud e parte del porticato ovest;
- nel 1993, quando furono restaurate le vedute di Vienna, Innsbruck ed Ebersdorf nello stesso porticato e parte del porticato est.

Nel 2005 l'amministrazione comunale ha ripreso le attività di restauro rimaste sospese dal 1993, quindi nel 2007 si è concluso il primo lotto di opere col restauro del fregio affrescato da Salviati sul primo registro delle facciate interne e dei pilastri a decorati con rilievi astucco.

Nel 2012 si è concluso il secondo lotto di opere, col restauro porticato ovest e nord nelle porzioni che comprendono le vedute di Passau, Closterneuburg, Graz e Friburgo

Fra il 2013 e il 2015 è stato completato un terzo lotto di opere interamente finanziato da Kuipo LTD e Co – Genten, rivolto al restauro del porticato est, che ha interessato anche la veduta di Bratislava.

La veduta di Bratislava – *Possonia*

La veduta di Bratislava, identificata dalla scritta superiore *Possonia* e da quella inferiore *Posonium Hungariae civita (in qua Maximilianus coronatus fuit)*, come tutte le altre, era sovrastata da un ovato posto al centro della lunetta superiore che anche in questo caso raffigurava un'opera o un atto del buon governo di Cosimo I, in questo caso, secondo la descrizione del 1566 di Domenico Mellini, era rappresentata la

bonifica delle paludi di Pisa voluta dallo stesso Duca. Come tutto l'apparato decorativo vasariano, nel corso dell'intervento progettato dall'architetto Giuseppe del Rosso nel 1812 anche la raffigurazione della veduta di Bratislava fu pesantemente alterata.

Il ripasso pittorico operato ad imitazione in quell'occasione, rimosso solo nel Novecento, concluse un intervento di recupero eseguito secondo le procedure ottocentesche, che prevedevano l'impiego di metodologie empiriche, conservativamente ed esteticamente inefficaci e spesso negative. La pulitura sommaria delle superfici tramite spolverature e sfregamenti con midolla di pane, spesso con lavaggi a base di soda, insieme ai depositi superficiali asportava anche le particelle dello strato cromatico sollevate o rese pulvirulente da solfatazioni o altri fenomeni di degrado.

In situazioni simili, per restituire leggibilità a figurazioni abrase e lacunose come certamente si presentavano quelle del Cortile, si faceva quindi ricorso ad un vero e proprio intervento pittorico, che di norma consisteva nel ripasso a tempera delle figurazioni, reinterpretando quanto restava visibile del dipinto originale, ritenuto troppo degradato per rimanere in vista. L'apparato pittorico del Cortile, compresa la veduta in questione furono così ripassati.

La veduta di Bratislava è una delle poche che nel Novecento non fu staccata e trasportata su supporto di masonite. La procedura di distacco era stata adottata per la maggior parte delle vedute, per interrompere l'emigrazione in superficie dei sali solubili, che cristallizzando nell'intonaco pittorico e sullo strato cromatico ne provocavano lo sgretolamento, causando danni irreparabili alle raffigurazioni.

I fenomeni solfatativi avevano comunque interessato anche questa veduta, che prima del restauro appena concluso era interessata da uno strato di sostanze degradanti utilizzate nei precedenti interventi, composto da fissativi e ravvivanti sia di natura organica che chimica, cui aderivano saldamente depositi corposi di particolato atmosferico inquinante. Il pesante degrado in atto su tutta la superficie pittorica, oltre a comprometterne la leggibilità, ha reso molto complesse le procedure di recupero conservativo ed estetico dell'opera.

Metodologie di intervento

La veduta di Bratislava è stata restaurata secondo procedure applicate per le altre vedute in situ, dopo aver valutato l'esito delle analisi scientifiche operate preliminarmente all'intervento:

E' stata eseguita l'**asportazione dei depositi superficiali e il preconsolidamento** della superficie pittorica, applicando acqua deionizzata attraverso carta giapponese, per asportare i depositi filtrati in superficie e riadagiare le scaglie di colore sollevato sulla superficie pittorica. Asportati i depositi superficiali si è proceduto al preconsolidamento delle scaglie di colore sollevate tramite microiniezioni sottosuperficiali. L'esecuzione di queste operazione ha richiesto il massimo impegno e la più grande cautela, a causa delle condizioni conservative della superficie pittorica, in gran parte sollevata e in fase disgregativa.

La **pulitura della superficie pittorica** è stata eseguita tramite carbonato di ammonio per impacco di pasta cellulosica e sepiolite, applicato attraverso carta giapponese. In questa fase sono state rimosse le stuccature eseguite con materiale non idoneo o disgregate e non più funzionali. Per completare

l'asportazione dei Sali solubili sono stati effettuati ulteriori impacchi desalinizzanti.

Sono stati ristabiliti i **distacchi** tra muratura ed intonaco di supporto dell'affresco e tra intonaco e intonachino pittorico, tramite inerti il più possibile affini al materiale originale.

E' stata effettuata la **stuccatura delle fessurazioni e delle lacune** con malta simile all'originale, per strati, a livello della superficie pittorica, avendo cura di armonizzare la granulometria dello strato finale con l'originale.

Data la grave compromissione estetica delle figurazioni e l'assoluta necessità di rispettare integralmente il testo pittorico oggetto dell'intervento, il **restauro pittorico** è stato affrontato con estrema cautela, per mezzo di velature ad abbassamento di tono relativamente alle abrasioni del colore, e per ricollegamento del tessuto cromatico e figurativo nelle lacune di intonaco reintegrate, utilizzando pigmenti minerali stemperati in caseinato di ammonio.

Il restauro pittorico, ricollegando le varie parti del testo, ha avuto lo scopo di valorizzare la raffigurazione di Bratislava così come ci è pervenuta, le cui parti originali, fortemente impoverite, convivono con probabili ricostruzioni ormai storicizzate in un insieme finalmente armonico.

Le vedute e i cartigli in senso orario, a partire da Bratislava

	Nome attuale delle città raffigurate nelle vedute	Nome dipinto nel cartiglio sopra le vedute	Vedute Staccate	Vedute sul supporto murario originale	Note
1	Bratislava (Rep. Slovacca)	Possonia	-	In situ	Prima del restauro del 2013-15, erano rilevabili saggi di consolidamento effettuati negli anni '70 del Novecento con idrossido di bario. Restaurata fra il 2013 – 2015
a	Cartiglio con testo celebrativo degli gli autori dell'apparato decorativo, commemora anche il restauro eseguito nel 1812		-	In situ	Realizzato nel 1812 per prendere il posto della veduta di Trieste, evidentemente illeggibile, esteticamente irrecuperabile con le metodologie di restauro allora conosciute. Restaurato fra il 2013 – 2015
b	Cartiglio con testo celebrativo in onore di Maria Giovanna d'Austria		-	In situ	Completamente riscritto nel 1812 secondo il testo cinquecentesco originale, non più leggibile. Restaurato fra il 2013 – 2015
2	Wien (Rep. Austriaca)	Wienn	staccata	-	Restaurata nel 1992

	Nome attuale delle città raffigurate nelle vedute	Nome dipinto nel cartiglio sopra le vedute	Vedute Staccate	Vedute sul supporto murario originale	Note
3	Innsbruck (Rep. Austriaca)	<i>Insprugk</i>	staccata	-	Restaurata nel 1992
4	Ebersdorf (Rep. Austriaca)	<i>Eberstorphin</i>	staccata	-	Restaurata nel 1992
5	Wiener Neustadt (Rep. Austriaca)	<i>Niustat</i>	-	In situ	Restaurata nel 1989
6	Konstanz (Rep. Tedesca)	<i>Costentz</i>	staccata		Restaurata nel 1989
7	Hall (Rep. Austriaca)	<i>Hala</i>	-	In situ	Restaurata nel 1989
8	Vipiteno (Rep. Italiana)	<i>Estersin</i>	staccata	-	Restaurata fra il 1953 e il 1969
9	Praha (Rep. Ceca)	<i>Prag</i>	staccata	-	Restaurata fra il 1953 e il 1969
10	Stein (Rep. Austriaca)	<i>Stejn</i>	staccata	-	Restaurata fra il 2011 – 2012
11	Passau (Rep. Tedesca)	<i>Possago</i>	staccata	-	Restaurata fra il 2011 – 2012
12	Klosterneuburg (Rep. Austriaca)	<i>Klostenenburg</i>	staccata	-	Restaurata fra il 2011 – 2012
13	Graz (Rep. Austriaca)	<i>Gratz</i>	-	In situ	Ridipinta a fresco nel 1958 Restaurata fra il 2011 – 2012
14	Freiburg im Breisgau (Rep. Tedesca)	<i>Freyburg</i>	-	In situ	Completamente perduta a causa dell'apposizione di una lapide rimossa negli anni '30, commemorativa di Francesco Ferrucci. Da verificare eventuale presenza di residui o di impronte nelle porzioni perimetrali. Restauro dell'intonaco a neutro fra il 2011 – 2012
15	Linz (Rep. Austriaca)	<i>Lintiz</i>	-	In situ	Gravemente mutilata al centro a causa dell'apposizione di una lapide in memoria dei dipendenti comunali caduti nella Prima Guerra Mondiale, poi rimossa negli anni '30. Restauro precedente anni '30 del Novecento Restaurata fra il 2013 – 2015

Veduta Bratislavy na Michelozzovom nádvorí v Palazzo Vecchio

Resumé

Súčasný vzhľad hlavného nádvoría Palazzo Vecchio predstavuje dekoratívne prevedenie realizované Giorgiom Vasarim z Arezza v roku 1565, z príležitosti sobáša Francesca, syna Cosima I. de' Medici a Eleonóry di Toledo, s Máriou Johanou (Giovannou d'Austria), sestrou cisára Maximiliána Habsburského. Vasariho výzdoba sa prekrýva s tou, ktorú v roku 1453 vytvoril Michelozzo Michelozzi, ktorý bol poverený štrukturálnym zásahom zameraným na vystuženie stĺpov Arnolfovho portálu, ale počas prác sa tento zásah zmenil na premenu stredovekého nádvoría architekta Arnolfa na renesančné. V strede každého rozpätia oblúku vnútorných priečelí portálov, podpieraných stĺpmi ozdobenými štukovými reliéfmi, sú zobrazené veduty štrnástich miest habsburskej ríše, orámované štukovými profilmi a pásmi s groteskami (grottesche). Na ploche klenieb rafinované grotesky ohraničujú rôzne namaľované medailóny.

Až do 30-tych rokov 20. storočia boli reštaurátorské zásahy výzdoby Michelozzovho nádvoría veľmi zle zdokumentované. V roku 1812 bol zrealizovaný jeden veľmi dôležitý zásah, na základe projektu architekta Giuseppe del Rosso, v rámci celého radu architektonických prác, aj štrukturálneho charakteru, vyhotovených pre záchranu v prípadoch degradácie a pre prispôbenie paláca Palazzo Vecchio jeho novým funkciám. Zreštaurovanie výzdoby nádvoría bolo prevedené podľa metód a vkusu daného obdobia, ktoré určite spôsobili relevantné zmeny na pôvodných freskách.

Ďalšie reštaurátorské práce, ktorých dokumentácia sa nachádza v Historickom archíve Florencie (Archivio Storico del Comune di Firenze), sa uskutočnili v 20. storočí, v nasledovných obdobiach:

- od roku 1935 do roku 1942;
- v roku 1944 oprava vojnových škôd;
- od 50-tych do 60-tych rokov 20. storočia;
- v roku 1989 boli zreštaurované veduty Hallu, Kostnice a Viedenského Nového Mesta a klenby južného portálu a časti západného portálu;

– v roku 1993 boli zreštaurované veduty Viedne, Innsbrucku a Ebersdorfu na tom istom portáli a časť východného portálu.

V roku 2005 miestna správa pokračovala v reštaurátorských prácach, ktoré zostali pozastavené od roku 1993, čiže v roku 2007 sa ukončila prvá časť zreštaurovaním vlysu s freskami Salviatiho na prvom registri vnútorných fasád a stĺpov so štukovými reliéfmi.

V roku 2012 sa ukončila druhá časť prác, zreštaurovaním západného a severného portálu v úsekoch, ktoré obsahujú veduty Passau, Klosterneuburgu, Grazu a Freiburgu. V rokoch 2013 až 2015 bola ukončená tretia časť reštauračných prác, ktorú v celej výške financovali Kuipo LTD a Co – Genten, zameraná na zreštaurovanie východného portálu, čo sa týkalo aj veduty Bratislavy.

Veduta Bratislavy – *Possonia*

Veduta Bratislavy, identifikovaná pomocou horného nápisu *Possonia* a dolného nápisu *Posonium Hungariae civita (in qua Maximilianus coronatus fuit)*, tak ako všetky ostatné, bola prekrytá oválnym dekoratívnym prvkom umiestneným v strede lunety, ktorý aj v tomto prípade zobrazoval dielo, alebo čin dobrého panovania Cosima I.

Tak ako celá vasariánska výzdoba, počas zásahu v r. 1812, ktorého projektantom bol architekt Giuseppe del Rosso, bolo aj zobrazenie veduty Bratislavy významne pozmenené.

Premaľovanie uskutočnené pri tejto príležitosti podľa imitácie, odstránené až v 20. storočí, ukončilo záchranný zásah zrealizovaný postupmi 19. storočia, ktoré využívali empirické metódy, z hľadiska konzervovania a z estetického hľadiska neúčinné a často negatívne. Celkové čistenie plôch prostredníctvom odstránenia prachu a trenia striedkou chleba, často s oplachovaním na báze uhličitanu sodného, spolu s povrchovými nánosmi odstraňovalo aj čiastočky

chromatickej vrstvy, ktoré sa oddelili alebo spulverizovali sulfatáciami alebo inými javmi degradácie. V podobných situáciách, aby sa vrátila čitateľnosť zobrazeniam, poznačeným abráziou a chýbajúcimi fragmentmi, ako tomu bolo určite v prípade Nádvoría, sa pristupovalo k skutočnému a pravému maliarskemu zásahu premaľovania zobrazení temperovými farbami. A to pomocou opätovnej interpretácie toho, čo ostalo viditeľné na pôvodnej maľbe a bolo považované za veľmi poškodené, aby naďalej zostalo viditeľným. Maliarska výzdoba Nádvoría, včítane danej veduty, bola takto premaľovaná.

Veduta Bratislavy je jedna z mála, ktoré v 20. storočí neboli sňaté a prepravované na drevovláknitým podstavci. Postup sňatia bol uplatnený pri väčšine vedút z hľadiska prerušenia presúvania rozpustných solí po povrchu, ktoré kryštalizovali v maliarskej omietke a na chromatickej vrstve vyvolávali rozdrobovanie, čím spôsobili nezvratné poškodenia malieb. Sulfatačné javy zasiahli aj túto vedutu, ktorá pred práve dokončeným zreštaurovaním mala na sebe vrstvu degradačných látok, použitých v predchádzajúcich zásahoch, vytvorenú z produktov organickej aj chemickej povahy, určených na fixáciu a oživenie farieb, na ktorú pevne prilľnuli objemné

nánosy znečisťujúcich častí atmosféry. Vysoká pokračujúca degradácia celého povrchu maľby, okrem obmedzovania jej čitateľnosti, si vyžiadala aj použitie veľmi komplexných metód pre konzervačnú a estetickú záchranu diela.

Veduta Bratislavy bola zreštaurovaná pomocou metód použitých aj pre ďalšie veduty *in situ*, po vyhodnotení výsledkov vedeckých analýz, uskutočnených pred zásahom. Vzhľadom na vážne estetické ohrozenie fresiek a absolútnu potrebu kompletne zachovať výtvarnú kompozíciu predmetu zásahu, sa k reštaurovaniu fresiek pristupovalo s najvyššou možnou opatrnosťou prostredníctvom tónovania farieb pre účely znižovania ich sýtosti v prípade abrázií farieb a získania opätovného spojenia chromatickej a maľbovej štruktúry vo vyplnených medzerách omietky použitím minerálnych pigmentov, farebne stlmených v amoniakálnom roztoku kazeínu.

Reštaurovanie výtvarného diela, spájajúc jednotlivé časti kompozície, si vytýčilo za cieľ valorizáciu zobrazenia Bratislavy, ktorého pôvodné, výrazne ochudobnené časti, spolunažívajú s pravdepodobnými už historicky akceptovanými rekonštrukciami v harmonickom celku.

Michal BADA, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 814 99 Bratislava, Slovenská republika, michal.bada@savba.sk

Giorgio CASELLI, Comune di Firenze, Direzione Servizi Tecnici – Servizio Tecnico Belle Arti a Fabbrica di Palazzo Vecchio, Via Giotto 4, 50121 Firenze, Italy, bellearti.servizitecnici@pec.comune.fi.it

Eva FRIMMOVÁ, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 814 99 Bratislava, Slovenská republika, eva.frimmova@savba.sk

Ivana KVETÁNOVÁ, Dolná 80/69, 922 05 Chtelnica, Slovenská republika, quitko@gmail.com

Margaréta MUSILOVÁ, Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava, Slovenská republika, margareta.musilova07@gmail.com

Eva STOPKOVÁ, Podjavorinské 1607/18, 149 00 Praha, Česká republika, eva.stopkova@gmail.com

ars 2016

Ročník / Volume 49

Číslo / Number 1

Časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied
Journal of the Institute of Art History of the Slovak Academy of Sciences

Časopis ARS je umeleckohistorický časopis, vydávaný Slovenskou akadémiou vied v Bratislave od roku 1967. Venuje sa dejinám výtvarného umenia a architektúry strednej Európy a ich európskemu kontextu od raného stredoveku až do súčasnosti. Mimoriadne vítané sú štúdie o umení na Slovensku a slovenskom umení. ARS slúži zároveň ako fórum pre reflektovanie teórie, metodológie a dejín historiografie umenia. Príspevky o svetovom umení sú tiež vítané.

V súčasnosti ARS vychádza dvakrát ročne a prináša štúdie v slovenskom alebo anglickom, nemeckom a francúzskom jazyku so slovenskými resumé.

The journal ARS is an art historical journal that has been published by the Slovak Academy of Sciences in Bratislava since 1967. It is devoted to the history of the visual arts and architecture in Central Europe and their European context from the early Middle Ages to the present. Papers on art in Slovakia and Slovak art are particularly welcome. ARS also provides a forum for articles that focus on the theory, methodology and the history of art history. Contributions about world art are also invited.

At the present time ARS is published twice a year, presenting papers in Slovak or in English, German and French with summaries in Slovak.

Vychádza dva razy do roka. Dátum vydania: október 2016.

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o.,
Bazová 2, SK-821 08 Bratislava 2, Slovak Republic, e-mail: sap@sappress.sk

Published two times a year. Date of issue: October 2016.

Orders and subscriptions from foreign countries through SAP – Slovak Academic Press Ltd.,
Bazová 2, SK-821 08 Bratislava 2, Slovak Republic, e-mail: sap@sappress.sk

Orders from abroad could also be addressed to Slovart G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. BOX 152, SK-852 99 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: info@slovart-gtg.sk

Registr. č.: EV 3849/09 MIČ 49019 © Ústav dejín umenia SAV 2016

Časopis je evidovaný v databázach / The journal is indexed in Avery Index to Architectural Periodicals,
Bibliography of the History of Art, EBSCO, ERIH, Ulrich's Periodicals Directory.